

Katoliški Obzornik.

IZDAJA

„LEONOVA DRUŽBA“.

Urejuje

dr. Aleš Ušeničnik.

Letnik VIII. — Zvezek I.

V Ljubljani, 1904.

Tiska „Katoliška Tiskarna“.

Vsebina I. zvezka.

	Stran
„Nadčlovek“ in „popolni človek“. (Dr. Ivan Janežič)	
Modroslovske struje. — Friderik Nietzsche	1
„Nadčlovek“. — „Die blonde Bestie“. — Gosposka morala. — Suženjska morala	5
Popolni človek po krščanskem naziranju	8
Moderna nemška drama. (Evgen Jarc.)	
Vodilne ideje moderne dobe. — Vplivi na slovstvo	12
Jerem, Gotthelf, Anzengruber, Hebbel	15
Literarna revolucija. — „Moderna“. — Gerhart Hauptmann	17
Hauptmannove drame. — „Die Sonne . . . Sonne kommt!“	19
Dekadenca	26
Srce. (Dr. Jos. Jeršè.)	
Srce — sredotočje človečnosti	28
Organično srce	29
Duševne zmožnosti. — Čustva — Središče čustev — srce	31
Srce in „srce“ — odkod metonimija?	40
Spiritizem. (Dr. Aleš Ušeničnik.)	
Enačba o spiritizmu $S = X + Y + Z$	47
X = prevare	52
Y = abnormalni naravni pojavi	62
Z = demonični vplivi	69
Z = o?	72
Nietzschejev nadčlovek in krščansko usmiljenje. (J. L.)	
Egoizem poganstva. — Nasilni nadčlovek. — „Vsi slabotni naj poginejo!“ — „Usmiljenje — pregreha!“ — „Krščanstvo — veliko prokletstvo!“ — „Sclaven!“ — Nadčloveška zabava. — Blazni filozof pa usmiljenje	72

„Nadčlovek“

v moderni spekulaciji

in „popolni človek“ po krščanskem naziranju.

Resnica ima povsod svoje nasprotnike; eni iz nevednosti tavajo v zmoti, drugi iz hudobije zagovarjajo laž. Resnica pa je kakor solnce, vedno svetla sama po sebi, a zmota in laž jo često zakrivata, kakor megla zakrivajo solnce.

Vso resnico ima in brani Cerkev, ki nezmotljiva uči preproste in vodi vednostno spoznavanje

V tej razpravi bomo primerjali med seboj pojma „n a d č l o v e k“ in „p o p o l n i č l o v e k“, prvi pojem povzet iz blodne moderne spekulacije, drugi iz solnčnega krščanstva.

Pregled modroslovnih šol in sestavov.

Vera in veda imata vsaka svoje polje delovanja, vendar se marsikje srečata; zlasti velja to za kraljico vseh ved, za filozofijo. Zato je vprašanje: v kakšnem razmerju sta modroslovje in vera?

Kmalu po Kristusu so stopili krščanski učeniiki v boj s poganskimi modrijani, verska ideja je zmagovala; pri sv. Avguštinu že najdemo krščansko modrost v krasni obliki.

Srednji vek nam kaže tri vrste modroslovcev: Arabce, jude in kristjane; vsi ti so se več ali manj naslanjali na stare, zlasti na grške modrijane. Vsaka vrsta šteje med svojce veleume, a vendar se kmalu dvigne krščansko modroslovje na vrhunec, po vsebini in obliki se je najbolje izpopolnilo in, kar je poleg tega velikega pomena, bilo je bistveno enotno in skupno vsem narodom.

Verski boji ob koncu srednjega veka so ovirali in ponekoliko celo zadušili modroslovsko delovanje. Le polagoma se je dvigala

stavba modroslovskih ved iz razvalin, a enotna in splošna ni bila več, kakor prej. Res, da je imela skolastika velike učenjake tudi še v tem času, vendar njih vpliv ni več segal čez ves krščanski svet.

Versko ločeni narodi so si snovali svoje modroslovske šole, povsem različne in nasprotne krščanski filozofiji.

Po vatikanskem cerkvenem zboru in posebno še po prizadevanju Leona XIII. se je začelo krščansko modroslovje zopet živahneje razvijati in nam daje veselo nado boljših dni. Saj pa je tudi skrajnji čas!

Če pogledamo dolge vrste današnjih modrijanov, moramo žal priznati, da večina med njimi modruje brez ozira na pravo vero ali celo veri nasproti.

Skupne modroslovske vede med brezverskimi filozofi ni, o tem sami radi tožijo; še stalne šole z večjo veljavo nimajo, kakršne so bile pri Grkih stoiška, peripatetiška, novoplatonska ali v srednjem veku tomistična in Skotova šola.

Kant uživa sicer veliko spoštovanje, a v modrovanju ne gredo za njim; med njim in njegovimi učenci zijajo načelna in bistvena nasprotstva. Tako je zasnoval n. pr. Fichte: subjektivni idealizem, Schelling: objektivni idealizem, za tem Hegel: logiški idealizem. Nasproti brani Herbart svoj realizem, in Schopenhauer je pesimist itd. Seveda je končna točka razvoja pri vseh teh sestavih materializem ali panteizem.

Velika je res zmeda med brezverskimi modrci, nasprotja in protislovja obilna, vendar je mogoče zaslediti semtertja nekaj skupnega, ko se večje število takih adeptov zapiše kakemu bolj odličnemu voditelju. Če tudi je to le začasno vendar je le nekaj in tako lahko sledimo neke struje v nemirnem valovanju modernega modrovanja. Tako je nekaj časa gospodoval Darwin in tako zdaj kvišku sili Nietzsche.

Friderik Nietzsche ¹⁾

se je porodil 14. oktobra 1844 v mestu Röcken pri Lützen kot sin luteranskega pastora, ki je imel več otrok. Rodovina pa je prišla iz kraljestva poljskega in se prišteva med plemstvo. Nietzsche se je zavedal tega plemstva in je bil ponosen nanje. Tako je imel

¹⁾ Primeri o tem tudi K. O. I. V. str. 157—163.

navado reči v slučaju, da se mu ni verjelo na besedo: „ein Graf Niecky lügt nicht.“ Ta posebnost se ga je vedno držala v ponašanju in v mišljenju in je neka podlaga v krvi za njegov aristokratski individualizem in njegovo „gosposko moralo“.

Njegov oče je bil ortodoksen protestant in je svoje otroke odgojeval natanko po luteranski veri. Mladi Nietzsche je šel v šolo veren mladič.

V tistem času, ko se je šolal na gimnaziji, je prišel darvinizem na svet. L. 1859. je izdal Darwin svojo knjigo: „o postanku vrst po naravnem izboru.“ Ta knjiga je provzročila mogočno gibanje med učenim svetom in tudi Nietzsche se ni mogel ubraniti nje vpliva. Globoko mu je obtičalo v duhu in pri vsaki ugodni priliki je prišel njegov darvinizem na dan.

Tedaj je prišel Nietzsche na vseučilišče v Bonn in pozneje v Lipsijo, v letih 1864—67. Na vseučilišču je izgubil vso vero, postal je nemiren in začel je iskati namestka za izgubljeno vero.

Darvinizem tistega časa še ni bil sposoben za modroslovske spekulacije, zato je moral Nietzsche iskati si drugod pametne podlage za svoje življenje.

Njegova stroka na vseučilišču je bila klasična filologija, ker ga je zlasti zanimalo grško bajeslovje; in kolikor bolj je pojemala vera, toliko bolj goreče je srkal vase mitične bajke. Ne motimo se, ako trdimo, da so mu ti grški bogovi in heroji hodili na misel, ko je stvarjal pozneje svojega „nadčloveka“. Spisal je nekaj o tem predmetu in skoro po vseh njegovih spisih se najdejo sledovi grške mitologije.

Njegova domišljija je bila polna teh bajeslovnih slik in podob, a njegovo srce je ostalo prazno. V tej zadregi naleti slučajno pri nekem starinarju v Lipsiji na filozofijo Schopenhauerjevo. V letih 1865—67 je vso prebral in premislil in zazdela se mu je pripravna za vodnico v življenju. Sestavil si je kmalu po Schopenhauerjevih naukih nekak vzor „der Schopenhauer'sche Mensch“, kakor ga imenuje in tako živeti se mu je zdelo modro.

Ta vzorec je pozneje nekoliko preuredil in postal je njegov: „nadčlovek“.

Leta 1867. je dobil profesuro klasične filologije v Baselu, kjer je deloval s prestanki do leta 1879. Poleg svoje stroke se je z vneto baval z modroslovjem. V ta čas, ki ga imenujemo prvo dobo njegovega modroslovnega razvoja, spadajo tale dela: „Geburt

der Tragödie“; „Unzeitgemässe Betrachtungen“; „David Strauss“; „Vom Nutzen und Nachteil der Historie fürs Leben“; „Schopenhauer als Erzieher“; „Richard Wagner in Bayreuth“.

Nietzsche je bil slabotnega zdravja, zato je moral večkrat prositi odpusta in iskati zdravja po svetu. Rad je bival v Italiji. Leta 1879. je zapustil profesorsko službo in je stopil v pokoj. Odsihmal je živel in delal le za svojega „nadčloveka“.

Za časa svojega bivanja v Baselu se je bil seznanil Nietzsche z Rihardom Wagnerjem. Zahajal je pogosto v Wagnerjevo družino in se mnogo razgovarjal z njim o modroslovskih in leposlovnih rečeh.

Ta Rihard Wagner je znamenit mož med Nemci, slovi najbolj kot preosnovatelj glasbe pa tudi kot filozof in estetik je na imenu.

Že leta 1849. je razvijal v svojih spisih misel ustvariti „močnega in lepega človeka“ in sicer s pomočjo tragiške godbe, katera naj preobrne moderno kulturo in s kulturo človeka. Godba je Wagnerju središče kulturnega življenja.

Močno so ugajale profesorju Nietzscheju te ideje in ves je gorel za Wagnerja. Pozneje se je to navdušenje ohladilo, a podoba „lepega in močnega človeka“ je ostala v njegovem duhu in se kaže na njegovem „nadčloveku“. Vse je kazalo, da Nietzsche najde svoj namestek za izgubljeno vero v teh virih, kakor smo jih opisali. Pa ni se zgodilo. Kje je vzrok?

Iz verskih razlogov je lahko umeti, da vse te omame ne uteše srca, vendar je na drugo stran žalostna resnica, da mnogi obvisijo in poginejo v mrežah pesimizma. Nietzscheju ni zadostovala Schopenhauerjeva filozofija, čemur se ne čudimo; ker ta pesimizem more biti po ukusu kakega starega čmernega mizantropa, nikakor pa se ne priklada mlademu, delavnému, reformatoričnemu duhu.

Vrhu tega je bister um Nietzschejev moral opaziti razne in velike hibe Schopenhauerjevega sestava in njegov filozofični genij tega ni mogel mirno prenašati.

Kaj je bil vzrok razpora z Wagnerjem, ni tako očitno, a brez dvoma niso uspehi Wagnerjeve godbe odgovarjali pričakovanju Nietzschejevemu.

Glavni in zadnji vzrok, da se je ločil od svojih učiteljev, je pa njegov ponos. Kolikor bolj je spregledoval hibe in napake drugih, toliko bolj se je čutil samega sebe, da, prišlo je tako daleč, da ni poleg sebe nobenega več vpošteval. Vse to se bere

med vrsticami vseh njegovih spisov iz te druge in poznejše dobe. Mislil si je: ako morejo Fichte, Herbart idr. imeti svoje sisteme, zakaj bi jaz tega ne mogel ali ne smel.

Vse to je razvito v spisih od leta 1878—82. Ti spisi so po vrsti: *Menschliches Allzumenschliches*; *Vermischte Meinungen und Sprüche*; *der Wanderer und sein Schatten*; *Morgenröte*. S tem si je zgradil most do samostojnega modroslovca in reformatorja.

Ker je Nietzsche videl, da je Schopenhauerjeva filozofija le trhla podlaga modrovanja, si je moral napraviti drugo. A kje jo vzeti?

Tu mu pride zopet na um darvinizem, ki je bil do tedaj že mogočno napredoval in tudi že prestopil v tempelj modroslovcev. „Evolucija, descendenca“, to so imenitne reči, imajo čudno moč in se prikladajo njegovemu zistemu kakor nalašč. Vse se da lepo razložiti s pomočjo teh moči in teh sistemov. Zadovoljen sam s seboj je ustvaril profesov Nietzsche „nadčloveka“.

„Nadčlovek.“

Po Darwinu se razvijajo vse stvari tako, da popolneje izhajajo iz manj popolnih. Prav tako naj se je razvil tudi človek. Pri človeku pa še ni konec razvijanja, ker so iste moči še pri delu, torej morajo po evlucijski teoriji ustvariti novih še popolnejših stvari, in to bitje, ki se tem potom razvije iz človeka, imenuje Nietzsche „nadčloveka.“ Kakšne lastnosti mu prideva naš filozof? Iz njegovih spisov posnamemo te-le:

- a) telesno je junak, močan, gibčen, poln življenja in tvornih sil,
- b) po duhu je zvijačen, premeten, iznajdljiv ter si zna pomagati v sleherni sili,
- c) po značaju je silovit, gospodljiv, krvoločen in hoče, da vselej obvelja njegova.

To je podoba tигра in res rabi Nietzsche za ta svoj ideal izraz: „die blonde Bestie.“ Zadnja lastnost se zdi, da mu je bistvena, ker prišteva med „nadljudi“ tudi sebe, ko je bil telesno slaboten, pa ni odnehal in ne se vdal nikomur.

Za naš namen, ki primerjamo „nadčloveka“ s „popolnim človekom“, je potrebno vedeti, kakšna pravila in navodila za življenje je postavil Nietzsche svojim „nadljudem“ ali kakšna je morala nadčlovekova.

Po njegovem nauku je morala: „Die Lehre von Herrschaftsverhältnissen, unter denen das Phänomen Leben entsteht.“

Življenje, katero ima tu v mislih, je le telesno življenje, ker družega Nietzsche ne pozna. Govori sicer večkrat o duši in o dušah v človeku, pa odločno taji dušo kot duhovno bitje; njemu je duša: „ein Gesellschaftsbau der Triebe und Affekte“ in telo: „ein Gesellschaftsbau vieler Seelen.“

Nietzschejeva morala je po tej opredelbi pač zelo obsežna; saj n. pr. spada v to moralo, če koklja pišče izvali. Razvidno je, da se iz te definicije ne da kaj konkretnega izpeljati, zato je tudi Nietzsche po drugi poti prišel do moralnih pojmov in pravil.

Kot radikalen reformator je najprej presodil dosedanje morale in je našel, da ne veljajo nič; najslabša pa je po njegovem mnenju katoliška morala, ker je najbolj kriva, da se „nadčlovek“ ne more prav razviti.

To se bere po njegovih spisih iz III. dobe (1882–89): *Fröhliche Wissenschaft*; *Also sprach Zarathustra*; *Jenseits von Gut und Böse*; *Zur Genealogie der Moral*. V knjigi: „Fall Wagner“ in „*Götzendämmerung*“ se skuša otresti prijatelja Wagnerja.

Sklep tega modrovanja je bil na kratko ta, da je Nietzsche spoznal in kot aksiom proglasil to dvoje: „nič ni res“ in „vse je dovoljeno.“

Tako je zašel med skeptike, kar pa ni nič novega, ker skeptikov je bilo že pred njim več, a za Nietzscheja kot reformatorja morale to ni bilo brez pomena. Skepsa je negativna podlaga vsake vede in na tako podlago se ne more postaviti noben pozitivni zistem, to je Nietzsche sprevidel in po moči skušal popraviti. Najprej pravi, da ta aksiom: „nič ni res“ velja le za dosedanje etike in morale, ki nimajo več veljavnih resnic.

Po njegovem nauku v zmislu evolucije ni nič stalnega, torej tudi resnica ni stalna. Za ljudi kake dobe je kaj resnica, a za drugo poznejšo dobo pa je vse kaj družega resnica. Tako so principi in zakoni etike in morale nekdanj utegnili imeti kaj resnice v sebi, a danes se je to vse preživelo, je ob moč in veljavo. Treba je torej poiskati novih resnic s pomočjo evolucije in tega dela se je lotil Nietzsche.

Kaj je našel?

Prvo je spoznal to, da morajo biti dve vrsti morale, ker so po njegovem nauku dvoje vrste ljudje: „gospodje“ in „sužnji.“

Za sužnje bi še zadostovala stara morala, če se privzame zraven še ta nova dolžnost, da se morajo „sužnji“ proti „gospodom“ vselej primerno vesti; zato Nietzsche kar na kratko krščansko moralo imenuje „suženjsko moralo“. Tej nasproti pa je postavil novo svojo „gosposko moralo“. (Herrenmoral.)

O tej kot novi in dosihmal še ne poznati moramo kaj izvedeti. To nam razlaga v svojih spisih: „Zur Genealogie der Moral“; „Jenseits von Gut und Böse“; in „Wille zur Macht.“

Na vprašanje: zakaj je človek na svetu? Nietzsche odgovarja: zato, da rase. Rase pa človek le, dokler živi, zato mora najprej skrbeti za življenje. In kaj je življenje? Življenje pa ni nič drugega ko „volja do moči“ (Wille zur Macht). S tem smo prišli do temeljnega principa vse Nietzschejeve filozofije in morale.

„Volja do moči.“ Ta pojem ima iz Schopenhauerja, ker njegovo delo: „Die Welt als Wille und Vorstellung“ porablja take pojme; seveda Nietzsche ni ostal pri tem, ampak prikrojil si ga je po svoje. Vedeti moramo, da Nietzschejeva „volja“ ni naša prosta volja, ker on ne pozna ne proste, ne neproste volje; njegova „volja“ so strasti in nagoni v človeku ali njih skupina, z eno besedo to, kar imenujemo poželjenje.

„Volja do moči“ bi se torej po naše reklo: poželjivost mora vladati. „Nadčlovek“ svojih strasti ne brzda, nasproti želi in pomaga jim do zmage. To zmagovanje „volje“ je pravo življenje „nadjudi“; in take zmage so po tej morali dobra dela. Nasprotni pojem je šibko ali slabotno, kar je torej moralno slabo.

Očitno je, da je s takimi principi Nietzsche moral priti v navskrižje s pravili in zakoni stare morale. Tej sitnosti se izogne z drugim delom aksioma: „vse je dovoljeno.“ Za „nadčloveka“ ni nobene veljavne postave, da bi se temu delovanju „volje do moči“ mogla ustavljati. Sicer tudi Nietzschejevi učenci ne bodo brez pravil in brez zakonov, a napravili si jih bodo sami, kakor jim bode prav kazalo. Zato jim mojster podeli neko čudotvorno moč, s katero je bil napolnjen tudi sam, namreč moč „stvariti“. Razne reči morajo ustvariti njegovi učenci, posebno pa morajo biti „werteschaffend.“ Nietzsche ima pred očmi veljavo in pomen besedi in načel, ki so bila dosihmal splošno priznana, katera pa za nadjudi ne veljajo več in na mesto katerih je treba postaviti

druge. Ker je pa težko najti primernih besedi, je sicer rabil stare izraze, pa jim je podtikal druge pomene: in to ponarejanje je imenoval „die Umwertung der Werte“.

Tako si bo „nadčlovek“ napravil svojo vero in svojo moraliko, ki bo vselej soglašala z „voljo do moči“. V ta namen so narejene že zgoraj omenjene opredelbe moralke, duše, telesa, volje, dobro = močno, slabo = šibko. Tako mu je psihologija — morfologija ali nauk razvoja „volje do moči“.

Razmerje moža do žene, kakor ga je postavilo krščanstvo, mu ne ugaja, on zagovarja staro pogansko razmerje, kjer je žena možu sužnja.

Tudi razmerje narodov kot enakopravnih družin med seboj mu ni všeč, vendar jih ne loči kot Grke in barbare, ampak eni so mu „die zeugenden, die gebenden“, drugi pa „die empfangenden, gebärenden“.

Nietzschejev „nadčlovek“ je aristokrat in se ne peča z nižjim ljudstvom, katero „smrdi“ in je „umazano“; zato je staro pogansko načelo „odi profanum vulgus et arceo“ zopet spravil v veljavo.

Poleg tega je egoist, ki ne pozna usmiljenja in ljubezni. Sicer meni, da bodo „nadljudje“ tudi dobrote delili, če ne iz ljubezni, pa zato, ker jim bo to dajalo užitek.

Trd mora biti „nadčlovek“ in sam v se zaprt in zapet. Stori naj sam, kar more, pa tudi nasledke svojih činov mora nositi sam. Odgovornost odklanjati ali valiti na druge rame ni po gosposki morali.

To je Nietzschejev „nadčlovek“. Podoba ta nikakor ni svetla, ne prijazna in ne vabljliva. To je črno, ođurno, trdo bitje ta nadčlovek v svojih lastnostih in hudobno v svojem delovanju, zato mu je Nietzsche dal pravo ime, ko ga je v svojem zadnjem delu postavil na svet kot Antikrista. — — —

Oglejmo si sedaj, kako umeva človeka in njega razvoj do popolnosti krščanstvo!

„Popolni človek.“

Človek je najpopolnejša stvar vidnega sveta, je zveza duše s telesom.

Popolnost je tisto stanje, katero je za človeka najboljše, ali tisto stanje, v katerem človeku ne manjka nobene vrste prednosti.

Popoln človek je torej tisti, ki ima vse dušne in telesne prednosti, kakor jih zahteva narava človekova.

Človek pa ni mrtev kip, marveč živo bitje, zato moramo vpoštovati tudi njegovo delovanje. Ozirali se bomo tukaj samo na moralno delovanje.

Moralno delovanje človekovo je delovanje najvišje vrste, ker se ozira in nanaša na najvišji cilj ali smoter.

Popolnost delovanja se meri po vrednosti (vplivu) z ozirom na cilj. Tem popolnejše je delovanje čim bolj dosega cilj.

Poznati nam je treba cilj človekov. Vera nas uči, da je cilj človekov nadnaraven, ki ga človek celotno doseže po smrti v nebesih, deloma pa že tukaj na zemlji v teku življenja.

Nadnaravni zadnji cilj človekov je gledati Boga v obličje, ga ljubiti in se radovati tega na veke, tako kaže vera posmrtni cilj. Na zemlji pa je človekov nadnaravni cilj spoznanje božje in ljubezen božja ter veselje, ki se razliva v dušo iz tega spoznanja in božje ljubezni.

Pamet nam sicer tega ne more razodeti, toliko pa vendar lahko spozna, da zadnji cilj človekov ne more biti v minljivih stvareh, ampak nad njimi v stvarniku; ker zadnji cilj mora biti vreden tega imena in obenem vsakemu človeku dosegljiv. To pa e edino le res, ako je zadnji cilj Bog in sicer tako, kakor ga nam predstavlja vera.

Ta cilj mora skušati človek doseči s svojim moralnim delovanjem. Kolikor bliže kako delo dovede človeka do zadnjega cilja, toliko popolnejše je. Z nadnaravni cilj treba nadnaravnih pomočkov. Teh nam je Bog obilno podaril, ki nam je dal vero in zakramente, posvečujočo milost z nadnaravnimi krepostimi, čednostimi in darovi in nam vrhutega še pomaga z dejansko milostjo pri vsakem dobrem delu.

Preskrbljen je torej človek z vsem; ako hoče, tudi more doseči svoj namen, biti popoln.

Cilj je v vsakem slučaju nagib (causa motiva) za smotreno delujočega človeka; posebno velja to o zadnjem cilju (finis ultimus).

Cilj kot nagib vpliva na voljo človekovo moralno, ne fizično; zato ga mora človek v se sprejeti ali spoznati, ker še le spoznane dobrine ganejo našo voljo. Zato je prva reč: spoznavati Boga kot zadnji cilj človekov.

Spoznavanje Boga se vrši deloma po naravni, deloma po nadnaravni poti; veda in vera sodelujeta.

Ena gotova mera, dasi minimalna, je potrebna v spoznanju Boga kot zadnjega cilja, da sploh more človek za njim težiti.

Spoznavanje cilja je še le pogoj delovanja naše volje po reku: nil volitum, nisi praecognitum.

Sp znane reči raznovrstno delujejo na voljo našo; vendar je v gospostvu volje, da teži in prepeni po dobrem. Od tod pride, da si volja izbira za cilj le dobre predmete, in dobrina teh reči jo vleče in nagiblje, da se trudi jih doseči.

Naš razum torej mora pokazati volji zadnji cilj kot dobrina in sicer kot najvišje dobro, potem je volji zadostnen in izdaten nagib.

Bog je najvišje dobro, to trdita vera in pamet, torej je Bog pravi predmet, da potegne voljo k sebi.

To hotenje in teženje volje za dobrim imenujemo ljubezen.

Ljubezen pa je dvojna: ena je čista ljubezen (amor benevolentiae), druga je želeča ljubezen (amor concupiscentiae).

Želeča ljubezen ljubi predmet (osebo ali reč), ker ima ali pričakuje od njega koristi in veselja, čista ljubezen pa ga rada ima brez takih ozirov zato, ker je sam na sebi dober.

Bog je predmet obojne ljubezni, to je razvidno. Prav tako je gotovo, da je cena čiste ljubezni večja kakor pa cena nepopolne želeče ljubezni; dejanje čiste ljubezni je najvišje in najpopolnejše pri človeku.

Popolnost človekova je torej v čisti ljubezni.

Ker je popolno stanje, zato se mora človek stalno obdržati v ljubezni, a nemogoče je vedno obujati dejanja take ljubezni, zato je Bog podaril človeku s posvečujočo milostjo nadnaravne bogodane (vlite) čednosti kot stalna počela, katera s posvečujočo milostjo tvorijo stanje popolnosti v človeku.

Te tako potrebne in imenitne bogodane čednosti dobi otrok pri sv. krstu s posvečujočo milostjo vred brez lastnega sodelovanja.

Odrasli neverniki in kristjani v smrtnem grehu pa se morajo pripraviti za sprejem tako dragocenih darov božjih.

Redna priprava je ena in ista s pripravo za vreden prejem zakramenta sv. krsta oziroma sv. pokore, kakor je od sv. cerkve določena.

A vsakemu in vselej ni ta pot odprta, ker nima prilike sprejeti sv. zakramenta, kaj pa naj stori človek v taki sili in zadregi?

V taki sili je izredna pot ravno dejanje čiste ljubezni, ki pa mora biti, kakor pravijo bogoslovci, čez vse velika, (appretiative summu), to se pravi, da v tem trenutku človek spozna in ceni Boga kot najvišje dobro in je zato pripravljen za Boga vse dati in vse pretrpeti. V istem hipu, ko človek to sklene, napolni milost božjo njegovo srce in človek postane popoln.

Ker je to izredna pot opravičiti se, mora imeti človek seveda tudi voljo porabiti redne pomočke, kadar mu bo mogoče.

Tako dejanje popolne ljubezni napravi v človeku prave čudeže. Kakor smo videli, ga v hipu opraviči: izžene smrtne grehe iz srca, napolni dušo z milostjo in čednostimi, da mu posinovstvo božje, odkáže mu delež v nebesih in množica drugih darov se usuje nad človeka. Duša občuti pri tem posebno veselje, kar spada k popolni sreči in je neki predokus nebes.

Tako dejanje je res popolno, ker zedinjuje v sebi vse druge prednosti, kakor svetli solnčni žarek vse barve mavrične.

To je cilj, ki je res človeka vreden in je, kakor smo videli, vsem dosežen.

K sklepu primerimo na kratko „nadčloveka“ s „popolnim človekom“.

Oba težita po napredku, popolnosti, a „nadčlovek“ išče te le v fizičnih prednostih, popolnost krščanska pa je zlasti v duhovnih in nadnaravnih prednostih. Dalje hoče Nietzsche ločiti „gospode“ od „sužnjev“; cerkev pa ljubi vse, vse kliče k popolnosti in bavi se z vsako osebo posebej in jo izkuša dovesti do cilja.

Nietzsche ima malo nade res doseči svojega „nadčloveka“, ker je temelj njegov v darvinizmu, a le ta je v celoti nevzdržljiv in zgodovinski razvoj mu je nasproten. Popolnost človekova pa, kakor jo pojmuje krščanstvo, stoji na najbolj varnih tleh božjih naredb, in vse vrste svetnikov v nebesih in pravičnih kristjanov na zemlji so nam priče naših nauk.

Ako zmagajo Nietzschejevi nazori, se povrne človeški rod nazaj v poganstvo; ako pa zavlada splošno krščansko naziranje, bi bila ta zmaga predhodnica boljših časov, ozarjena znanivka lepših dni!

Prof. dr. Ivan Janežič.

Moderna nemška drama.

(Literarna študija.)

I

Adolf Stern navaja v svoji zgodovini slovstva 19. stoletja štiri činitelje, ki so povzročili veliki literarni preobrat zadnjih dvajset let: darvinizem, socializem, Nietzschejev svetovni nazor in vpliv tujih slovstev. To so v resnici za „moderno“ nemško slovstvo štirje najznačilnejši pravci. Ker je slovstvo le del celotne kulture, del vsega duševnega razvoja, ki rezultira iz najrazličnejših činiteljev, kakor so: država, znanost, socialno-etične razmere, se kažejo v njem vse ideje, ki sploh nastopajo vodilno v modernem svetu.

Za 19. stoletje je značilen velikanski razvoj naravoslovnih ved, ki so preobrazile vse strani našega življenja — ne samo po svojih pridobitvah, ampak tudi po svoji metodi. Silni razvoj tehnike je povzročil novo gospodarsko življenje; enostransko izkoriščanje delavskih sil po kapitalizmu je našlo mogočen odpor — v socializmu. Ureditev razmerja med kapitalom in delom, kričeče krivice, ki se pojavljajo v današnjem gospodarskem boju, vse to odseva pa tudi v modernem slovstvu. Množice, ki so se borile za svoje pravice, so že od nekdaj paralelno silile naprej tudi v slovstvu. V 17. stoletju so nastopali v nemškem romanu in drami večinoma le najvišji krogi, v 18. stoletju je sililo naprej meščanstvo, ki prevladuje v prvih desetletjih 19. stoletja, za njim pa se je vsula danes nepregledna množica delavstva in proletarcev.

V modernem slovstvu se pa kaže jasno tudi vpliv principov in metode naravoslovja. Materialistično naravoslovje prošlega sto-

Literatura. Bartels A. Die deutsche Dichtung der Gegenwart. 5. izd. 1903. Litzmann B. Das deutsche Drama in den literarischen Bewegungen der Gegenwart. 3. izd. 1896. Schönbach A. E. Ueber Lesen und Bildung. 6. izd. 1900. Lamprecht K. Zur jüngsten deutschen Vergangenheit I. 1902. Seeber, Gedanken über die moderne Literaturströmung. (Frankf. zeitgem. Broschüren XXI. 1.) Grotthuss I. E. Probleme und Charakterköpfe. 1898. Meyer R. M. Die deutsche Literatur des neunzehnten Jahrhunderts 1900. Monografije so navedene pri dotičnih pisateljih.

letja je razlagalo ves razvoj in vse življenje samo iz sil, ki delujejo v materiji sami, ni pa nikakor priznavalo vzrokov izvan materije. Tako je bilo mogoče, da je Hippolyte Taine na podlagi negacije vsake metafizike razvil svoj nauk o milieju. „Edini predmet vede je poznanje zakonov; kakor fizični zakoni tako imajo tudi moralni svojo zavisnost in svoje pogoje, so zvezani med seboj in določujejo drug drugega.“ Človek je po njegovem mnenju le produkt razmer, v katerih živi; zato pa nima svobodne volje.

Naravoslovna metoda razkraja mehanizem narave v sestavine, išče njih medsebojno zvezo in izvaja induktivnim potom nove zakone. Te metode se je polastilo tudi moderno slovstvo; najdoslednejše jo je razvil Emile Zola, ki sam pravi („Le roman experimental“): „Naturalizem obstoji v izkustveni metodi, v opazovanju in izkustvu, uporabljenem v slovstvu. Eksperimentujoči romancier je le strokovnjak, ki uporablja umetniško orodje drugih učenjakov: opazovanje in analizo. Fiziologi imajo isto polje, kakor mi, le da je naše širše.“ In naturalizem — kako značilno je že ime samo! — je bil bojni klic, s katerim so začeli „mladi“ rušiti „staro“ zgradbo literature. Eden njih, Viljem Bölsche, je zagrešil l. 1887 spis: „Die naturwissenschaftlichen Grundlagen der Poesie!“

To odločno poudarjanje naturalizma, to je: kar najpopolnejšega soglasja predstave ali čustva z umetniškim izrazom, nam pa kaže moderna umetnost sploh. V glasbi je začrtal novo pot Richard Wagner. Njegov ideal je: „glasbena drama“, v kateri se naj pesem in glasba združita v tesno enoto; glasba naj paralelno izraža vsa čustva pesmi. To je Wagnerjev program, izražen že v prvih njegovih teoretičnih spisih („Die Kunst und die Revolution“ 1849, „Das Kunstwerk der Zukunft“ 1850, „Oper und Drama“ 1851). Zanimivo je, da je napisal Friderik Nietzsche, očaran od teh novih idej, prvo svoje delo: „Geburt der Tragödie aus dem Geiste der Musik.“ Po njegovi trditvi — prvotno je bil klasičen filolog — so bila že dela starih grških tragikov, zlasti Eshilova, glasbene drame v Wagnerjevem zmislu. Seveda, ko se je Wagner približal krščanstvu in v „Parzivalu“ poveljeval Gral, je nekdanji njegov prijatelj kot „antikrist“ spoznal svojo „zmoto“ in napisal v nasprotnem zmislu delo: „Der Fall Wagner.“

Podoben razvoj opazujemo tudi v modernem slikarstvu. Treba nam je le primerjati slike „stare“ in „nove“ šole, da spoznamo velikanski razloček med obema. Tam skrajna natančnost v risbi, v obliki, tu s pomočjo impresionistične tehnike poudarjanje vsebine.

Kot predpogoj vsemu temu razvoju pa navaja *Lamprecht* še drug znak moderne dobe: nervoznost, razdraženost in večjo vzprejemljivost našega živčevja za razne vtiske. Izpremenjeni zunanji pogoji — kmetška kultura se je umaknila mestni, socialno, trgovsko in politično življenje se je združilo v hrupnih središčih — niso ostali brez vpliva na naše psihične dispozicije. Tako se da razlagati, da je začel moderni glasbenik, kar je bilo doslej glasbeno nemogoče. Ker je hotel vplivati na občutljivo živčevje, so mu dobro došle dotlej neverjetne disonance, katerih kar mrgoli po delih „novih“ glasbenikov, kakor so *Hugon Wolf*, *Richard Strauss* i. dr.

Tuja slovstva, ki so vplivala na nemško „moderno“, so: francosko, švedsko, norveško in rusko. Najjasneje se kaže *Zolov* vpliv; prvi njegov roman, s katerim so se seznanili Nemci, je bil „*Assomoir*“, l. 1877. Slovel je med njimi še vedno, ko se je med Francozi že zdavnaj moral umakniti drugim. Vpliv njegov se kaže v naturalistični metodi kakor tudi v idejah.

Popolnoma od druge strani pa so vplivali na razvoj nemškega slovstva narodi, ki so bili dotlej deloma brez vseh literarnih tradicij. Sem spada Šved *Strindberg*. Kakor drugi severnjaki, je tudi on rojen opozicionalec. V svojem razvoju je preživel različne stadije. Sprva je bil zagovornik ljudske mase proti višjim slojem, bojeval se je za enakost proti neenakosti. Kot človek ekstremov je zagovarjal prvotno misel, da je žena popolnoma enaka možu, in se boril za žensko emancipacijo. Prešel pa je kmalu v reakcijo in prišel do prepričanja, da je ženska kriva vsega zla. *Strindberg* je nam zgled misleca, ki tava v temi iskaje luči; on je eden izmed tistih, ki so jo našli po dolгих blodnjah slednjič — v krščanstvu.

Ibsenov predhodnik v Nemčiji je bil *Björnstjerne Björnson*. Brandes ga označuje prav dobro kot „sejavca“. *Björnson* zna vplivati na voljo kakor *Ibsen* na razum. Za svoje ideale zna navdušiti najširšo javnost. V svojih dramah razkriva z veliko brezobzirnostjo rane, za katerimi boluje njegova domovina.

Ne ostaja pa pri negaciji, ne zadovolji ga samo podiranje, ampak kaže z očitno tendenco svojim rojakom — pot naprej.

Po svojem značaju mu je nasproten Henrik Ibsen, največji norveški dramatik. Ibsen je mnogo temeljitejši in manj retoričen kakor Björnson. Že v prvih svojih dramah je razkrival konvencionalne laži in se boril za npravne ideale. Skoraj vedno pa vztraja pri negaciji, ker si ni, sam v sebi raztrgan, nikdar priboril določnega svetovnega nazora. Brez trdne opore se giblje med Schopenhauerjem in Nietzschejem. To svojo nejasnost in neodločnost prikriva v zadnjih svojih delih z okultizmom in simbolizmom.

Staro dramatično tehniko je izpremenil Ibsen popolnoma. V drami sami razvije le katastrofo, dejanje pa, ki je dovedlo do katastrofe, leži pred dramo. Dejanje samo je torej omejil, poglobil in zvezal pa je tem bolj dramatični razvoj. Njegove drame so popolnoma naturalistične. Tu ni nobene kretnje, nobene besede, ki bi bila brez notranje zveze. Kako in kdaj njegovi ljudje govoré in molčé, v tem se kaže najnatančnejšega opazovavca. Iluzija, ki jo dosega z rafinirano svojo tehniko, je zato popolna. In tega so se naučili od njega moderni nemški dramatik, dasi tudi njegove ideje niso ostale nanje brez vpliva.

Izmed Rusov sta vplivala na Nemce zlasti Dostojevskij in Tolstoj, prvi z globoko svojo duševno analizo, ta pa s svojimi revolucionarnimi idejami. V tem, kako obravnavajo nekateri nemški dramatik problem zakona, ljubezni, greha, se odkrivajo jasno Tolstega ideje.

II.

Sledove večjega zmisla za istinitost nahajamo v nemškem slovstvu že zgodaj, ne v drami, na katero je vplivala ravno nasprotno romantika. Naturalist pa je, seveda, ne da bi se tega sam zavedal, švicarski župnik Albert Bitzuis, ki je pisal pod psevdonimom „Jeremias Gotthelf“ (1797—1854). Pri njem prvič opazimo plastično slikanje narave in ljudi, naj si tudi diše po gnoju in tobaku. Kar nam zlasti prijetno dene v kmečkih njegovih povestih, to je neka pristna, neprisiljena svežost. Bitzuis je bil Pestalozzijanec in v marsičem bi ga kot moža, ki se je mnogo trudil za ljudsko izobrazbo, lahko primerjali našemu Slomšku.

Pripravljala se je pa tudi že pot novi drami, kjer je najprej nastopil realizem kot reakcija proti romantiki. V kmetško življenje je prvi posegel Anzengruber (1839—1889), ki je ustvaril „kmetško dramo“. Naturalistično, brez olepšavanja, kakor je v resnici, je kazal kmeta na odru. Smoter mu pa vendar ni realizem, kakor se misli po navadi, ampak vodilne ideje; sam pravi: „Ich bin nicht dafür vorhanden, daß ich naturwahre Bauerngestalten mache, sondern ich schaffe Gestalten, wie ich sie brauche, um das darzustellen, was ich darzustellen habe.“ Motive je jemal iz družbe, v kateri je živel, iz dobe liberalizma. Kdo se bo torej čudil, da so mu vodilni proticerkveni nazori. Nenaravno je, da kmetje, torej del družbe, ki je povprek najtesnejše zvezan s cerkvijo izražajo ideje, ki so se lahko porajale v dunajskih salonih, ne pa v zdravem kmetškem ozračju. Anzengruber se še bori proti idejam krščanstva in ta boj se nadaljuje v vsem razvoju moderne nemške drame.

Dočim je razvil Anzengruber zlasti dramatično tehniko, se je vgloбил Friderik Hebbel (1813—1863) v slikanje duševnih procesov. Revščina v mladosti, boj za vsakdanji kruh v prvi dobi — to se mu je vtisnilo globoko v dušo in napravilo iz njega pesimista. Po dolgem stradanju je našel slednjič svoje zatočišče na Dunaju. Nemirno življenje, beganje po svetu se zrcalijo v njegovih delih, za ženialnim poletom in najvišjo pesniško silo sledi onemogla resignacija. Najslavnejša je njegova „meščanska“ žalostna igra „Marija Magdalena“, kjer odkriva z neizprosno tragiko kos predmarčnega življenja. Igra povzroča še danes na odru isti vtisk kakor marsikatera moderna drama. Pesimist je tudi Oton Ludwig (1813—1865). Vsled svojega realizma ima modern značaj njegov „Erbförster“. V krepkem jeziku in trdno začrtani karakteristiki nam tu razvija pesnik grandiozne slike.

Vsi ti pesniki pa niso našli priznanja na sodobnem odru. Priljubljena je bila takrat (v letih 1850—1880) pri kapitalističnem meščanstvu francoska vesela igra, „la comédie de mœurs“, kakor so jo ustvarili Scribe, Aleksander Dumas („La Dame aux Camélias“), Emile Augier in Victorién Sardou. Da doba po nemško-francoski vojski, ko je vladala v javnem in gospodarskem življenju — krah leta 1873 — korupcija, ni mogla imeti zmisla za pristno poezijo, je jasno. Šopiril se je takrat v slovstvu stan, ki je imel tudi v javnosti prvo besedo: židovstvo. Pristen tip literata

te vrste, ki mu je bilo slovstvo „Geschäft“, je Pavel Lindau. Z Blumenthalom je presajal francoske cvetke na nemška tla, polivši jih še z gnojnico. V tej družbi pristni pesniki niso našli priznanja in ga tudi niso iskali; segali so zato zlasti romanopisci radi v preteklost: Scheffel („Ekkehard“), F. W. Weber („Dreizehnlinden“), Dahn („Ein Kampf um Rom“).

Gnilost in propalost domače literature pa je povzročila, da se je začelo širiti zanimanje za tuja slovstva. Mladež je spoznala Zolo, Ibsena, Tolstega, njihove ideje so našle glasen odmev in iz mladeži je izšla v prvi polovici devetega desetletja — literarna revolucija.

III.

Zibel novo-literarne revolucije je bil Berolin. Tu se je zbral koncem sedemdesetih let krog mladih, ognjevitih in bojovitih literatov, ki so bili trdno prepričani, da je treba v nemškem slovstvu korenite reakcije. Po njih nazorih je propadla zlasti drama. Konvencionalnost, ki je zavladovala v njej po francoskem vzoru, tipičnost vlog, sploh samo posnemanje Francozov, nič nacionalne pristnosti in svežosti: vse to so strastno napadali. Zato jim je bilo geslo: „Proč z roparsko snovjo v prizorih in jambih!“ Želeli so si drame, polne „misli in globokega čustva“ v zmislu Zolovega naturalizma.

V krogu mladih je bival tudi Ernest Wildenbruch poznejši slavní dramatik, ki se pa zanj takrat ni še zmenil noben gledališki ravnatelj. Čital je navdušenemu krogu iz rokopisa svoje drame. S svojim ognjem je vplival nanje kakor prerok, da so nanj kar prisegali. Šestega marca 1881. so vprizorili v Meiningu prvič njegove „Karolinger“. Nedosežena režija Meinigovcev je lahko pokazala v tej drami vso svojo spretnost in jo vprizorila z velikim sijajem. Uspeh ni izostal. Kmalu so vprizorili dramo tudi v Berlinu in Wildenbruch je bil čez noč slaven mož.

Občinstvu, ki se je že naveličalo konvencionalnih fraz, je neizmerno ugajala njegova ognjevitost. Videlo ni tu več vsakdanjih dogodkov, ampak prizore iz slavne nemške in zlasti pruske zgodovinske preteklosti („Karolinger“, „Herold“, „Der Mennonit“, „Väter und Söhne“ (1882), „Quitows (1888). Vabljiva je bila taka snov že sama po sebi; vendar deset let poprej, po vojski s Francozi, bi ji bila ostala trajna veljava, a sedaj je bila že zastarela. Očaral

je pa sprva vse Wildenbruchov jezik. Pesnik je znal navdušiti zase zlasti mladež. Kakor je ostal sam mlad, tako so tudi njegove drame vedno mlade: vedno je navdušen, vedno govori v hiperbolah. Postarala se je pa mlada struja, ki ga je sprva povzdigovala, in šla je preko njega.

Kot teoretika sta imela v tej literarni bohême, ki jo je imenitno orisal Wolzogen v svoji drami „Lumpengesindel“, vodilno besedo, brata Hart, Henrik in Julij. Prvega aprila 1885. je začelo izhajati njuno glasilo „Berliner Monatshefte für Literatur, Kritik und Theater“, ki se je pa združilo že čez pol leta s Conrad-ovo „Gesellschaft“ v Monakovem. Z zvenečim rogom pa je nove ideje prvi raztrobil v svet Karl Bleibtreu v svoji brošuri „Revolution der Literatur“ (1886), zahtevaje, da mora nastopiti reakcija naturalizma z brezobzirno brutalnostjo. Knjiga razodeva pisateljevo osebnost; v bombastičnem slogu, ki je tako značilen za Bleibtreuja, se vrsté v njej velike ideje in zmedena neumnost, žensalnost in frazerstvo, čudovita sila in onemoglost. Neusmiljeno je trgal sodobne pesnike in napovedoval nove; pri tem pa je bil kaj slab prerok: Liliencron — danes prvi modernih nemških lirikov — mu ne ugaja, pač pa Arent, ki je že zdavnaj pozabljen.

Leta 1886. so si ustanovili „mladi“ literarno društvo z značilnim imenom „Durch“ (pozneje „Genieklub“). V tem klubu, h kateremu je spadal tudi Gerhard Hauptmann, je Eugen Wolff, sedaj profesor v Kielu, prvič rabil izraz „moderna“. Vodilna jim je bila misel: moderna poezija naj kaže človeka z mesom in krvjo, z vsemi strastmi in z neizprosno resnico. Vzor jim je bil Zola, dasi trdi Hart, da je njegova teorija originalna, a napačna.¹⁾ Ker novim naturalističnim proizvodom obstoječa gledališča niso dala prostora, si je ustanovila nova struja lastne domove, „Freie Bühnen“, prvo v Berlinu. Za prvi razvoj nemškega naturalizma je značilna zlasti socialistična tendenca. Zdi se mi, da je nagli razvoj socialne demokracije zlasti v nemških velikih mestih pripisovati tudi tem novim gledališkim podjetjem, ki so vpoštevala zlasti delavske sloje. Tu so predstavljali drame pisateljev, ki jim je bila „misel svobodna“

¹⁾ „Er will eine Leidenschaft sezieren, etwa die Trunkenheit, und nimmt von allen Trunkenbolden Züge her, um aus ihnen einen einzigen Säuer zusammenzusetzen, und er gewinnt auf diese Weise eine Leidenschaft, wie sie Rad in Rad, Zahn in Zahn greifend, so logisch richtig aufgebaut in der Wirklichkeit kaum einmal in Erscheinung tritt.“

nad vse, kakor so bili: Björnson, Strindberg, Tolstoj, Anzengruber, Holz in pred vsemi — Gerhart Hauptmann.¹⁾

20. oktobra 1889. je vprizorila „Freie Bühne“ v Berolinu prvo Hauptmannovo dramo „Vor Sonnenaufgang“. Na eni strani radikalna opozicija, na drugi silno navdušenje — to je bil prvi uspeh. Hauptmann je bil takrat šele 27 let star in to kaže tudi ves „Sturm in Drang“ njegovega prvenca. Zola je rekel, da je umetnina kos narave, kakor jo vidi pesnikov temperament („Un oeuvre d'art est un coin de la nature vu à travers un tempérament“). Temu principu odgovarja v vsakem oziru ta drama. Snov je kos narave, da bi ga bolje ne mogli naslikati. Pesnikov temperament pa razodeva problem — dednost alkoholizma. Podoben problem obravnava tudi Ibsen v svojih „Strahovih“, a le v njegovih posledicah. V grozni tišini se maščuje pri njem očetov greh nad sinom. Hauptmann pa nam kaže ves razvoj: pijanega očeta, pripoveduje o triletnem (!) sinčku, ki se je napil „vodke“, da je takoj izdihnil, in kaže bodočnost — nezdrave potomce. V svoji nazornosti je brutalen do skrajnosti, tako da se nam dostikrat studi vse, kar se vrši na odru, drugače kakor v Tolstega „Moči teme“, kjer je brutalnost naravnost grandiozna. Atmosfera cele igre je najmanj zaduhla. Pijani, bogati posestnik Krause, njegova druga žena — pristna megera, špekulant — inženir Hoffmann, ki ima za ženo Krausejevo hčer iz prvega zakona, pri kateri pa je pijanost hereditarna — v tej družbi živi druga Krauserjeva hči, še nepokvarjena Helena. Vanjo zaide mladostni Hoffmannov prijatelj Loth, nekak socialist, ki hoče študirati tamošnje delavske razmere. Med njim in Heleno nastane ljubavno razmerje. V trenutku, ko ga vrže njegov prijatelj iz hiše kot socialističnega agitatorja, zve Loth, da je v rodovini pijanost dedna. Zato zapusti hišo, ne da bi se poslovil od Helene, ki se obupana zabode. — Gnoj, ki ga razkriva Hauptmann pred nami, je naravnost ostuden. Da bi dokazal dednost alkoholizma, se poslužuje vsch sredstev, ki so mu na razpolago. Hripavo kričanje očeta, ki se vrača proti jutru iz beznice, drastično razkritje razmerja Hoffmannovega do tašče in nebroj drugih potez dokazuje že v prvi drami veliko

¹⁾ Bulthaupt, Dramaturgie des Schauspiels IV. 3. izd. 1902. P. Schlen-ther, G. H., sein Lebensgang und seine Dichtung 1898. G. Brandes, Menschen und Werke. 2. izd. 1895.

Hauptmannovo zmožnost, karakterizovati ljudi iz njih dejanj, ne iz besed.

A eno je brezdvomno: s to dramo je postal voditelj naturalizma pisatelj, ki ga je s poznejšimi deli sam speljal ad absurdum.

Leto za letom je priobčeval sedaj Hauptmann po eno dramo, kar je bilo za literarni svet vselej „dogodek“.

Drama leta 1890. je „Friedensfest“.¹⁾ Kaže se v njej jasno Ibsenov vpliv. Igra se začne s katastrofo, z bojem v družini Scholzovi; vzroke je iskati pred časom, v katerem se vrši drama. Pesnik ne gazi več po blatu, konflikti so duševni. Navzlic temu pa nas drama pretrese mnogo bolj nego prva. Snov je sama po sebi psihologično zanimiva: razvoj zakona, v katerem je žena 22 leta mlajša od moža. Drama je nam neprijetna, pusti nas nezadovoljne — vendar pa resnična, ne samo verjetna, dasi se ne strinja z običajno predstavo o normalnem družinskem življenju.

„Einsame Menschen“ (1891) nam kažejo nasprotje dveh svetovnih nazorov o zakonu. Vsebina je kaj priprosta. Isti problem je obdelal že Goethe v svojih „Wahlverwandschaften“. Zopet je očitiden Ibsenov vpliv („Rosmersholm“). Saj je to starodaven predmet: mož, ki stoji med dvema ženskima bitjema, to je konflikt, ki je vzrok, da se tolikokrat raztró vezi zakona. Učenjak Vockerat je popolen dekadent, nervozen do skrajnosti. Prenapeto živčevje mu je umorilo voljo, kakor jo je marsikateremu „modernemu človeku“. Komplicirana moderna izobrazba, mešanica egoizma in altruizma, je vzrok, da ne najde v odločilnem trenutku pravega izhoda, moškega in junaškega sklepa, ampak gre v smrt, da se izogne vsem neprilikam. Mladi, nadepolni mož vrže svoje dragoceno življenje od sebe — za prazen nič.

Iz salona, v katerem se je gibal v tej drami, je stopil Hauptmann brezobzirno v sledeči „Die Weber“ (1892). Prvotno je policija igro prepovedala in jo dovolila šele, ko jo je prisililo sodišče. Premiera je bila združena z divjo socialno-demokratsko demonstracijo. In kako tudi ne? Saj je posegel pesnik v življenje revežev vseh revežev, šlezijskih tkalcev, katerih bedo je poznal sam kot Šlezijec. Na široko, skoraj epično, slika njih trdo delo in stra-

¹⁾ Vsebino večine novejših nemških dram navaja Glaser v svojem sestavku: „Nemška moderna“, Dom in Svet 1903, št. 6 in 8.

danje. Strast izsesanih delavcev, ki jo podžiga še alkohol, raste od dejanja do dejanja, dokler se ne upró svojim tlačiteljem in ne naskočijo hiše bogatega fabrikanta. A zastoj: poklicano vojaštvo zatrè ves upor. Ta socialna masa se bori kakor drugi Hauptmannovi junaki proti razmeram, ki ji ovirajo obstoj, in izkrvavi v tem boju. Tu živi in govori na odru duša ljudske mase, nestalna in nemirna. Njeno veselje in nada, za njo obup in resignacija — vse to omami tudi gledavca. Od nikoder ni rešitve, ne tolažbe, ne na zemlji, ne z neba — saj je vera „privatna stvar“.

Uspeh te revolucionarne drame, tako bi jo lahko nazvali, je bil zato tudi elementaren; neki berlinski list je pisal ob premieri: „Man sah einen Teil des Publikums den rasenden Zerstörungstaten auf der Bühne zujubeln. Rufe aus den Höhen des Hauses ermunterten die den Saal des Fabrikanten plündernden Haufen, noch kräftiger zuzulangen. Und als der Vorhang fiel, ließ der frenetische Jubel es ungewiß, ob die dichterisch-szenische Darstellung oder die Tat als solche so begeisternd gewirkt hatte.“ — Kako vpliva drama na gledavca, dokazuje dejstvo, da je dosegla tudi v Parizu velik uspeh, dasi se je izgubila za to dramo posebej važna dikcija — šlezjski dialekt in provincialni kolorit.

Uspeh drame „die Weber“ je vzpodbudil Hauptmanna, da je posegel v zgodovino in v podobni obliki zopet podal kos socialnega vprašanja: „Florian Geyer“ (1896). Junak je eden glavnih voditeljev kmetskega upora leta 1525. Snov je pesnika gotovo zanimala, saj je paralelna v marsičem z današnjo socialno demokracijo. Pesnik je hotel podati naturalistično dramo. Duša kmeta 16. stoletja naj bi zopet oživila na odru. Zato se je poslužil jako rafiniranega sredstva. Vse osebe govoré — razen neizogibnih izjem — isti jezik kakor kmetje 16. stoletja, obnašajo se tudi takisto surovo, skratka. „Florian Geyer“ naj bi bil impresiistična zgodovinska drama. Junak drame pa vendar ni Florijan Geyer, ampak kakor v Schillerjevem Telu švicarsko ljudstvo, tako tukaj kmet v boju za „staro pravdo“ zoper svetno in duhovsko gosposko. V tem boju za obstanek, v katerem npravni zakoni za pesnika sploh ne pridejo v poštev, zmaga kruta sila socialno revolucijo. — Drama na odru ni imela uspeha. V slikitkalske bede je bila snov gledavcu bližja, dasi se niso vrstili prizori po zakonu dramatičnega razvoja; tukaj pa prevelika snov

naravnost uduši ves razvoj. Osebe, ki nosijo dejanje, stojé preveč v ozadju in to pokoplje celo dramo.

Zanimiv kuriozum bi imenoval Hauptmannovo komedijo „Kollege Crampton“ (1892). Alkohol, ki ga zna Hauptmann vedno tako spretno uporabiti, je zadobil nadvlado nad profesorjem slikarske akademije, Gramptonom. Hčerka in zet se trudita, da ga izvlečeta iz močvirja, v katero je zabredel. Slednjič se jima to posreči. To je vloga za igravce karaktérjev. Propali umetnik nikdar ne izgubi vseh naših simpatij, vedno še upamo, da se izkoplje iz brezna. V karakteristiki se kaže Hauptmannova spretnost in v natančnem opazovanju življenja. Isto velja tudi za komedijo „Biberpelz“ (1893). Tatinska zalega v berlinskem predmestju je izvrstno označena. Vsaka najmanjša poteza je resnična. Komika obstoji v tem, da gosposka, ki naj bi branila pravico, zločincem pri njih „delu“ še pomaga.

Motivi prvih Hauptmannovih dram so bili socialni; polagoma pa je začel bolj poudarjati duševno stran; to nam kažejo zadnje njegove individualno - psihologične drame, kakor jih Lamprecht imenuje. Sploh opazujemo v vsem modernem nemškem slovstvu po letu 1890. isto smer. Socialistični duh, ki je dotlej vladal, se umika individualističnemu. Demokratje se levé polagoma v aristokratije. Iz realnosti se umikajo pisatelji v intimnost, fantastičnost. Pesniki ljubijo temo, polumrak; okultizem in simbolizem kažeta svojo privlačno silo. Impresionistiško tehniko je dosednji razvoj drame tako dvignil, da so jo mogli pesniki tudi v bajki uporabljati. Bajka postane najpriljubljenejša pesniška oblika; a to ni prvotna naivna bajka, plod ljudske domišljije in veselja do pripovedovanja. Moderna bajka je rafinirana; za osebami, ki nastopajo v bajkah in sanjah, tiče ideje. To je ista pot, po kateri je šel tudi Zola kot naturalist. Iz snovi, ki ga je prvotno v prvi vrsti zanimala, se je izločila vsebina in postala samostojna kot ideja, simbol.

Hauptmann je napisal vsega vkup tri simbolične drame: H- „Nanneles Himmelfahrt“ (1893), „Die versunkene Glocke“ (1898) in „Schluck und Jau“ (1899). Iz temnega ozadja sirotišča, v katero so prinesli Hanico pol-mrtvo, nas vodi pesnik v neko poltemo, ki je pol resnica, pol vizija. V sanjah se pogovarja umirajoče dete s svojo materjo, dokler ne pride v nebeške višave — in izdahne. Pristna drama to ni, ampak le slika, ki vzbuja v nas najblažja čustva. Nesrečno dete, ki je očim tako neusmiljeno pretepa, da

gre samo v smrt, čigar stokanje in ihtenje čujemo z odra in občutimo, koga ne bi to ganilo? Toda to je sočutje, ki ga imamo z nedolžno stvarco, to ni *ἔλεος καὶ φέλος* v Aristotelevem zmislu, ni tisti strah in bojazen, ki jo vzbuja v nas Skapespeare (Lear, Macbeth, Othello), Goethe (Gretchen), Schiller (Maria Stuart)! A še nekaj nas moti v tej „sanji“. Med nežno liriko se glasé sirovi pogovori revežev v sirotiščnici. Pesnik jih je porabil za kontrast, toda fizični gnev, ki ga vzbuja v nas, ne more biti umetniški.¹⁾

Na eni strani brezmejno slavo, na drugi opozicijo je vzbudila druga Hauptmannova bajevna drama „Die versunkene Glocke“. Kot knjiga je doživela v enem letu 16 izdaj. Dva sveta sta pozorišče: naš človeški in panteizem narave, ki ga izražajo nadnaravne sile nemške bajke: povodnji mož, gozdni škrt, vile in pritlikavci. V prvem svetu vlada krščanstvo s svojimi pojmi o grehu in pokori, o božji milosti, v drugem nemški mitos, ki dovoljuje vsako uživanje, ali naravnost povedano: Nietzsche s svojo moralo. Iz človeškega sveta sili v bajevni svet zvonar Henrik, utopiti hoče v uživanju vse človeške spomine, ustvariti hoče zvo-
nove, ki naj bodo glasnejši kakor harmonija sfer:

„mit wetternder Posaunen Laut
Mach' es verstummen aller Kirchen Glocken
Und künde, sich im Jauchzen überschlagend,
Die Neugeburt des Lichtes in der Welt.“

Kakor Nietzschejev nadčlovek hoče s tem osrečiti vse človeštvo, zato pa ne sme sreča posameznikov priti v poštev. Ideala pa, da bi rešil človeštvo iz spon krščanstva, ne doseže, ker je za to preslab. To pa je njegova krivda in zato mora umreti. Zadnje besede so mu:

„Die Sonne . . . Sonne kommt! Die Nacht ist lang.“ To solnce je — Nietzsche.

Kar pa zavzame gledavca in bravca za dramo, to ni boj med „staro“ in „novo“ moralo, ampak globoko Hauptmannovo čustvo za naravo. Razkriva se nam pesnik kot tak, kakršnega

¹⁾ Grotthuß o. c. str. 101 pravi: „Es ist nicht notwendig, daß der Dichter alle gemeinen Redensarten, die in einem Armenhause gesprochen werden können, mit innigem Behagen in seine Dichtung überträgt. Es ist nicht notwendig, daß das ästhetische Gefühl des Zuschauers oder Lesers geradezu verletzt wird, damit es später das Schöne mit Wärme empfinde.“

kaže portret, ne kot skrajni naturalist, ampak kot sanjava pesniška narava, mehka, kakor so poteze njegovega obraza. Gaj in livada, zrak in voda — vse je oživljeno, povsod se gibljejo ob luninem svitu tajne naravine moči. Naj tudi niso vse originalne, naj so tudi zbrana bajevna bitja iz raznih mitologij, vendar zna pesnik čudovito vzbuditi v gledavcu tajno grozo, ki jo povzroča po noči skrivnostni šepet gozda.

Bajevna snov, vedno zanimi konflikt, ki zaide vanj mož, stoječ med dvema ženama, in melodramatični značaj cele drame, to so momenti, iz katerih si moramo razlagati nepričakovano veliki uspeh.

Simbolična je tudi Hauptmannova komedija iz leta 1900 „Schluck und Jau, ein Spiel zu Scherz und Schimpf mit fünf Unterbrechungen“. Razvit je tu motiv iz predigre Shakespearjeve veseloigre „Ukrotitev upornice“. Dva pijana reveža zgrabijo pred knežjim gradom in ves dvor se trudi, da bi ju prepričali, da sta knez in kneginja. Igra spominja v marsičem na njen vzor, ki ga pa niti najmanj ne doseže.

Eno zadnjih in najboljših Hauptmannovih del je drama „Fuhmann Henschel“ (1899). Pesnik je zopet naturalist, a ne več skrajni, zakaj sklenil je takorekoč kompromis s staro dramatično tehniko. Kar čudno se zdi čitatelju, da ima drama, kakor to zahteva stara tradicija, zopet začetek, razvoj, višek in konec. Osebe govoré zopet svoje šlezijsko narečje, ki je pa precej stilizirano. Enotno se razvija dejanje do katastrofe. Voznika Henschla tragična krivda (!) je, da vzame navzlic obljubi, ki jo da prvi svoji ženi pred smrtjo, v zakon ničvredno deklo Hano, ki je nanj čakala in prežala, ko je bila prva žena še živa. Greh se maščuje nad njim: Hana ga vara z drugim, obupani Henschel si sam konča življenje.

Staro tehniko je tu pesnik osvežil iz bogatega svojega poetičnega zaklada. Kako izvirna je že ekspozicija! Pred našimi očmi se plete med voznikom, ne da bi se tega zavedal, in med deklo razmerje. Bolna žena to opaža in mu očita nezvestobo. Da jo potolaži, ji da besedo, ki je pa ne more držati po njeni smrti. Da jo prelomi, ni krivo morda spolno nagnjenje, ne, le Hanina spretnost v gospodinjstvu in njena ljubezen pred poroko preslepi priprostega, nerodnega moža. Ko sta pa mož in žena, razkrije nesramna ženska svoj značaj.

Trpljenje, vest, ki se mu vzbuja, in spomin na prvo ženo ga zapelje v smrt. Žene ga v smrt zlasti sramota, ki se je boji, groza pred žensko, ki ga je ujela v svojo past. Z nebrojnimi malimi potezami zna pesnik razkrojiti Henschlov značaj v psihične elemente in dokazati njegovo verjetnost. Kako neprisiljeno označi grozo, ki jo čuti voznik do rajnice. Dvomeč, naj bi li vzel Hano v zakon, je šel na pokopališče, da ga ranjka žena odveže od obljube. „Mutter, sagt' ich in meinen Gedanken, gib mir a Zeichen! Ja oder nee. So wie's ausfällt, soll mir's recht sein. An holbe Stunde hob' ich gestanden — ich hob auch gebet't und hob er och alles vorgestellt ... aber's hat mer kee Zeichen gegeben.“ Razumljivo pa je tudi, da kaže pesnik kot naturalist — če tudi z vso umetnostjo — ženskega satana Hano v obliki, ki mora postati gledavcu odurna.

Vendar vsa popolnost tehnike ne zadostuje, da vzbudi v nas čustva, ki jih mora vzbujati umetnina. Umetnost je več kakor golo posnemanje narave. Böcklin, ki je imel tako pristno misel za poezijo narave, pravi: „Talentlosigkeit ist noch keine neue Richtung! — Das von Sudermann, Hauptmann und ihren Nachfolgern auf die Bühne gezerrte Elend widert mich an. Die Kunst soll vor allem jedermann, ob reich ob arm, in höhere Sphären führen.“ Povsod le goli fatalizem, nikjer motivov, ki bi izvirali iz prave ljubezni, kakor jo pozna krščanstvo. In to mora pripoznati pesnik sam v drami „Michael Kramer“ (l. 1900). Tu imamo očeta, ki hoče spraviti na pravo pot svojega zgubljenega sina. Pa brez uspeha; sin gre po zlu v sprijeni okolici, v kateri živi. Kako naj pa tudi vpliva na sina oče, ki sam nima gotovosti gledé najvažnejših življenskih vprašanj. Čujemo ga, kako kliče obupno: „Wo sollen wir landen, wo treiben wir hin? Warum jauchzen wir manchmal ins ungewisse? Wir kleinen, im Ungeheuren verlassen? Als wenn wir wüßten, wohin es geht. Von irdischen Festen ist es nichts! — Der Himmel der Pfaffen ist es nicht! Das ist es nicht, und jen's ist es nicht, aber was ... was wird es wohl sein am Ende?“

Isto omahovanje med dvema svetovnima nazoroma kaže tudi drama „Der arme Heinrich“ (1902). Snov je vzeta iz epa srednjeveškega pesnika Hartmanna von Aue. Bogatega plemiča zadene grozna božja kazen, gobavost. Noben zdravnik mu ne more pomagati. V Salermu mu povedó, da ga more ozdraviti samo srčna

kri deklice, ki umrje zanj prostovoljno. Obupan se vrne domov. Tu skrbi zanj priprosta najemnikova družina, zlasti še osemletno dekletce. Čez tri leta, polna groznih muk, pove plemič nekoč sredstvo, ki mu more pomagati. Tu se hoče žrtvovati nedolžno dekletce. Po dolgem boju gre ž njo v Salermo; že brusi zdravnik nož, kar si premisli plemič vse, žrtev mu je prevelika. Ko se pa vrne domov, se zgodi čudež — bolnik ozdravi nenadoma. To je ob kratkem vsebina srednjeveške pesmi. Vodilna motiva sta v prvi vrsti zaupna vera v božjo pomoč in vpliv božje milosti. Hauptmann pa je opustil ta motiva in posledica je bila, da je nastala iz romantične povesti le vrsta samogovorov in dvogovorov. V drami ni nedolžna devica prava „vierge en voulente et en oeuvre“ iz kroga Gralovega, ampak histerično žensko bitje. Junak, ki se da razlagati le s stališča krščanstva, je retorik brez trdne volje, kakršna je večina Hauptmannovih junakov. To ni več tragičen, ampak pomilovanja vreden junak. Ob fatalizmu se razbije vse njegovo stremljenje in hrepenenje. Da bi umrl, zato nima dovolj poguma, zato si išče duška v pogumnem, brezbožnem besedičenju.

Od brezobzirnega naturalizma do onemogle lirike, to je pot, ki jo je prehodil Hauptmann v svojem razvoju. To je pa isti razvoj, ki ga je doživela nemška „moderna“ sploh. Mladi, ki so ob prvem naskoku podirali „zastarelo“ trdnjavo „konvencionalne“ morale, so v poldrugem desetletju zašli v onemoglo dekadenco. Posledica vsega iskanja je bila — dekadenca.

Hauptmannu očitajo po pravici, da se ne zna povzpeti do jasnega svetovnega nazora, iz katerega bi, kakor raz visoko goro, gledal v skrivnosti človeškega življenja. Za jasnost se sicer bori v svojih dramah. Kolikokrat čutimo v njih hrepenenje po gotovosti, ki bi ga rešila vseh dvomov! Zvonar Henrik in plemič Henrik čutita v sebi to hrepenenje, a zaman; ker sta preslaba, ga ne moreta utešiti. Hauptmann pač ni, kakor so to obetale nekatere drame (Vor Sonnenaufgang, Weber), krepka osebnost, ki ima jasen cilj pred očmi, ampak mehka narava, v kateri prevladuje bujna domišljija in čudovita pesniška nazornost.

Gerhart Hauptmann je izmed novejših nemških dramatikov najboljši opazovavec. Osebe, ki nastopajo, naj si imajo velike ali male vloge, so z absolutno natančnostjo fotografirane. Značaji, ki jih je kazala romantika, so bili meglene slike brez mesa in krvi.

Moderna je tu nastopila novo pot, v drami prvi Hauptmann. V dramo je prišel z naturalističnim principom, to se mora priznati, nov živelj, ki je osvežil zaduhlo ozračje in pregnal staro šablono. Tipi so morali izginiti raz oder, nadomestile so jih osebnosti, katerih značaj se ne kaže več samo v posameznih lastnostih, ampak kot enotna sestavina. Hauptmannova pesniška sila v karakterizovanju je neverjetna. Ena poteza in cela osebnost je označena. Pri tem tudi najmanjša kretnja ni brez pomena. Vrhutega navaja pesnik v svojih dramah sila natančno tudi celo scenerijo. Zato pa vplivajo nekatere njegovih dram mnogo bolj na gledavca, kakor na čitatelja (Weber, Fuhrmann Henschel, Versunkene Glocke).

Nov pravec pa je podal Hauptmann drami tudi s tem, da je prvi posegel v probleme, ki jih je rodil moderni svet. Priljubljen mu je zlasti problem alkoholizma, ki se vrača v njegovih dramah v najrazličnejših oblikah in stanovih. Stari posestnik Krause s hčerjo in vnukom vred, med. dr. Scholz in njegov sin Robert, cela vrsta delavcev v drami „Die Weber“, siromaki v sirotišnici, Henschelov hlapec Hauffe in — profesor Crampton, to je cela vrsta izvrstno karakterizovanih žrtev alkohola. Drug priljubljen problem mu je razmerje med delom in kapitalom, bodisi v sedanosti (Die Weber) ali preteklosti (Florian Geyer). Zakonske in družinske razmere, konflikti med zakonskimi, med stariši in otroci, dandanes aktualna vprašanja, obravnava tudi Hauptmann v raznih oblikah.

Celotni vtis, ki ga napravi Hauptmannova osebnost, je zadel že leta 1893. Brandes, ki piše o njem: „Česar pogrešamo pri Hauptmannu, so ideje. On ne spada med pesnike, ki so bogati misli, ki izražajo nov življenski nazor na nov in jasen način. Pač pa ima velik dar opazovanja, zmisel za nazornost in oster pogled, dasi mu manjka širokega obzorja.“

(Dalje prihodnjič.)

Evgen Jarc.

S r c é.

Psihologično - fiziologična študija.

Srce! Kako važna vloga mu je dana na pozorišču svetovne drame: nekako središče je, okoli katerega se vrti in giblje vse. Ljubo in drago je pesnikom, ki iz njega zajemajo nesmrtnih pesmi; saj Prešernu

... poezije mile
Iz srca so kali pognale!...
Ki bolečin molčati dalj ne more.
Mokrocvetoe rož'ce poezije
Očitajo to, kar se v prsih skriva.
Kjer petje s polnega srca izvira
Zbude se v srcu sladke harmonije.

Prešeren.

Tudi Schillerju je srcé vir poezije in petja, kjer se zrcali veseljstvo —

„Wo die Welt sich die ewige spiegelt.“

Res imenitno vlogo igra srce, po pravici je proslavljajo pesniki! Za pesniki prihajajo govorniki in mu pokladajo latorjeve vence. „Ut veritas pateat, placeat, moveat —“ je načelo govornikom. Da je resnica jasna, „ut veritas pateat,“ naj skrbi glava, um; da bo pa spoznana resnica vseč ter človeka nagnila h krepkemu dejanju, ut placeat moveat, — mora govoriti srce! Zato se mu klanjajo govorniki, ki je hočejo pridobiti zase, zato se trudijo, da je odpro, da sprejme spoznano resnico in nagne voljo.

Tudi pedagogi ne zaostajajo ter pojo srcu hvalospeve! „Da, glava, glava, gospoda moja! — piše Stritar — ali poleg glave tudi — srcé. Ne glava sama, ne srce samo; glava in srce v pravem ravnotežju, v lepem soglasju: to 'stoprav je človek po božji podobi in po volji božji! Za glavo ni se mi pač treba poganjati, zánjo dela vse in skrbi: rodovina, družba in država. Ali za srcé, to siroto pepeljušico, pozabljeno v kotu, zagnal bi, pravi ljudomil, rad svoj glas svareč po deželah: Gorje vam, narodi, ako bote vedno le mislili in mislili, preudarjali, umovali in modrovali; ako bodete mlademu rodu svojemu le možgane vadili in urili, a ne

gojili, mečili in blažili mu srca! Glava je samopašna, odkod pride vam potem sočutje, usmiljenje in bratoljubje, in brez tega kaj bode človeštvo? Glava polna, prazno srcé; kadar bode to splošno, nič dobrega ne more priti. Vsak zase, vojska vseh zoper vse, novo, še hujše divjaštvo! — In da tega ne bode, skrbite tudi za srcé!“¹⁾

Tako piše Stritar in priporoča znano knjigo „Cuore“, ki jo je spisal Edmondo de Amicis. Za pesniki, govorniki in pedagogi prihajajo resni, zamišljeni modroslovci. Tem ni za poezijo, za sladke in mameče besede, marveč le ti iščejo z bistrim dušnim očesom zadnjih vzrokov vseh stvari, razkladajo z resnobno besedo njih pojme, bistvo in naravo. Ni čuda torej, če so stopili čez prag svetišča srca, da razmotajo tajne skrivnosti, ki so pokopane v temnem labirintu srca. Ni jim do tega, da bi kakor pesniki prisluškovali, kako bije, kako se širi in utriplje, kako poka in umira srce, raziskujejo zadnje vzroke dušnih pojavov in prikazni, katerih vir je „srce“, iščejo sile in zmožnosti, katerih torišče in nekako središče je srce. Seveda jih ni malo, ki so zgrešili pravo pot v tem temnem, skrivnostnem labirintu. Odtod ta grozna zmešnjava in nesoglasje med modroslovci, kadar govore o „srcu“; zdi se, da ima skoro vsak modroslovec drug pojem, drugo definicijo srca. Pavel Röntgen nam v svoji knjigi „Das Gemüt und die Gemütsbildung“²⁾ navaja trinajst avtoritet izmed modroslovcev in pedagogov, katerih niti dva ne soglašata o definiciji „srca“.³⁾

Sledeč stopinje najboljših modroslovcev stopimo tudi mi v to skrivnostno svetišče, da nekoliko natančneje spoznamo njegovo življenje in skrivnosti...

Brezmejno kot Bog je svetišče srca,
Skrivnostno kot on je, kdo pač proumé ga?
Vesoljno neskončnost zemlje in nebá
Z ljubeznijo sveto in živo obsega!

S. Gregorčič.

* * *

Kakšen pomen ima torej beseda *s r c e*? V prvotnem in pravem pomenu pomeni srce neki organ, neko mišico. *Organično srce*

¹⁾ Jos. Stritarja zbrani spisi VI. Str. 434.

²⁾ Cf. Paul Röntgen: Gemüt und Gemütsbildung. Str. 9, 10, 11.

³⁾ Nemški „Gemüt“ pomenja nekako isto, kar naše srcé“.

je votla, kakor pest debela mišica, ki leži sredi prsne votline. Ta mišica je razdeljena s steno, mišičnatim pretinom v desni in levi prekat, a pred vsakim prekatom je pridvor. Aristotel, začetnik anatomično-fiziološkega eksaktnega raziskovanja, je imenoval to mišico „punctum saliens“. — Ta mišica ima namreč zmožnost širiti in krčiti se ter je s tem nekako središče, iz katerega izhaja vse gibanje krvi. Kadar se skrči, potiska siloma kri v cevi, takozvane arterije, ki izhajajo iz srca. Teh cevi je pa, ako nekaterih manjših ne štejemo, nič manje nego osem. Toda pri krčenju srca kri ne stopa v vseh osem, temveč v samo dve. Vzrok temu so zaklopnice, ki se nahajajo na ustju glavnih odvodnic (arterij) in dovodnic (ven). Te zaklopnice delajo ravno tako kakor ventili pri sesalkah. Kadar se srce skrči, se odpro samo zaklopnice v odvodnicah, a zaklopnice v dovodnicah se zapro. Kakor vsaka druga mišica, se srce krči samo nekaj časa, potem se zopet raztegne. Kakor hitro se to zgodi, se zapro zaklopnice v odvodnicah, a obenem se odpro dovodnice, po katerih kri zopet priteka v srcé. Tako se srcé neprestano krči in potem zopet širi: krčenje (systole) in širjenje (diastole) se vrsti neprenehoma. Nasledek gibanja srčne mišice so posebni srčni glasovi, ki jih povzročujejo gibajoče se zaklopnice, in pa srčno utripanje ali bitje, ki se javlja v žilah odvodnicah. Pravimo: srce bije, ali to so srčni udarci; te srčne udarce nam javljajo žile v „utripih ali bilih“. Srcé opravlja dve opravili: prvič pošilja po vsem telesu za hranitev sposobno kri in iz telesa zopet sprejema nerabno, temnordečo kri, potem pa vodi to sprideno, temnordečo kri v pljuča, kjer pride z zrakom v dotiko ter se zopet obnovi ali ujasni. Prvo opravilo se imenuje veliki, drugo pa mali obtok. Veliki obtok opravlja leva srčna stran: Kadar se srce skrči, stopi jasnordeča kri v veliko odvodnico in se po njenih razrastkih razširi po vsem telesu. Ko se potem srcé zopet razširi, se vrača otemnela kri po veliki dovodnici v desni pridvor ter se potem vlije v desni prekat.

Mali obtok pa se vrši obenem z velikim in sicer med srcem in pljuči. Začenja se v desnem prekatu, iz katerega se dvigne kri po pljučnih odvodnicah v pljuča, kjer se v laskovični mreži očisti ter se potem kot jasnordeča kri zopet zbira v pljučnih dovodnicah; iz njih se izliva v levi pridvor in odtod v levi prekat odkoder se zopet napoti na veliki obtok. Iz vsega tega se razvidi, da vsa kri našega telesa neprestano kroži in se giblje zdaj v

velikem, zdaj v malem obtoku. Hitrost, s katero teka kri po žilah, je odvisna od mnogoterih vplivov!¹⁾

Srcé kot organ lahko imenujemo središče življenja. Saj je hranivo vsega življenja tisti rdeči sok, ki mu pravimo kri, a srcé razpošilja kri po vsem organizmu do najbolj oddaljenih udov in do zadnjih njih vlakenc. Zato je srcé po pravici človeku drago in ljubo in ni čuda, da je človeštvo prevzelo besedo srcé, da ne znači samo tiste životvorne mišice, ki tiči v prazni votlini in z nemirnim bitjem meri naše življenje, ampak da znači središče malone vsega duševnega življenja. In zares, ko pesniki, govorniki in pedagogi in tudi navadni zemljani govorijo o srcu, jim ni v mislih fizično, organsko srcé, marveč „srcé“ kot nekako pozorišče, kjer nastopajo vse dušne zmožnosti, kot nekak vir, nekako sredotočje, ali središče vsega želenja, vseh čustev, efektov, časi celo misli in predstav.

In o tem „srcu“ v prenesenem pomenu nam je kaj več izpregovoriti.²⁾ Ne mogli bi pa imeti pravega pojma o srcu, če bi nam ne bile znane razne duševne zmožnosti ali sile, če bi nam zlasti ne bila znana čustva, katerih torišče in nekako gorišče je — srcé.

Naredil je tedaj Gospod Bog človeka iz ila zemlje in je vdihnil v njegovo obličje duha življenja, in bil je človek živa stvar.³⁾

Tako je prišel človek iz roke božje kot pravi umotvor božje vsemogočnosti, ljubezni in dobrote: dušo in telo so mu dičili prelepi darovi naravni in nadnaravni. Naravni darovi so tudi razne

¹⁾ Cf. Fran Erjavec, Somatologija, stran 36 in sl.; Dr. Ranke, der Mensch, Str. 200 in sl.

²⁾ Rabili bomo tedaj v razpravi besedo srcé v prenesenem pomenu. V znanstvu se sicer ta beseda malo rabi, a rabi se vendar-le, rabi po pravici, ker je znana in ima določen pomen. Nam je na tem mestu potrebna. Nemec si pomaga s svojim „Gemüt“, za kateri so nekateri Slovenci hoteli dobiti drug znanstveni izraz. Prestavili so nemški „Gemüt“ s „čud“ ali „nрав“. A nobena ni primerna. Čud pomenja bolj „Naturell“ ali „Temperament“, „nрав“ pa „Sitte“. Ostanimo tedaj pri domačem „srcu“! Prim. dr. Lampe, Dušeslovje 479.

³⁾ Mojz. II. 7.

zmožnosti, ki naj bi mu bile, kakor pravi sv. Tomaž Akvinski, neposredni vir ali princip delovanja — *proximum principium agendi*.¹⁾

Kakor obstoji človek iz telesa in duše, tako so tudi njegove zmožnosti ali zgolj dušne, katerih subjekt je duša, ali dušno-telesne, ki jim je subjekt celi človek, kot sestav duše in telesa. Že Aristotel je učil, da ima človek dve poglavitni zmožnosti: zmožnost spoznanja in zmožnost hotenja. Ta nauk je ohranilo modroslovje, sprejelo ga je tudi krščansko modroslovje. Spoznanje in hotenje človekovo je ali zgolj dušno ali dušno-telesno ali bolje čutno. Zgolj dušna zmožnost spoznanja je razum. Čutna zmožnost spoznanja pa se javlja v peterih vnanih čutih; v občnem čutu (*sensus communis*), ki je vir, korenina in središče vsem drugim čutom; v domišljiji, ki razdružuje ali spaja predstave in njihove dele ali pa ustvarja čisto nove predstave; v spominu, ki sprejema, ohranja in obnavlja razne vtiske. Čutno spoznanje se javlja slednjič še v takozvani „cenilni zmožnosti“ (*vis aestimativa* ali *cognoscitiva*); to je čutna zmožnost, po kateri človek v hipu zazna prikladno, h kateremu se nujno nagne, in škodljivo, od katerega se obrne, zmožnost, ki je potemtakem pogoj za nagone (*instinkte*).²⁾ Organ čutnega spoznanja je cerebrosposnalno živčevje, ki obstoji iz osrednjega (centralnega) in obkrajnega (periferijskega) živčevja. Osrednje živčevje tvorijo možgani in hrbtenjača, obkrajno pa razne živčne niti, ki izhajajo iz onih dveh in prepletajo celo telo.

Druga glavna zmožnost v človeku je želenje in hotenje.

Vsaka stvar hrepeni po popolnosti in ohranjenju.³⁾ To hrepenenje ali teženje je zopet dvojno: zgolj duhovno hotenje, čigar predmet je nadčutno dobro, in čutno želenje, ki mu je predmet telesno, čutno dobro. Duhovno hotenje je prosta volja, ki je zgolj dušna zmožnost in ni vezana na kak organ. Čutno želenje pa deluje s pomočjo organov. Organ čutnega želenja je živčevje, pa ne ono živčevje, ki služi spoznanju, marveč vegetativno, organsko, splahnjeno ali tudi simpatično živčevje. Ob hrbtenici namreč se raztezata dve živčni vrvi, ki pa imata mnogo živčnih vozlov ali ganglijev v sebi. Ti vozli, gangliji, niso nič drugega kakor mnogo-

¹⁾ Thom. Aq. I. q. 78 a. 4.

²⁾ Vis aestimativa describitur sensus interior, potens apprehendere sub ratione convenientis et disconvenientis. Suarez de anima I. 3. c. 30. n. 7.

³⁾ Cuilibet enti competit appetere suam perfectionem et conservationem sui esse. Thom. c. gent. I. 1. c. 72. n. 3.

vrstno zapletene in združene stanice in vlakenci. Od teh vrvic izhaja mnogo živcev, ki se družijo v razne pleteže, in sicer do tistih telesnih delov, ki opravljajo posel prebavljanja, ki delujejo, da teče kri po žilah in se z dihanjem prenavlja. Ti pleteži se razprostirajo po drobovju, bodisi po prsnem, bodisi po trebušnem, Večja pleteža sta: srčni (plexus cardiacus) in trebušni, ki se imenuje tudi solnčni (pl. solaris). Srčni pletež uravnava srce in njegovo gibanje, solnčni pa pljuča, jetra, ledvice, vranico in želodec. Reči smemo torej, da je to živčevje nekako središče za drobovje. Imenuje se pa simpatično živčevje (n. sympaticus) zarada tega, ker je med njim in možgani le vez (simpatija) in ne enota.¹⁾

Poglejmo še glavna dejanja volje in čutnega hotenja. Radikalni, poglavitni akt vsega hotenja, duhovnega in čutnega, je ljubezen, ki je vir vseh drugih dejanj. Znano je, da pri spoznanju pridejo zunanje stvari po čutni sličici v spoznavajoči subjekt, pri hotenju pa se človek nekako nagiblje (movetur) k prikladnemu predmetu.²⁾

Kakor hitro se tedaj hotenju človeškemu po spoznanju predstavi kak prikladen predmet, že se nagne težeča sila k temu prikladnemu predmetu. In to prvo nagnenje (motus) je ljubezen (amor). Če je prikladen predmet tak, da ga je možno doseči, nastane v hotenju upanje (spes); če pa je tak, da ga je nemogoče doseči, nastane obup. Kadar pa ljubezen doseže ljubljene predmet ter ga tako rekoč objame, nastane slast, veselje (delectatio, gaudium, fruitio). Če je pa spoznani predmet neprikladen in človekovi naravi poguben, škodljiv, se težeča sila nekako skrči ter obrne od neprikladnega predmeta: v hotenju zavlada nekaj stud (odium, aversio). Ako je ta neprikladni, škodljivi predmet še nekako v daljavi, vendar je pa možno, da doleti hoteči subjekt, nastopi strah (timor). Kadar je pa tak neprikladen pred-

¹⁾ Cf. dr. Fr. Lampe, Dušeslovje, str. 114, 122, 123 in Jungmann, Das Gemüt, str. 71, 72.

²⁾ Actus apprehensivae virtutis non ita proprie dicitur motus, sicut actio appetitus. Nam operatio virtutis apprehensivae perficitur in hoc quod res apprehensae sunt in apprehendente; operatio autem virtutis appetitivae perficitur in hoc quod appetens inclinatur in rem appetibilem. Et ideo ... operatio virtutis appetitivae magis assimilatur motui. Thom. S. 1. p. q. 81. a. 1. c.

met v resnici navzoč, nastopi žalost (*tristitia*).¹⁾ To so poglavitna dejanja hotenja, ki se porajajo v volji, porajajo pa analogno tudi v čutnem hotenju. Razloček med dejanji volje in dejanji čutnega hotenja je le ta, da poslednja splošno zavise od čutnega spoznanja in da so vezana na čutni organ, na simpatično živčevje, dočim so enakoimenska dejanja volje posledica umskega spoznanja in se vrše čisto duhovno, neodvisno od kakega organa.²⁾

Pripomnimo še, da je v novejšem modroslovju zavladovalo nekoliko drugačno naziranje o človeških zmožnostih, katero dvema navedenima zmožnostima pridevlje še tretjo zmožnost: čustvo (*das Gefühl*). Teten je začetnik tega nauka, ki ga je tudi Kantovo kritično modroslovje vzelo v svoje okrilje. Za Kantom so šli vsi novodobni nemški modroslovci, izvzemši one, ki s Herbartom taje, da bi bila v človeku sploh kaka zmožnost. O čustvih kot nekaki tretji zmožnosti govore n. pr. Zimmermann, Hermes, Esser, Schmidt, Biunde in drugi, ki trde, da čustva niso nikaka dejanja, marveč nekaka trpna dušna stanja. Drugi, kakor Platner, Wittmann, Hagemann ... zopet trde, da so čustva neposredne zaznave naših notranjih razpoloženj. Seveda so ti modroslovci, ki so dali slovo modroslovni tradiciji in krenili na čisto novo pot, v zmoti, ker čustva, kar nam bo še bolj jasno iz sledečih izvajanj, niso nič drugega kakor pojavi ali dejanja človekovega hotenja. Umevno je ob sebi, da nam ti novodobni, zlasti nemški modroslovci, ki uče trojno zmožnost človekovo, ne morejo podati pravega nauka o srcu, ki je tudi središče čustev.

Stotisoč svetil na zvezdišči gori,
Stotisoč čutil v tem svetišči plamti,
Ob luči so večni prižgana,
Ni nična svitloba jim dana.

S. Gregorčič.

Ko smo izpregovorili o duševnih zmožnostih, nam je izpregovoriti še posebej o „čustvih“, ki jih pesnik imenuje čutila. Analizujmo tedaj pojem čustva! Katere duševne pojave

¹⁾ Amor inhians habere, quod amatur, cupiditas est; id autem habens, eoque fruens, laetitia est; fugiens quod ei adversatur, timor est; idque si acciderit sentiens, tristitia est. Aug. de civ. Dei 1. 14. c. 7. n. 2.

²⁾ Cf. Jungman, *das Gemüt*, str. 56, 74.

imamo pred očmi, kadar govorimo o čustvih? Navedimo najprej nekaj konkretnih slučajev, v katerih se javljajo čustva: Otroci sirote stoje ob odprtem grobu, v kateri so položili dobro mater; solze jim zalivajo oči, lica so jim bleda in upala, srce jim bije počasi: čustvo žalosti jim preveva srce.

O cesarju Karolu V. beremo, da je bil silno plah, kadar se je pripravljaj na boj. Po vsem životu se je tresel, kolena so se mu šibila in roke so mu omahovale, tako, da se ni mogel sam obleči v bojno opravo. Kadar je pa bil v ognju, je bil hraber kakor lev: plamtelo mu je oko z junaškim ognjem, prsa so se mu dvigala in z močno, krepko roko je vihtel orožje. Čustvo navdušenja in poguma je izpodrinilo čustvo strahu.

Nepokvarjen mladenič sliši grdo govorjenje in lice mu zardi: čustvo sramežljivosti se mu je polastilo srca.

Mož poštenjak vidi, kako se tlači pravica in kako zmaguje krivica in ne vzbudi se v njem samo duhovna nevolja, marveč tudi srce mu začne hitreje bít, čuti, da mu kri topla postaja in mu hitreje kroži po žilah: čustvo jeze in nevolje mu obvladuje srce.

Toda dosti je konkretnih slučajev, človeško življenje jih je polno. Preiščimo nekoliko bolj natanko te pojave! Jasno je, da so ti in enaki pojavi dejanja človekovega hotenja, kakor smo že zgoraj o njih govorili ter navedli nekatera dejanja nižjega in višjega hotenja ali želenja človekovega. Jasno je tudi, da pri vseh teh pojavih sodeluje tudi človekovo nižje želenje (*appetitus sensitivus*). — V žalosti blede lice, kri počasi kroži po žilah, solza zaliva oko; v jezi srce hitreje bije, kri se nekako ogreje; pri sramežljivosti sili rdečica na lice itd., to so učinki, ki zavise od simpatičnega živčevja in le to je organ nižjega želenja. Pojavi tedaj, ki smo jih navedli in smo jih imenovali „čustva“, so dejanja čutnega želenja. Vprašanje je, ali deluje samo čutno, nižje želenje v čustvih? Ali je nižje želenje celoten princip čustev? ¹⁾ Gotovo da ne. Vsako dejanje bodisi nižjega ali višjega želenja, volje, ima svoj vzrok v spoznanju. Vprašamo, ali je v navedenih slučajih zgolj čutno spoznanje povzročilo omenjene pojave? Nemogoče, kajti predmeti spoznanja, ki so jim sledili omenjeni pojavi, so

¹⁾ Nekateri so to trdili in sočustva pripisovali samo nižjemu, čutnemu hotenju. Cf. Jungmann, *das Gemüt*, str. 84 in sl., in dr. Fr. Lampe: *Duše-slovje*, str. 401–422; Dr. Albert Stöckl, *Lehrb. d. Phil. I.* Str. 138 in sl.

taki, o katerih zgolj čutno spoznanje nima predstave, marveč jih zamore misliti samo misleči duh. Pa ne samo v teh navedenih slučajih, pri vsakem takem pojavu, ki ga imenujemo „čustvo“, je neki element, neko dobro ali zlo, ki ne more biti prvotno predmet čutnega spoznanja, marveč le mislečega uma in volje. Zato v živalstvu pravzaprav ne govorimo o čustvih. Tudi ne bo nihče imenoval čustvo hlepenja po jedi in pijači, zgolj telesne bolečine ali slasti.

Čustva nastanejo tedaj tako: Razum predstavi hoteči zmožnosti nadčutno dobro ali zlo. Tega se oklene volja, ki se začne javljati v svojih dejanjih. Precej se vzbudi tudi nižje želenje, v katerem se analogno dejanjem volje vzbude dejanja nižjega želenja.

Čustvo je tedaj harmonični pojav obeh teženj, nadčutnega in čutnega, ki je povzroči spoznanje nadčutnega dobra ali zla. In tisto idealno središče, ki si je mislimo kot vir teh čustev, imenujemo — srce.

Srce je torej vsa težeča sila, nadčutna in čutna, ki je k dejanju nagiblje nadčutno dobro ali zlo.¹⁾

Isto izraža v svojem dušeslovju tudi dr. Franc Lampe, ki piše:²⁾ Srce zaznamuje vir ali pozorišče želj, čutnih in nadčutnih, čustev, afektov, volje (celo predstav in misli).³⁾

¹⁾ Cf. Jungman: Das Gemüt, str. 92, in dr. Albert Stückl, Lehrbuch d. Phil., str. 143

²⁾ Primeri dr. Fr. Lampe: Dušeslovje, str. 480.

³⁾ Nemški „Gemütsbewegung“ pomeni to, kar naše „čustvo“. To, kar „čustvo“, izraža včasih tudi nemški „Gefühl“. Vendar ima pa „Gefühl“ še mnogo drugih pomenov, kakor: čut tipa transitivno in intransitivno ali pasivno; nadalje pomenja včasih naša notranja razpoloženja, ki so tudi lahko pojavi nižjega, čutnega želenja; včasih to, kar „občni čut“ (sensus communis; neredkokrat pomenja „Gefühl“ nejasno razumno spoznanje: kar nejasno spoznamo, pravimo, da „čutimo“ (fühlen). V grškem jeziku nimamo nobene besede, ki bi adekvatno izražala naše „čustvo“. Najbližje mu je πάθος pa ψῆθος, vendar se pojme πάθος pa ψῆθος večkrat bistveno ločita od našega čustva (Gemütsbewegung). Stoikom pomeni τὸ πάθος = motus animi rationi non obtemperantes. Zato so učili, da mora človek biti prost teh πάθος. Aristotelovi peripatečni šoli je „πάθος“ motus appetitus sensitivi. Vidi se tedaj, da je pojem grškega πάθος ožji kakor pojem našega „čustva“, kakor smo ga razkrojili mi. Sinonimen našemu „čustvu“ je latinski affectus, ki ga rabi Quintilijan v

V tem pomenu tedaj je srce svetišče, v katerem, kakor pravi pesnik, stotisoč čutil plamti. Srce je vir ljubezni:

Srce mi je postalo vrt in njiva, V srce mi padla iskra je ognjena,
Kjer seje zdaj ljubezen elegije. Ki vgasnit se ne da z močjo nobeno.

*Prešeren.**Prešeren.*

Vir upanja in hrepenenja:

Po svobodi je hrepenelo, Mladost, po tvoji temni zarji,
Po luči, sreči to srce, Srce bridko zdihuje, Bog te obvari!
K resnici priti je želelo.

*Prešeren.**Gregorčič.*

Dokler se prsi dvigajo,
Srce še hrepeni,
Dokler želje se vžigajo,
Pokoja, sreče ni.

Gregorčič.

Srce je vir veselja, radosti:

Srce, vtopljeno mi v radost, in: Pomlad in solnce v srci mi sije,
Zamaknjeno kipi!... Vse klije mi v srci in zeleni.

*Gregorčič.**Jos. Stritar.*

Srce je vir obupa in strahu:

Kje bratoljubja si videl oltarje? ali: Kaj mi razkrilo boš, valovje,
S srcem obupnim si prišel domu. Nadja srce se in boji!

*Prešeren.**Gregorčič.*

Srce je vir žalosti:

Oh tiho, tiho, srce moje! ali: Teman mi duh je in mračan,
Le malo časa še voljno In srce tuge mi umira.
Prenašaj bolečine svoje,
Saj skoro vsega konec bo.

*Gregorčič.**Jos. Stritar.*

Pa dosti! Kdo bi popisal vsa čustva, katera izvirajo v človeškem srcu! „Kar vidiš in kar slišiš“¹⁾, pravi dr. Lampe v svojem

našem pomenu. Latinska beseda „passio“ pomenja „motus appetitus sensitivi“, v tem pomenu rabi tudi sv. Tomaž Akvinec besedo „passio“. Perturbatio, affectio pa pomenja nekako to, kar grški πᾶθος. Dr. Lampe loči čustva od afektov v tem, da so mu afekti jačji in krepkejši ko navadna čustva, v kolikor dušo nad navadno mero razvneajo in gibljejo. Cf. Jungmann, Str. 115 - 124, in dr. Fr. Lampe, str. 423.

¹⁾ Dr. Lampe, Dušeslovje, str. 482.

„Dušeslovju“, udari lahko ob strune tvojega srca, da zapoje v milodonečih glasovih... Srce je res nekako pozorišče, kjer se srečavajo in menjavajo vsi duševni pojavi, zlivajo drug v drugega, krepčajo in slabe, potem se pa zopet razhajajo po svojih potih. Neizmerno zanimiva je ta vloga srca za duševno življenje...”

Pa vrnimo se zopet iz bujno zelenega vrta poezije nazaj na torišče abstraktnega dušeslovja, v temni labirint srca, da še bolj natanko spoznamo njegove skrivnosti! Rekli smo, da srce ni samo središče in vir pojavov čutnega želenja, marveč vir čustev, v katerih morajo sodelovati tudi zgolj duševne zmožnosti, razum in volja. Sedaj nastane vprašanje: Ali moreta razum in volja vplivati na čutno želenje? Kako vlogo imata razum in volja v pojavih, katerim vir je srce?

Aristotel že in za njim Tomaž Akvinec sta učila, da razum vpliva na čutno želenje, seveda ne naravnost, marveč posredno po drugih zmožnostih: po čutnem spoznanju, zlasti po domišljiji. Nadalje posreduje med umom in nižjim želenjem tudi volja. Vse človeške zmožnosti so namreč, ker izvirajo iz ene in iste substance, med seboj v tesni zvezi: ena zmožnost vpliva na drugo, zlasti vplivajo višje zmožnosti na nižje. Razum je kakor vladar vseh zmožnosti. Kakor hitro razum kak predmet spozna, seveda s pomočjo čutnega spoznanja, da je prikladen ali neprikladen človekovi naravi, že se neposredno vzbudi volja, ki se ga ali oklene ali obrne od njega. Paralelno z voljo se nujno vzbudi tudi nižje želenje, v katerem se javljajo dejanja, ki so analogna dejanjem volje.

Tako volja posreduje med razumom in nižjim želenjem. Druga zmožnost, ki posreduje med njima, je čutno spoznanje, pred vsem domišljija in „cenilna zmožnost“, ki posebno provzročuje, vzbuja ter določuje nižje želenje! Razum namreč neposredno, nujno ter čisto spontano deluje na domišljijo, seveda je obratno tudi razum odvisen od čutnega spoznanja, katero mu preskrbuje potrebne čutne slike. Vendar pa razum kot višja duhovna zmožnost prodre mnogo globlje v bistvo ter naravo stvari ter dozna v njih elemente, ki jih ne more doznati zgolj čutno spoznanje. Kakor hitro je tedaj razum v stvareh doznal elemente, čutnemu spoznanju nedostopne, že deluje na nižje spoznanje ter je vzbudi, da ustvari novih čutnih slik in prilik, ki so analogne spoznanju razuma in v katerih se takorekoč vtelesujejo nadčutni elementi, ki jih je

doznan razum. Te čutne predstave vzbude potem nujno nižje želenje, čigar dejanja se javljajo paralelno z dejanji volje. To je nauk Aristotela in Tomaža Akvinca.¹⁾

Tako je srce res nekako sredotočje duševnega življenja, nekako pozorišče, kjer se med seboj srečavajo, druga na drugo vplivajo, krepe ali slabe vse dušne zmožnosti človeške: Tu nastopa um kot nekak vladar, čigar svitla luč naj bi vsekdar razsvitljevala temne globine srca. Tu nastopa volja kot modra, mogočna vladarica, ki naj hodi za svitlo lučjo razuma, da vodi in uravnava srce.²⁾ Posebno važen posel pa ima na pozorišču srca domišljija, ki je s srcem v nerazdružljivi zvezi. Zato morajo imeti pesniki, ako nam hočejo lepo slikati srčna čustva, živo domišljijo, da iz nje zajemajo. „Domišljija in srce“, pravi lepo dr. Franc Lampe v svojem dušeslovju, sta v nerazdružljivi zvezi: vedno se spremljata, vedno si pomagata in se podpirata, pa tudi trpita skupno. Ako je domišljija razvnetá, tedaj kipi tudi srce, in ako je srce razburjeno, divja tudi domišljija. Kako se plazi nizko in tiho domišljija, kadar je potlačeno srce! In ako se ti ne poljubi pohajati

¹⁾ Thom. Aq. I. Qu. LXXXI. a. 3. Utrum irascibilis et concupiscibilis obediunt rationi. Respondeo dicendum, quod irascibilis et concupiscibilis obediunt superiori parti, in qua est intellectus, sive ratio, et voluntas, dupliciter: uno modo quidem quantum ad rationem: alio vero modo quantum ad voluntatem. Rationi quidem obediunt quantum ad ipsos suos actus: cuius ratio est, quia appetitus sensitivus in aliis animalibus natus est moveri ab aestimativa virtute; sicut ovis aestimans lupum inimicum timet. Loco autem aestimativae virtutis est in homine vis cogitativa... Unde ab ea natus est moveri in homine appetitus sensitivus. Ipsa autem ratio particularis (vis cogitativa) nata est moveri et dirigi in homine secundum rationem universalem... Voluntati etiam subiacet appetitus sensitivus quantum ad executionem, quae fit per vim motivam: in aliis enim animalibus statim ad appetitum concupiscibilis et irascibilis sequitur motus... quia non est in eis superior appetitus, qui repugnet: sed homo non statim movetur secundum appetitum irascibilis et concupiscibilis, sed expectatur imperium voluntatis, quae est appetitus superior; in omnibus enim potentiis motivis ordinatis, secundum movens non movet, nisi virtute primi moventis: unde appetitus inferior non sufficit movere, nisi appetitus superior consentiat. Cf. Thom., de veritate q. 26. a. 10. c, q. 25. a. 4. c. — Primeri tudi: Jungmann, das Gemüt, str. 93—98, in Dr. Albert Stöckl, I. Lehrb. der Philosophie 106—110.

²⁾ Zato „srce“ v najširšem pomenu obsega celo misli in predstave. Tako govorimo o skrivnostih srca. Primeri zgoraj omenjeno definicijo dr. Fr. Lampeta!

z domišljijo po raznih krajih mimo raznih predmetov, tedaj ti nekako zaspi tudi srce.“¹⁾

Srce je tedaj res nekako sredotočje vseh dušnih zmožnosti: Razum, volja, domišljija in nižje čutno želenje, vse te zmožnosti nastopajo na tem pozorišču in igrajo svoje vloge. Ako delujejo te zmožnosti med seboj v pravem soglasju in vrše vsaka svojo od Stvarnika jej določeno nalogo, potem nastane lepa harmonija srca, ki jo opeva pesnik:

Svetišče najlepše je tvoje srce,
Prostora ni ondi za zlate malike,
Sezidale so ga najvišje roke,
Naslikale notri nadzemeljske slike.

Napačno je torej mnenje nekaterih dušeslovcev, ki trde, da so čustva le pojavi čutnega, nižjega želenja človekovega in da so jim edini vir žive predstave v domišljiji: srce jim ni nič drugega kakor nekako pozorišče čutnega želenja. Tega mnenja nam ni treba posebej zavračati, ker ob prejšnjih naših izvajanjih razpade samo ob sebi. Ponovimo še enkrat: Specifični znak čustev, katerim vir je srce, je v tem, da je njih psihologični temelj v nadčutnem, razumnem spoznanju idealnih lastnosti kakega predmeta. Le na tem psihologičnem temelju je zamogel pesnik peti:

Mokrocvetiče rož'ce poezije
Očitajo to, kar se v prsih skriva.
Srce mi je postalo vrt in njiva,
Kjer seje zdaj ljubezen elegije.

Srce znači prvotno organ. Toda človeštvu pomenja srce mnogo več. Človeštvu je srce središče malone vsega duševnega življenja. Srce je vir čustev, sredotočje vsega želenja in hotenja, dà, kakor smo rekli, časi govorimo o srcu kot središču sploh vsega duševnega življenja, tudi predstav in misli.

Izvestno je zanimivo vprašanje, odkod ta metafora?

Kratek odgovor je: Odtod, ker je med organičnim srcem in vsem duševnim življenjem, zlasti pa teženjem, harmonična zveza; organično srce vpliva na čutno teženje in predstavljanje in po teh

¹⁾ Dr. Franc Lampe: Dušeslovje, str. 483.

posredno tudi na voljo in um; obratno pa zopet tudi um in hotenje, domišljija in želenje močno vplivajo na organično srce. V srcu nekako odmevajo vsi upi in vse boli naše duše!

Čutno spoznanje in želenje sta namreč zmožnosti, ki delujeta s pomočjo organov, cerebroskinalnega in vegetativnega ali simpatičnega živčevja. A zopet je čutno spoznanje in želenje v harmonični zvezi z umskim spoznanjem in hotenjem, z druge strani pa je simpatično živčevje v harmonični zvezi z organičnim srcem. Zato odmeva v srcu vsa duša, in zato tudi vso dušo, vse duševno življenje, zlasti vse želenje in hotenje, imenujemo „srce“.

Izpregovorimo o tej harmoniji nekoliko natančneje!

Najprej pravimo, da je živčevje organ čutnega spoznanja in želenja in da zato močno vpliva na duševno življenje. In zares! Kakor je naravna kakovost in delovanje živčevja v raznih osebah različno, tako je v onih ozirih različno tudi duševno delovanje. Ta razlika se kaže najbolj jasno v čustvih, v afekti, v vsem človekovem teženju. Stalne lastnosti živčevja ali pa tudi njegove trenutne izpremembe se izražajo ter javljajo različno v srcu in vzbujajo mnogovrstno gibanje. Vse, kar vidiš, kar slišiš, tisoč in tisoč stvari je bodisi v tebi, bodisi zunaj tebe, ki fiziološko delujejo na živčevje ter udarjajo ob strune tvojega srca, da zapoje ali v veselih ali otožnih glasovih, kakor pravi pesnik:

En gorek rek — srce odpre,
En ljub pogled — srce se vžge;
En hud pogled — srce mrje,
En trd izrek — srce se stre.

Srce človeško je kakor gladina ljubkega gorskega jezera, v kateri se zrcalijo predmeti, ki so na obrežju, drevesa, skale, griči, jasno nebo ali njegovi oblaki: v človeškem srcu se zrcali vse . . . mladostni vtiski, družba, priroda, umska izobrazba, vzgoja, vse, kar je kdaj bilo v zvezi s človekom ter vplivalo nanj, vse odmeva ter se odzivilje tudi v srcu. Koliko pojavov človeškega življenja nam pojasni ta tesna zveza duševnosti in telesnosti, zlasti živčevja in srca, ki je vir čustev, afektov in želenja!

O tem pravijo, da ima dobro srce, o onem, da ima slabo; ta ima posebno nagnenje k tej čednosti, oni zopet k tej strasti; ta je od starišev podedoval dobro srce, oni zopet slabo: vse te mnogotere razlike temelje v telesni različnosti, zlasti v različnosti živčnih sistemov.

Komu ni znano, kako velik vpliv na duševno razpoloženje imajo raznoteri organi človeškega telesa, zlasti n. pr. želodec, jetra, pljuča, vranica, ledvice itd. Ti organi so v posebni zvezi z vegetativnim ali simpatičnim živčevjem, ki jih uravnava. Če se črv bolezni zarije v nje, trpi tudi in pojema življenska moč simpatičnega živčevja in ž njim vred trpi tudi duša, zlasti njeno hotenje in želenje, trpi zlasti srce. Kdo ne ve, da so duševne bolezni kakor velika žalost, sumljivost, otožnost, halucinacije, iluzije, monomanija, hipohondrija, histerija, melanholija, brezčutje ali apatija, blaznost i. t. d. ne malokrat posledica raznih bolezni, ki so zlasti v spodnjem delu telesa in v simpatičnem živčevju.

Na tej tesni zvezi telesnosti in dušnosti, na velikem vplivu, ki ga ima zlasti živčevje na „srce“, sloni tudi razloček med lastnostimi moškega in ženskega spola. Mož se odlikuje z umom, ženska s srcem. Želenje je v ženski jako krepko; zatorej se jej pogosto vzbujajo čustva in afekti. Vsako teženje se v ženski javlja hitreje kakor v moškem. Odkod ta razlika? V ženski je vegetativno ali simpatično živčevje bolj razvito kakor v moškem, torej se tudi krepkeje javlja nego v moškem.

Znano je, kako se pri človeku v raznih življenskih dobah spreminjajo tudi lastnosti: Otrok je plah, boječ; mladenič pogumen, drzen; mož premišljen, častihlepen, nevoščljiv; starček zopet plah, boječ. Tudi te spremembe izvirajo iz telesnih sprememb, zlasti iz sprememb organov v spodnjem delu telesa in simpatičnega živčevja, ki je ž njim v zvezi.

Kolikokrat najdemo med ljudmi „mlade starce“. Mlad po letih, star po srcu, brezčuten . . . Odkod to? Ne malokrat je mladostna razuzdanost ali kaka bolezen izpodkopala življensko moč organizma, uničila živčevje; z živčevjem je pa uničila tudi vse teženje človekovo, uničila vso notranjo duševno harmonijo, z eno besedo: uničila njegovo „srce“ . . .

Recimo kratko: vse, kar vpliva na naše telo, kar vpliva ali posredno ali neposredno na naše vegetativno živčevje, najde svoj odmev v duši, v srcu. Hrana, red in pijača, temperatura, vreme, letni čas, podnebje, vse se zrcali v človeškem srcu. Plenus venter non studet libenter, pravi pregovor: kadar je prenapolnjen želodec, je top razum, leno tudi srce, brez afektov, nedostopno plemenitim čustvom. Kadar je vreme lepo, si nehote dobre volje; če zmerno piješ vino, se ti razvname kri, razširi tudi srce, kakor lepo pravi

sv. pismo: Vino razveseljuje srce človeku... in kruh človeku srce potrjuje.¹⁾

Tako vpliva telesni organizem, vzlasti živčevje na človekovo teženje, na njegova čustva, na srce. Ta vpliv dokazuje, da je resničen naš nazor o bistvu in naravi čustev in srca.

Obratno pa na podlagi prejšnjih izvajanj sklepamo takole: Če je simpatično živčevje, katero nekako ohranja telesno življenje in uravnava delovanje organičnega, fizičnega srca, jeter, pljuč, ledvic itd., res organ nižjega hotenja, katerega dejanja so važni, če tudine edini element čustev in „srca“, če je tedaj simpatično živčevje res nekak organ „srca“ in čustev, potem morajo obratno tudi čustva in drugi pojavi „srca“ vplivati na simpatično živčevje in na one zgoraj imenovane telesne dele, kateri so s simpatičnim živčevjem v neposredni zvezi. In to se v resnici tudi godi: Čustva imajo res močen vpliv na cel človeški organizem. Navedimo le nekatera dejstva:

Kadar je človek vesel, mu srce udarja hitreje in močnejše, dihanje mu je nekako lahko, hitreje, lice mu zardi, oči se iskre itd.

Jeznemu človeku sili kri v glavo, oko mu zažari, mišice se napno in roka se mu stisne v pest. Slina se množi in postaja nekako strupena.

V strahu je človek bled, kri mu sili k srcu, katero bije počasneje, utripanje žile nekako zastaja, prsa so težka, kakor bi nekaj na njih ležalo, poloti se ga nekaka omotica.

V hudi žalosti človeku srce udarja počasneje, nekako leno kroži kri po žilah, solze silijo, prebava je neredna, dober tek pojema. Navedli bi še lahko premnogo prezanimivih enakih pojavov, pa zadosti! Navedena dejstva nam govore jasno, da vsa človekova čustva nekako najdejo svoj odmev v celem organizmu, kažejo nam pa tudi, da se ta čustva najmočnejše in najobčutnejše javljajo v organičnem srcu.

Dejstvo, da se čustva pred vsem in najmočnejše javljajo v organičnem srcu, je starejše modroslovje zavedlo v malo zmoto. Ker se v organičnem srcu najbolj javljajo čustva, je starejše modroslovje sodilo, da je organično srce organ čustev, predvsem nižjega

¹⁾ Ps. 103, 14, 15.

želenja. To mnenje je zastopal tudi še sv. Tomaž Akvinec. Toda novejša modroslovje je to mnenje zavrlo. Fiziologija je prišla do rezultatov, iz katerih sledi, da je vegetativno ali simpatično živčevje organ vegetativnega življenja in čutnega želenja, torej tudi organ čustev in „srca“, v kolikor so njegova dejanja telesne narave. Organično srce tedaj s čustvi ni v neposredni zvezi, pač pa v posredni; čustva se ne javljajo neposredno v organskem srcu, marveč posredno, po simpatičnem živčevju. Čustva vplivajo neposredno in najpoprej na simpatično, ganglijsko živčevje, je prijetno ali neprijetno pretresejo, in ganglijsko živčevje prenese zopet ta vpliv na one organe telesa, s katerimi je v neposredni zvezi, katere uravnava in giblje, kakor so: organično srce, pljuča, želodec, jetra, vranica itd. To mnenje zastopa najnovejša fiziologija.¹⁾ Pred vsem po najnovejših rezultatih srčni pletež uravnava gibanje srca.²⁾

Dasi pa simpatično živčevje prenaša vplive čustev na vse ude, ki so z njim v zvezi, kakor: srce, pljuča, želodec itd., je vendarle res, da je temu vplivu najbolj dostopno srce. Čustva se najbolj javljajo in najbolj odmevajo v srcu. Zakaj? Zato, ker je srce eden izmed najvažnejših delov človeškega organizma!

Ker organično srce kot središče krvnih obtokov po svoji naravi nekako vlada in urejuje vse druge ude telesa, zato je tudi bolj dostopno neposredno vplivom simpatičnega živčevja, posredno pa čutnemu hotenju, čustvom in drugim duševnim pojavom.

Iz teh izvajanj je torej jasno, odkod ta metonimija „srca“, ki jo rabijo pesniki, govorniki in ki jo rabimo v vsakdanjem življenju. Rekli smo: Čustvo je harmonično dejanje obeh teženj, nadčutnega in čutnega, ki je povzroči spoznanje nadčutnega dobra ali zla. Srce pa kot vir teh čustev je vsa težeča sila ali zmožnost človekova, nadčutna in čutna, ki jo k dejanju nagiblje nadčutno dobro ali zlo. Da je tudi čutno želenje, čigar organ je simpatično živčevje, bistven element čustev, smo potrdili ali bolje pojasnili s tem, da smo pokazali medsebojni vpliv, ki je med organizmom in njegovim živčevjem pa med čustvi in obratno med čustvi in

¹⁾ Cf. Jungmann: *Das Gemüt*, str. 13 — 143; Dr. Albert Stöckel, *I. Lehrbuch der Philosophie* str. 142 itd.

²⁾ Haller in Fontana sta učila teorijo iritabilitete. Trdila sta, da je kri gonilna sila srca, ne gangliji simpatičnega živčevja. Toda fiziologija je to mnenje zavrlo. Uspešno sta to mnenje zavračala posebno Volkmann in Longets.

organizmom in njegovim živčevjem. Videli smo pa, da se vpliv čustev najbolj javlja v organičnem srcu. Zato povzamemo:

Ker je organično srce v tako tesni zvezi s simpatičnim živčevjem, ki je organ čutnega želenja, in ker je čutno želenje zopet v tako ozki zvezi z voljo in razumom, in ker se vsled te tesne zveze harmonična dejanja čutnega želenja, volje in razuma najbolj javljajo v organičnem srcu, zato se po metonimiji beseda srce nadevuje harmoničnim skupnim dejanjem vseh človeških zmožnosti: razuma, volje in čutnega spoznanja in teženja. Srce namreč kot metonimija pomenja tudi nam Slovencem nekako središče ali sredotočje, kjer se srečavajo in menjavajo vse duševne zmožnosti, tudi razum, vsi duševni pojavi ter zlivajo drug v drugega. „Srce“ je nam Slovencem vir ali pozorišče želj, čutnih in nadčutnih, čustev, afektov, volje, celo predstav in misli. Kadar mi Slovenci razkrijemo srce, razkrijemo vse svoje želenje, čustva, razkrijemo pa tudi predstave in misli. To je pojem „srca“ v prenesenem, metonimijskem pomenu besede. V tem pomenu rabijo besedo „srce“ pesniki, govorniki, pedagogi in psihologi, tudi sveto pismo.¹⁾

Vprašanje bi bilo le, ali naj znanstveno govorimo o srcu kot središču vsega duševnega življenja ali naj omejimo besedo srce na prvotnejši pomen, tako da naj znači srce le središče želenja in hotenja, središče čustev? Ljudstvo rabi izraz srce v obeh pomenih, vendar je morda bolje, če omejimo besedo le na izraz želenja in hotenja. Tako ločijo pesniki mnogokrat um in srce, pamet in srce, glavo in srce.

¹⁾ Na podobnem fiziološkem temelju se v istem pomenu, kakor naše srce rabijo izrazi metonimije pectus, praecordia, renes, venter, ali στήθος, φρήν, σπλάγχνα, νεφροί, κοιλία, ali naše „prsi“, „osrčje“, „duša“, kakor poje pesnik:

Prsi zbada mi bolesi želo,
Žal srce obhaja mi globoka!

Jos. Stritar.

ali

Oj samopašni ti črv, ti jim razjedaš osrčje!
Težko, prepolno srce poka mu, duška želi.

Jos. Stritar.

Poet . . .
 Da kip njegov bi vam podal
 Raztresene sem ude zbral —
 Ne vseh! . . . a kdor pregleda té,
 Spozna mu glavo in srcé!

Gregorčič.

Gorjé, kdor zatajiti
 Prisiljen voljo in srcé,
 Bedakom posoditi
 Čas mora, glavo in roke!

S. Jenko.

Kreposti razmakni srcé na stežaj,
 A skrbno ga strasti zakléni!
 To bode edino ti prava prostost,
 Če imaš počutke v oblasti,
 To bode najvišja modrost in krepost:
 Brzdati in vladati strasti!

Gregorčič.

Tu pesnik govori očividno o moči, ki je nad srcem, ki ima nad srcem oblast, in ta moč je razum, pamet! — —

Mnogo lepega bi bilo še reči o srcu, a to za sedaj zadoščuj! Ker je srce središče vsega duševnega življenja, zato se v njem odločuje peripetija življenja in po pravici lahko sklenemo s pesnikom:

Srcé človeško — sveta stvar,
 Ne šali ž njim se mi nikar,
 V njem pekel naš je in naš raj,
 Sè srcem našim ne igray!

Gregorčič.

Dr. Jos. Jeršè.

Spiritizem.

Pravzaprav je jako nehvaležno delo pisati o takih stvareh. Prijatelj nam je dejal, da ga že razprava o duhovih in strahovih ni nič kaj zadovoljila, in radi mu verjamemo. Čitatelj pričakuje jasnega in določnega odgovora: ali so strahovi ali jih ni? da ali ne? a pisatelj se zvija, ne pravi ne da, ne ne, marveč našteva razne misli, razne možnosti, govori o prevarah, iluzijah in halucinacijah, a vendar tudi poudarja, da ni mogoče tajiti možnosti nadnaravnih pojavov... Kaj tedaj? Čemu pišeš, če ne veš nič gotovega? Ej, hudo je za pisatelja! Mnogi pravijo, zakaj pa o tem nič ne pišete? In zares v drugih narodih izhajajo cele knjige o hipnotizmu in spiritizmu, o duhovih in strahovih. Pisatelj začne studirati tiste knjige, studira in studira, a naposled nezadovoljen odloži knjige. Kaj naj stori? Toliko je spoznal, da stvar ni na vse strani jasna in da ni mogoče izreči določne sodbe, marveč so razne možnosti, in težko je reči, katera je resnična ali če ni celo več resničnih. Ali naj torej odloži pero in čaka, da se stvar pojasni? A kdovekdaj se bo pojasnila! Ali naj čaka do kdovekdaj? Čitatelji pa hočejo vedeti že zdaj, kako je. I no, si misli pisatelj, če drugod pišejo cele knjige, zakaj ne bi smel kdo pri nas napisati kratkega članka, in naj si tudi ne more izreči še končne sodbe! Saj ni treba, da bi rekel: tako je in nič drugače; saj lahko reče: tako sodijo, tako mislijo učenjaki; veda je doslej to le dognala, o onem še le ugiblje. Tako je pisec teh vrst pisal o telepatičnih pojavih,¹⁾ tako se je nakanil pisati tudi kaj o spiritizmu.

Spiritizem — da to že takoj izpočetka poudarimo — ni obseg kakih enotnih pojavov, ampak je zelo kompliciran sistem raznolikih pojavov. Zato tudi ni mogoče kar skratka odgovoriti, kaj je spiritizem in kako ga treba tolmačiti. Nam se zde vsa

¹⁾ Primeri: K. O. I. VII., str. 384 in nasl.

taka vprašanja podobna enačbam s tremi ali več neznankami, in vsak ve, kako težko je časi razrešiti take enačbe. Vsa razprava o telepatskih pojavih je bil poskus razrešiti enačbo s tremi neznankami:

$$T = x + y + z.$$

V tri elemente se nam zdi, da se da razkrojiti vse, kar združujejo pod imenom „telepatija“. Prvi element so prevare (haluciacije in iluzije) in ta element je po naših mislih najmočnejši. Največ duhov in strahov ustvari domišljija. Drugi element tvorijo naravni, a abnormalni pojavi. Sem spadajo zlasti pojavi bistrovidnosti. Tretja neznanka obsega nadnaravne pojave in le tu je razrešitev najtežja. Mi se nismo upali zanikati tega elementa, reči, da je $z = 0$, poudarjali smo le to, da je z pač minimalna količina v primeri z x in y . Nevidni svet duhov posega v vidni svet, a le izjemoma, tako da je večina tega, kar govore o duhovih in strahovih, pač le praznoverje. Tako smo skušali rešiti vprašanje o telepatiji.

Podobno enačbo nam je razrešiti v tej razpravi. Tudi spiritizem, sodimo, treba razkrojiti v tri elemente in torej predstavlja enačbo s tremi neznankami:

$$S = X + Y + Z.$$

Velik del tega, kar nudi spiritizem, je le gola prevara, sleparija, glumaštvo in roko-hitrostvo (Taschenspielererei). Mnogo pojavov je resničnih, a jih je mogoče razložiti s pomočjo naravnih sil ali je vsaj upravičeno upanje, da jih bo mogoče sčasoma razložiti naravno. Največje težave pa tudi tukaj dela tretja neznanka Z . Če izločimo iz spiritizma vse pojave, ki slone le na prevari; če dalje izločimo vse pojave, ki ne presegajo naravnih sil, ali še kaj ostane? To je vprašanje! — —

Znano je pač splošno, da se je spiritizem v današnji obliki pojavil sredi minolega stoletja v Ameriki, zlasti leta 1848. v družini Fox v vasi blizu New-Yorka. Tedaj so začeli „duhovi“ trkati, mize se premikati in pisati, počasi so začeli pisati s pomočjo „duhov“ tudi prosto viseči svinčniki, da, začeli so „duhovi“ tudi govoriti... Spiritizem se je bliskovito širil po Ameriki, iz Amerike se preselil v Evropo in prevzel polagoma tudi vse dežele

po Evropi. Že leta 1850. je bilo v Ameriki več tisoč „medijev“ ki so posredovali javljanje „duhov“, okrog 20 spiritistiških časnikov in tisoče knjig o spiritizmu. In motil bi se, kdor bi mislil, da je spiritizem prevzel le lehkoverno množico! Spiritizem si je marveč priboril dostop v najvišje kroge, da, celo v republiko resnih učenjakov. Veščaki — materialisti so se „izpreobrnili“ in izpovedali vero v duhove. Tako so se resno bavili s spiritizmom in priznali mu veljavo moške, kakršni so med Angleži Wallace, Crookes in Varley, Francoza Flammarion in Gautier, Nemca Zöllner in Fechner, Italijana Schiaparelli in Lombroso, Rus Aksakov. Ime „spiritizem“ mu je nadel znani Allan Kardec (Riyail † 1869).

Spiritistični pojavi se dade ločiti v fizične in inteligentne.¹⁾ Willam Crookes je razvrstil vse pojave v 13 razdelkov. V prvi vrsti so pojavi premikanja po dotiki, a brez napora. Tako se premiče miza, ko zbrani nanji drže roke, dvigne se stol, če se ga „medij“ dotakne, miza trka itd. V drugo vrsto je postavil Crookes akustične pojave: glasbena orodja (harmonika, gitara, violina) sama igrajo melodije; „duhovi“ prirede cel „koncert“ ... Tretja vrsta: telesa izpreminjajo težo. Četrta vrsta: težka telesa, ki so nekoliko oddaljena od medija, se premičejo. Peta vrsta: klopice in mize se same od sebe dvigajo. Šesta vrsta: „medij“ sam se dvigne in visi v zraku. Sedmič: majhni predmeti (knjige, šopki ...) letajo sami sem ter tja. Časih nobena reč nima miru: posode po kuhinji lete vse vprek; nagajivi „duhovi“ razmečejo obleko na vse strani. Sem spadajo tudi tako imenovani „apporti“: „duhovi“ prineso raznovrstnih tujih cvetk, sadežev, bonbonov. V osmi vrsti so optični pojavi: iskre švigajo sem ter tja; prikazujejo se rdeče in modre lučce. Deveta vrsta: prikazen svetlikajočih se rok. Deseta vrsta: naravnostne pisave duhov. Enajstič: prikazujejo se „duhovi“ „materializirani“. V dvanajsto vrsto je del Crookes razne druge pojave: vozli se sami razvežejo in narede itd.; odtisnejo se roke, noge „duhov“ ... Trinajsta vrsta obsega še druge bolj komplicirane pojave.

Najbolj zanimiv pojav so pač prikazni „duhov“. „Duhovi“, pravijo spiritisti, se odenejo s snovjo (materiali-

¹⁾ Primeri: Dr. J. Dippler, *Der neuere Spiritismus*. II. Aufl. München 1897, str. 111—146. — Dr. Gutberlet: *Der Spiritismus*, Köln 1882, str. 2—36.

zirajo se) in se prikažejo; govore in modrujejo; v pripravne snovi odtisnejo roke, noge; celo fotografirati jih je mogoče. Fotografije „duhov“ so izvestno prezanimiv pojav spiritizma!

Spiritisti so globoko prepričani, da so vsi ti pojavi resnični. Seveda se vsakemu ne posreči izvabiti vse take pojave. Treba je truda. „Per aspera ad astra“ je geslo spiritistov. Če se kdo hoče resno prepričati o istinitosti spiritističnih pojavov, pravi dr. Gustav Gaj,¹⁾ moderni zastopnik spiritizma na Hrvatskem, temu treba na sledeči način postopati: Pred vsem si mora pridobiti simpatično društvo od 6 — 20 oseb. Te morajo biti med seboj združene po simpatiji; prav je, če so v društvu moški in ženske; zlasti pa je dobro, če je navzočih več mladih oseb od 24. — 25. leta, ker ima človek tedaj največ življenjske sile...

Sednice se morajo izpočetka vršiti brezpogojno v popolni temi, najbolje od 10. — 12. po noči. Trajati ne smejo nad 2 uri in kvečjemu po dvakrat na teden.

Navzoče osebe sedejo okoli majhne mizice in polože roke nanjo, tako da se roka dotika roke in se naredi na mizi nepretrgana veriga. Pri peti ali šesti „seansi“ bo začela miza poskakovati in v njej se oglašati trkanje. Čez roke bo popihnilo kakor vetrec in temu ali onemu se bodo začele z vso silo tresti roke. Taka oseba se razvija v „medij“.²⁾

¹⁾ Iz tajinstvenog svijeta. 2. izdanje. Zagreb, 1902, str. 130 in nasl. — Dr. G. Gaj urejuje tudi poseben spiritistični mesečnik: Tajinstveni svijet.

²⁾ „Medij“ (medium) je oseba, ki posreduje javljanje „duhov“. „Duhovi“ namreč, pravijo spiritisti, se vedno poslužujejo kakega človeka, da se javijo drugim ljudem. Spiritistična teorija o medijih je sledeča: Človek ni drugega kakor „materializacija duha za čutni svet“. Toda duh sam ima že neko drugo bolj eterično telo, „astralno telo“ ali „perispit“. In po tem astralnem telesu se še le združi z materialnim telesom, se „materializira“ ali „inkarnira“. Vez med materialnim in astralnim telesom se lahko malo razreši in tedaj se pojavi neko delovanje duha, ki je slično delovanju „ekskarniranega duha“. Zlasti magnetiziranje loči duha od telesa in zato pade tedaj medij v neko spanje, magnetično spanje, „trance“. To magnetiziranje izvrše „duhovi“. Tako razrešen duh lahko deluje in to delovanje tvori takozvane „animistične pojave“ v spiritizmu, t. j. pojave, ki niso drugega „kakor nesvestni refleksi medijevih misli ali reprodukcija mentalnih sugestij članov sednice ali morda kake druge izvan sednice bivajoče, a z medijem telepatično združene osebe“. Če pa je med perispitrom medija in med perispitrom duha kake umrle osebe simpatija, tedaj se peri-

Da se pojavi pospeše, pravi dalje dr. Gaj, je dobro, če so člani sednice duševno harmonično razpoloženi. Zato je primerno, če se poje ali svirajo z umerjenim glasom vzvišene ali pobožne pesmi ali da se člani razgovarjajo o indiferentnih, toda ne trivialnih stvareh.

Kadar se pojavi poskakovanje mize, tedaj je treba stopiti z duhom v sporazumek. Eden izmed članov prosi duha, naj rabi za izraz „da“ tri sunke mize, a za izraz „ne“ enega. Dogovori se tudi z duhom o abecedi. Če sedaj duh trikrat potrka, je znamenje, da je razumel, in konverzacija se lahko začne...

Pri poznejših sednicah, če se je trkanje močno razvilo, ni treba več držati rok na mizi, marveč zadoščuje, da člani stojijo okoli mize in se drže med seboj za roke. Miza bo sama s sunki odgovarjala.

Tudi se lahko pri sednicah dopusti vedno več svetlobe...

Če se je eden izmed članov razvil za medij, poskusi lahko, da se razvije za „pišoči medij“. Medij vzame svinčnik v roke in mirno drži roko na papirju, kakor da hoče pisati, dokler roka sama od sebe ne začne pisati. Drugi člani stojijo okrog mize in drže roke sklenjene, dva pa položita vsak po eno roko mediju na ledja, tako da medij ostane združen z drugimi člani...

Če je moč medijevega zadostna, se lahko doseže tudi neposredna pisava duhov. Pod mizo ali blizu mize treba položiti papir in svinčnik, člani sedejo po navadi okoli mize in svinčnik zapiše sam na papir besede in izreke.

Če je medij že dobro razvit, lahko poskusimo z „materializacijo“ duhov. Medij ostane sam v sobici, ki je ločena od sobe za sednico s črnim zastorom, člani pa sede pred vhodom v kabinet in se drže za roke. Tedaj medij pade v „trance“ (magnetično spanje), in po njem in z njegovim grlom, a svojim glasom začno govoriti razni duhovi. Časih so izpočetka („dokler se duhu ne posreči nevtralizirati medijevega duha“) ti govori le nezavestni refleks medijevih misli. A počasi se bodo začeli materializirati posamezni deli astralnega telesa duha, roke, noge, glava, in kot

sprita združita in javi se po mediju „duh“ tiste umrle osebe. Tudi, da se „materializira“, porabi „duh“ perisprit medijev. Zato medij tedaj zgubi nekaj teže. In ti pojavi „duha“ in njegovo delovanje so pravi „spiritistični pojavi.“ — Primeri: Dr. G. Gaj, o. c., str. 136 in sl.; Dr. J. Dippel, o. c., str. 78 in sl.

višek manifestacije duh sam. Kot predznamenja teh pojavov začno švigati sijajne zvezdice, svetlikati se plameni, širiti se fosforni duh itd.

Če je medij dober, se lahko tudi poskusi dobiti kalup (model) duhove roke. V sobico naj se postavita dve posodi, ena z vrelo, druga s hladno vodo. Na površini vrele vode naj plava raztopljen parafin. Če se je duhu posrečilo materializirati roko, ga prosimo, da začne pomakati roko tako dolgo v parafin in potem v hladno vodo, da se napravi okoli roke rokavica od parafina. Potem bo duh roko „dematerializiral“ in v posodi bo ostal kalup od roke. Ta kalup lahko napolnimo z mavcem in dobili bomo najkrasnejši lik roke.

Če se naposled člani žele prepričati, da svetlikanje, ki je opazujejo med sednico, in materializirane oblike niso proizvod halucinacij, morejo uporabiti fotografični aparat, ki bo fotografiral svetlobo ali prikazen duha.¹⁾

Tako piše dr. G. Gaj v knjigi „Iz tajinstvenog sveta“. — —
Začnimo torej sedaj analizo spiritizma!

X.

Prva neznanka v enačbi o spiritizmu je X.

Ali so vsi pojavi, o katerih govori spiritizem, resnični? Ali niso morda člani spiritističnih „seans“ čestokrat žrtve prevar?

Če prebiramo trezno letopise spiritizma, moramo reči, da je mnogo tega, kar pripisujejo spiritizmu, le gola prevara!

Poglejmo!

Leta 1884. je bival na Dunaju sloveč „medij“, Bastian. Poklical ga je na željo nadvojvoda Janeza baron Hellenbach, velik zagovornik spiritizma, iz Pariza. Seje so bile v sobah nadvojvoda Janeza. Pri prvi seji so bili navzoči: nadvojvoda Janez, cesarjevič Rudolf, nadvojvoda Evgen, ritmojster baron Schenk, ritmojster Bauer, baron Hellenbach in dr. S seboj je prinesel Bastian en zvonec, uro na muziko, gitaro in nekatere v fosforjevi luči

¹⁾ V nemškem delu: „Aus der geheimnisvollen Welt“, II. Aufl. (Zagreb, 1902.) je dr. Gustav Gaj objavil 4 fotografije „transcendentnih bitij“.

svetlikajoče se predmete. Sednica se je začela ob pol 9. v temni sobi. Mrzla sapa je popihala po obrazih, tega in onega se je doteknila hladna, vlažna roka, gitara je plavala nad glavami in tiho svirala... Drugi prizor: Zasliši se prasketanje in pokanje, zastor se odgrne, prikaže se iz kabineta Bastian. A malo na to se Bastian umakne in prikaže se bela ženska prikazen, potem majhna deklica, potem zopet visoka bela podoba, končno še siva, nejasna prikazen...

Nadvojvoda Janez in cesarjevič Rudolf sta povabila Bastiana še za drugo sejo na večer 30. januarja. A tedaj Bastian ni mogel „zaspati“. Tretja seja je bila določena na 11. februarja. Za ta večer sta pa nadvojvoda Janez in cesarjevič Rudolf tudi določila naskok na Bastiana. Vrata nad kabinetom in dvorano za goste sta zamenjala s samozaklopnimi durimi. Na to sta pritrdila skrivno vrstico in jo potegnili ob steni v dvorano. Zvečer se je začela seja. Bastian si je najprej ogledal kabinet, če je vse v redu. Tudi duri je opazoval, a nadvojvoda ga je zapletel v pogovor in premotil. Prvi del seje se je izvršil po navadi. Drugi del je bil odmenjen duhovom. Najprej so se prikazavale polpodobe. A kmalu se prikaže visoka prikazen... Vse je tiho; vse nepremično strmi v duha. Prikazen izgine in druga priplava izza zastora: pol Rimljan, pol vitez, gologlav, zavrt v belo haljino, svetlikajoč se v čudni svetlobi... Zopet izgine prikazen, in zopet priplava nova bela postava. Tedaj nadvojvoda zgrabi ročaj, potegne in duri se z močjo zaloputnejo in zaskočijo. Nadvojvoda skoči k zastoru, zgrabi postavo, ki se je medla med zastorom in durmi in skušala odpreti jih. Tudi Rudolf priskoči in z združenimi močmi potegneta v dvorano — Bastiana. Bil je brez čevljev v nogavicah, frak je bil odpet in je visel navzdol, ob hlačah je bila pripeta bela tančica... Čevlje so našli potem v kabinetu. Bastian je sedel onemogel na zofo. Cesarjevič ga je tolažil, da se mu nič ne zgodi. Ko je dobil čevlje in je družba ravno ogledovala mehanizem, ki je „duha“ ujel, jo je Bastian na tihem popihal.¹⁾ —

Sicer so pa bili Bastiana razkrinkali že leta 1874. Tedaj so namreč pri neki seji hitro prižgali električno luč prav tedaj, ko je gitara plavala nad glavami, in videli so, kako je Bastian

¹⁾ Primeri: Dippel o. c. 97. — Nadvojvoda Janez je to sam opisal v knjižici: „Einblicke in den Spiritismus.“

držal gitaro visoko nad glavo. Bastian se je tako prestrašil, da je spustil gitaro nekemu gostu na glavo.

V Monakovem so razkrinkali angleškega spiritista Mr. Eglington. Obsledili so ga pri luči, kako je splezal na stol in mizo in z nogami delal „čudesa“.

V New Yorku so leta 1890. razkrinkali glasoviti medij, madamo Cadwell. Posrečilo se je to štirim reporterjem časnika „Newyorker World“. Trije moški in ena ženska so napravili načrt. Reporterka se je najprej vtihotapila k sejam. Pozneje je uvedla k sejam enega reporterja, češ, da je nje „brat“. Ko ni bilo več suma, je pripeljala še svoja dva „bratranca“. Reporterji so imeli v obleki majhne električne baterije, v rokavih pa žarnice. Pričela se je odločilna seja. Medij se je umaknil v kabinet in je na stolu „zaspal“. To je bilo „magnetično spanje“ ali „trance“ in začelo se je javljanje duhov. Prikazal se je umrlí komik Nelse, prijatelj medijev. Potem se je pojavila indijanka, ki je umrla pred 14.000 leti. Za njo se je prikazala nedavno umrla igralka. Tedaj je dal en reporter znamenje, skočil k zastoru in „duhu“ zastavil pot. Reporterka je planila na duha in ga zgrabila. Žarnice so zažarele in v rokah pogumne reporterke je ležala poloblečena madama Cadwell. V kabinetu pa so ob stolu našli nje vrhnjo obleko.¹⁾

Znamenito je razkrinkanje medija dr. Slade. Slade je nastopil leta 1877. prvič v Evropi v Berlinu in Lipskem. Tedaj je tudi bilo, da se je „izpreobrní“ sloveči prirodoslovec Zöllner. S Fechnerjem in drugimi veščaki se je Zöllner udeležil kakih 30 sej po noči in o belem dnevu in z vsemi pomočki je izkusil preprečiti vsako sleparstvo. Bil je popolnoma prepričan, da so spiritistični pojavi resnični in pisal je svoje izkušnje v treh debelih zvezkih. Toda že tedaj je izjavil rokohitrski mojster (prestigitateur) M. Hermann, ki je tudi opazoval Sladeja, da ne verjame na spiritistične pojave. Slade je jako spreten glumač, to je bila sodba M. Hermann. Svojo umetnost izvrstno razume: odvracati pozornost občinstva od svojih manipulacij tja, kjer nič ni; potem pa rabiti noge kakor roke. Z nogami, je dejal Hermann, prijema stole, dviga in meče po dvorani, ureja premikanje mize, donaša izpod mize raznih predmetov itd. Navzoči gosti se pa morajo

¹⁾ Dippel o. c. 101—103.

držati za roke, da ne vidijo pod mizo. To je bilo leta 1877. Malokdo je tedaj Hermannu verjel, a glej leta 1886. so v Ameriki razkrinkali dr. Sladeja. Opazovali so ga pri durih skozi špranje in videli so, s kako čudovito mojstrijo je z nogami dvigal mizo, metal stole, donašal predmetov izpod mize in jih polagal članom v naročaj. Opazili so, kako se je mirno razgovarjal z gosti ali strmo čakal duhov, a prav tedaj obenem pisal na tablice izreke duhov. V Bostonu je središče spiritizma. Ondotni spiritisti so najprej hoteli vse zamolčati; ko pa ni bilo več mogoče, so dejali, da ni lepo skozi špranje opazovati ljudi! „Tako je sleparil Slade z vsemi štirimi.“¹⁾

Leta 1880. so razkrinkali v Londonu madamo Florence Cook - Corner. Ta je dolgo časa slovela kot medij. Pri njenih sednicah se je prikazoval duh umrle 12 letne deklice Marije. Dva mlada gospoda Sitwell in Buch sta močno dvomila, da bi bila prikazen resnična. Opazovala sta pazljivo „duha“ in enkrat se jima je zdelo, da se je skozi belo obleko bliščal „korzet“ madame Cook. Ojunačila sta se in o prvi priliki naskočita duha. Pokazalo se je, da je bil „materializirani“ duh le preoblečena Miss Cook.

Že prej je imela Cook nekega drugega duha, ki se je prikazoval v podobi prelepe ženske in se imenoval Katie King. Ta duh je rad jemal od gospodov drage kamene in to se je nekaterim zdelo močno sumljivo. Neki časnikar je duha razkrinkal — bila je gospodična White, ki se je prikazovala iz dupline umetno narejene v tleh — in se ž njim oženil! Osiveli Mr. Robert Dale Owen, ki je vedno mislil, da je Katie King nov „Mesija“, je radi tega poblaznel.²⁾

Jako značilno je, da je leta 1860. ravno Florence Cook z nekaterimi drugimi (z medijem Home in Mis Fox) uvedla spiritizem na Angleško in da je znameniti fizik Willam Crookes tedaj štiri leta opazoval vse pojave, ne da bi bil opazil kako prevaro. Seveda je živel v prepričanju, da „nedolžna 15 letna deklica“ prevare niti zmožna ni!

Zaupnik Allan Kardecov, bankroti krojač Rouguet, je bil „oficielni fotograf duhov“. Za slike je dobival velike svote, do 5000 fr. V zvezi je bil z medijem Firmanom. Neki Anglež

¹⁾ Primeri: Stimmen a. Maria-Laach 1887. XXXII. B., stran 125 - 129.

²⁾ Dippel o. c 104.

je provzročil policijsko preiskavo njegovega atelieja in tu so našli 300 mojsterskih glav iz voska. Take glave je deval na umetno izdelan trup in vse to drapiral s široko sivo tančico. To podobo je megleno fotografiral na steklo in vtaknil v objektiv. Ko je pozneje pri sednici fotografiral medij, se je pokazala na plošči za medijem podoba duha. Časi je dobil skrivaj originalne fotografije umrlih in jih porabil za fotografije „materializiranih duhov.“¹⁾

Jako znamenit medij je bila Eusapia Paladino. Jeseni leta 1893. je imela v Milanu spiritistične seje vpričo priznanih učenjakov in veščakov. V komisiji so bili: sloveči astronom Schiaparelli, prof. Brofferia, dr. C. du Prel, Lombroso, Aksakov. Po seji je komisija napravila protokol in izjavila, da so videli, kako so se dvigala težka telesa v zrak, kako se je dvignil medij s stolom vred na mizo . . . sploh „pojave neznane narave“. Toda tudi Eusapijo so pozneje zalotili, da je sleparila!²⁾

Leta 1898. so razkrinkali v Kolinu proslavljeni medij z imenom Bernhard. Ta medij je nastopil v Berlinu vpričo 100 oseb. Natančno so preiskali njegovo obleko, kabinet, a niso našli nič sumnjivega. Medij je kazal izredne spiritistične pojave, zlasti je oskrbel bogate „opporke“ vijolic. V Kolinu so ga hoteli najprej deti pod „Röntgenove žarke“, a nikakor ni dopustil. Potem se je pa še pokazalo, da je imel medij v ustih dvojno zbočeno steklo, vmes pa polno vijolic. Te vijolice je pihal pri seji na vse strani, občinstvo je pa mislilo, da jih donšajo duhovi.³⁾

Eno izmed najzanimivejših razkrinkanj pa se je letos zaključilo pred sodiščem. „Medij“ Ano Rothe so obsodili radi sleparstva v 1 1/2 letno ječo.⁴⁾

Ana Rothe je bila sloveč medij. Leta in leta je zbirala okoli sebe mnogobrojno občinstvo. Zbirale so se krog nje tudi odlične osebnosti: princezinja Karaschka, grofica Moltke, mati grofice Moltke, general pl. Zastrow, baronica Grünhof, dvorni propovednik pastor Stöcker in dr. Seje je imela v najbolj priznanih spiritističnih društvih „Psyche“, „Eos“, „Sonnenlicht“, prav tako tudi v „krščansko-teozofični družbi“.

¹⁾ Dippel o. c. 105.

²⁾ Dr. Gutberlet: Der Kampf um die Seele, str. 477.

³⁾ Gutberlet: Der Kampf um die Seele, str. 477.

⁴⁾ Prof. Dr. Julien Dutrois: Spiritismus und Gefängnis. Die Geheimnisse d. Blumenmediums A. Rothe. Pössneck i. Thür. Verl. H. Schneider.

V teh sejah so čuli „trkanje“. Medij je imel „govore“, ki so daleč presegali njegove zmožnosti. Duhovi so „pisali“ pod mizo razne izreke. Čuli so se od raznih strani „glasovi“ duhov. Videli so „svetlikanje“ duhov. Nekaj posebnega pa so bili „apporti“. Duhovi so donášali najraznovrstnejše reči: cvetlice, oranže, citrone... bonbone, razno drobnjav kot „obrazce“ odonostran, gumbе, naprstke... fotografije. Časi je priletel cel „album“ izpod stropa; drugikrat so duhovi prinesli knjižice; enkrat verižice iz egipčanskih grobov.

Zanimivo je, kako so izpovedavale priče, ko je bila Ana Rothe že razkrinkana. Spiritist Ulrich je rekel, da je vsaka prevara izključena. Tajnik teozofične družbe Palmy je trdil, da je strogo pazil na roke medija, a da ni nikdar opazil nič sumnjivega. Dr. Kessinger je izjavil, da se mu zdi „trance“ (magnetično spanje) medija resnično. Predsednik „Psyche“ Groll je bil tudi prepričan o resničnosti pojavov; prav tako tajnik društva „Eos“ Schlomka. Tudi dr. med. Langsdorf iz Freiburga na Badenskem je odločno zagovarjal resničnost pojavov. Penz. gimn. prof. 70 letni K. Sellin je dejal, da se bavi že 32 let s spiritizmom in da je popolnoma uverjen o resničnosti „apportov“, ki jih je povzročila Ana Rothe. Da ženske kar nič niso dvomile o istinitosti pojavov, je pač umevno, če so se nahajale v družbi takih prič!

In vendar! Če kdo trezno in mirno zasleduje, kako so medij razkrinkali, kakšni so bili tisti „apporti“, kakšni drugi pojavi, ne more brez pomilovanja poslušati pričevanja osivelih spiritistov, profesorjev in doktorjev.

Kako so razkrinkali Ano Rothe?

1. marca 1902. je bila tista usodna seja. Med goste sta se vsilila kriminalni komisar Leonhardt in skrivna kriminalna agentinja Bingenheimer. Ko so se ravno vršili „apporti“, je komisar skočil k mediju in zgrabil Ano Rothe za roke. Vrgli so je na zofo in agentinja jo je preiskala. Razkrila je v spodnji obleki nekaj zavitek, iz katerega se je usulo 153 narcis, 3 oranže in 3 citrone. Potem so jo zaprli in uvedli preiskavo.

Dognali so, da je Ana Rothe kupovala cvetice in sadje pri raznih branjevkah in cvetličaricah. Peclji pri rožah so bili izsušeni, le cvet je bil svež, ker umetno orošen. Enkrat so „duhovi“ prinesli rožo, a pokazalo se je, da je bila odrezana iz posode v drugi sobi; drugi pot so jo zalotili, ko je odlomila na stopnjicah

lepo mladiko in jo je potem „apportirala“. Nekdaj ji je padla oranža iz obleke in se zakotalila pod zofo. Neki ženski je prinesla drobnjav in prav tako je videla žena potem v nekem izloženem oknu za 50 pf. Bonboni, ki so jih „duhovi“ delili, so imeli slučajno vtisnjeno ime francoske firme. Neka fotografija je bila ukradena poprej iz albuma. Knjižica, ki jo je enkrat prinesla, je bila iz zaloge, kjer je služila njena hči. Verižice, kakršno so prinesli „duhovi“ baje iz egipčanskih grobov, so prodajali v lipskem bazarju po 50 pf. Pisava „duhov“ je imela popolnoma znake pisave Ane Rothe. Govori „duhov“ so bili malo po saško zaviti; Rothe je namreč govorila saško narečje. Tudi vse jezikovne napake so delali „duhovi“, kakor jih je bil vaje medij. Svojih „poetičnih govorov“ Rothe ni sama zložila, marveč jih je povzela, kakor so dognali, iz neke stare molitvene knjige „Morgen- u. Abendopfer, 10. Aufl., Sulzbach 1839. Izkazalo se je tudi, da zna medij Rothe izredno dobro s trebuhom govoriti („črevobasnití“), tako da je lahko posnemala razne glasove prihajajoče z raznih strani. Za pomagača je imela nekega Jentscha, ki ga pa niso mogli zapreti, ker je ušel. Ta Jentsch je poizvedoval skrivaj o razmerah raznih gostov in tako so „duhovi“ z lahkoto marsikaj skrivnega odkrili. Značilno je tudi, kako so spiritisti zagovarjali medij. Dejali so, da so se cvetice, oranže in citrone „od strahu“ „materializirale“ v medijevi obleki!

Če povzamemo vse to, je pač očitno, da je bil ves spiritizem Ane Rothe — glumaštvo in sleparstvo.

Toda odkod to, da so se dali ljudje tako slepiti? To so pojasnili na sodišču zdravniki in veščaki. Dognalo se je, da je Ana Rothe histerična, nevropatična oseba. Zato je prav mogoče, da se je po avtosugestiji res zamikala v „trance“, v nekako hipnotično spanje, in da je tako marsikaj v nesvesti govorila in storila s tisto spretnostjo, ki je svojska somnambulom in hipnotičnim osebam.¹⁾ Še verjetnejše je pa, da je bil pravi hipnotizer Jentsch, ki ji je sugeriral razne vizije duhov. Tako vsaj si je stvar tolmačil dr. Henneberg.²⁾ Dr. Dessoir pa je poudarjal, kako silno lahkomišno je občinstvo. Sam je prisostvoval več nego sto spiritističnim sejam in opazil je takrat, kako se vse vrši brez prave kontrole in zato tudi vzprejemajo prav navadne rokohitske

¹⁾ Primeri razpravo o hipnotizmu v „Kat. Obz.“ I. VII.

²⁾ Dr. Julien Dutroît o. c. str. 58.

umetnosti za prave spiritistične pojave. Tudi pri sejah Ane Rothe je bil večkrat navzoč. Opazoval je, da je znala zlasti odvrčati pozornost občinstva od svojih manipulacij in jo obračati tja, kjer je ni bilo treba. Znala se je tako vesti, da je vse gledalo na nje desno roko, z levico je pa metala cvetice po zraku. Veliko vlogo so igrale tudi iluzije in halucinacije. Pol tema, napeta pozornost, razburjenost, pričakovanje, vse to se strne in vpliva na domišljijo, da ima lehek zastor za prikazen, ker pričakuje prikazen.¹⁾

Sodišče je presodilo, da je Ana Rothe sleparica, in jo je obsodilo. Spiritizem pa je dobil s to obsodbo nov hud udarec.

Ni torej mogoče tajiti, da tiči v spiritizmu mnogo prevare. Saj ni morda nobenega znamenitejšega spiritista, ki ga ne bi bili kdaj zalotili, da je sleparil. In če so bili grdo prevarjeni tako trezni veščaki, kakršni so Crookes, Zöllner, Fechner, je pač umevno, da spiritistom ni težko prevariti neuke in lahkoverne množice. Zato je gotovo upravičeno, če ne zavržemo vsega spiritizma, da vsaj ločimo v njem laž in resnico, prevare in dejstva.

Kaj naj potemtakem izločimo iz spiritizma kot prevaro?

Najprvo pač smemo izločiti vse „*apporte*“. Cvetice z onega sveta, ki se od strahu v zavitku „*materializirajo*“, bonboni iz elizija s francoskimi znamkami, verižice kupljene v bazarju za 50 pf. — to so „*apporti*“, ki jim je vtisnjen očitiden znak smešnosti! Tudi je z „*apporti*“ najlažje slepariti! Sedaj so dobili medij, ki je z desnico občinstvo slepil, z levico pa „*apporte*“ oskrboval. Drug medij pa je donasal cvetic gostom v naročje celo z nogami!

Prevara so tudi optični in akustični pojavi. Kemija je toliko napredovala, da ji je igrača provzročiti „*fosforesciranje*“ prikazni. In če so o luči zalotili medij, da je držal gitaro visoko nad glavo, gitara, ki ni sama plavala po zraku, tudi bržčas ni sama igrala.

Prevara, kakor kaže vse, so tudi spiritistične prikazni „*duhov*“. Največ spiritistov so razkrinkali, ko so nastopali kot „*duhovi*“. In sicer so bili ti spiritisti obenem najslovitejši! Če ti niso mogli priklicati resničnih duhov, kaj naj pričakujemo od navadnih šarlatanov?

Spiritisti se sklicujejo na „*fotografije duhov*“. Zlasti Aksakov v velikem delu „*Animismus und Spiritismus*“ poudarja

¹⁾ o. c. str. 70 72.

epohalen pomen teh fotografij. Toda: prvič so tudi več „fotografov“ duhov že razkrinkali; drugič pa so vse fotografije tako negotove in meglene, da jih ni mogoče resno vpoštevati. Omenili smo že fotografa — sleparja, ki je dobival za posamezne fotografije ogromne svote. Willam Crookes je dobil 44 fotografij od duha Katie-King. Toda če se je pozneje dognalo, da je bil duh Katie-King le premetena sleparica, so pač tudi njegove fotografije bile le fotografije sleparice. Dr. Th. Stein je na kongresu v Bruselu l. 1876. spiritistom očitvidno pokazal, kako se delajo take fotografije. Spiritistične fotografije navadno kažejo eno živo osebo, v njenem ozadju pa kakor v megli duha ali kak nejasen obraz, roko itd. Stein je fotografiral medij. Navzoč duhovidec je dejal, da vidi za medijem zalo deklico z razpuščenimi lasmi. Drugi seveda niso ničesar videli in dr. Stein tudi ne. Stein je torej vzel ploščo, na katero je bil sprejel medij, nesel jo v temno sobo, prepariral, prenesel jo nazaj in glej čuda! na sliki se je zadaj za medijem videla v megljenih potezih podoba lepe deklice. Navzoči gospodje spiritisti so bili kar očarani, nekaterih se je polotilo silno razburjenje ... Dr. Stein pa jim je pojasnil, da je podobo deklice v temni sobi ob umetni luči sam „vkopiral“ kot latentno podobo v ploščo in za pričo mu je bil neki gospod, ki je bil ž njim v sobici in je na svoje oče videl, kaj je dr. Stein delal. A še večje čudo! tega pa spiritisti kratko malo niso hoteli verjeti, ampak so bili prepričani, da je na fotografiji podoba „materializiranega“ duha.¹⁾

„Fotografije duhov“ je mogoče umetno dobiti na dva načina: Najprej je mogoče tole. Tisti hip, ko fotograf ukaže osebi, naj mirno sedi in upre pogled tja in tja, se dvigne za njo druga oseba ali se odgrne kaka drapirana soha ali slikana podoba, ki se potem zopet zagrne, in na fotografiji se pokaže dvojna podoba. Mogoče pa je tudi, da fotograf že doma s pomočjo „diapozitiva“ „vkopira“ (kakor pravijo) podobo duha na ploščo ali da jo vkopira potem v temnici. Tudi v tem slučaju se bo videla na fotografiji za podobo žive osebe podoba duha.²⁾ Ker so podobe duhov navadno meglene, je pač težko govoriti o podobnosti ali nepodobnosti. Tudi si časih lahko fotograf že prej oskrbi potrebnih podob.

¹⁾ Stimmen a. M. L. 1902. B. LXII., str. 185. v članku: Geisterphotographien.

²⁾ ib. 184.

P. Bessmer, ki je preštudiral fotografije, objavljene od Askakova, je prišel do zaključka, da je vse skupaj „humbug“. ¹⁾ Fotografije so ali tako meglene, ali tako očitno „umetne“, da bi bilo naravnost neumnost sklicevati se nanje kakor na priče „duhov“. Edino o eni fotografiji je težko reči, odkod je prišla nanjo ženska roka. Ruski zoolog dr. Wagner je namreč fotografiral medij, Elizabeto Pribitkov, na 21 ploščah in na eni plošči se je res videla poleg podobe medija še spačena ženska roka, toda dr. Wagner je sam priznal, da uspeh ni bil ugoden in da je roka „slabo materializirana“! ²⁾

Tudi „fotografije duhov“ torej lahko denemo med prevare.

Kaj pa odtiski rok? Profesor geologije Denton si je l. 1875. prvi izmislil ta dokaz. „Duh“ je moral vtikati toliko časa roko v raztopljen parafin in potem v hladno vodo, da se mu je naredila na roki rokavica. To rokavico je potem pustil, in če so jo napolnili z mavcem, so dobili popoln odtisk duhove roke. ³⁾ Zakaj tu ne bi bila mogoča prevara? Kako? pravijo spiritisti. Materialna roka ne more iz take rokavice, ne da bi se rokavica pretrgala. Torej je roka duhova, ker duh lahko roko „dematerializira“ in rokavica ostane cela. Dentonu se je menda celo posrečilo, da je duh pustil tako rokavico v zaprti omari. Kaj je reči na to? Kake razlage nismo sicer še nikjer našli, vendar se nam zdi stvar malo verjetna. Treba bi bilo natančno preiskati, da li res ni bilo zraven nobene prevare, da bi bila n. pr. rokavica že prej preparirana in potem le z rokohitrsko umetnostjo o pravem času „apportirana“; dalje bi bilo treba tudi dognati, ali nima morda taka rokavica tiste prožnosti, da je mogoče roko, če se umetelno pretisne, izvleči iz nje? Saj se navadne rokavice tudi tesno oklepajo roke in se roka vendarle potegne vun! Dokler se to ne dožene, ostanemo skeptični in za nas spada tudi ta pojav v kategorijo prevar, pod X.

Če torej analiziramo enačbo spiritizma, nam neznanka X odkriva v spiritizmu močno količino — prevar!

Toda ni mogoče trditi, da bi bili vsi spiritistični pojavi le gola prevara!

¹⁾ ib. 206.

²⁾ ib. 191.

³⁾ Dr. Gutberlet: Der Kampf um die Seele, str. 442.

Y.

Če izločimo iz spiritizma vse tiste pojave, ki imajo na sebi znak prevare, nam ostane še vedno dosti nenavadnih pojavov. Taki pojavi so: avtomatično pisanje, premikanje in trkanje mize, ugibanje skrivnih reči, govorjenje in pisanje „tujih“ jezikov . .

Bilo bi drzno, ko bi hoteli tudi te pojave kar na sploh tajiti. Res da so spiritisti prekanili že najznamenitejše veščake, vendar ni mogoče kar kratkomalo zavreči vsega spiritizma, češ da je vse le sleparstvo. Najprej se je posrečilo razkrinkati spiritiste zlasti le tedaj, ko so oskrbovali umetne „apporte“ in pa ko so klicali z drugega sveta „duhove“. A poleg teh pojavov je še mnogo drugih pojavov, ki so pri spiritističnih sejah tako navadni in splošni, da je skoraj izključena prevara. Tudi si ne smemo misliti, da so vsi spiritisti sleparji. Med spiritisti je premnogo mož, ki so sami bili dolgo časa skeptiki, a se naposled niso mogli odtegniti dokazni moči očitnih dejstev. Tako so na primer Eusapijo Paladino enkrat res zalotili, da je sleparila, vendar ne moremo trditi, da je bilo vse, kar se je pri njenih sejah godilo, sleparstvo. Može, kakor so Schiaparelli, Brofferia, du Prel, Lombroso, je mogoče prevariti v tem in onem, a tako malomiselnih vendar niso, da bi vzprejeli celo vrsto goljufivih pojavov brez razbora za resnične! Saj so rabili razne varnostne naredbe proti slepariji, a nazadnje so morali priznati, da si umetno ne morejo razložiti pojavov, ki so jih opazovali pri sejah. Ruski državni svetnik Aksakov, kakor sam pravi, tudi dolgo časa ni verjel, da bi bili spiritistični pojavi resnični. A končno po mnogih dvomih in ugovorih jih vendarle ni mogel več zametati, češ da so le prevara.

Z nekaterimi spiritističnimi dejstvi se mora torej znanstvo vsekako sprijazniti. Vprašanje je le, ali jih more tudi razložiti?

Veščaki so se že mnogo trudili, da bi znanstveno razložili spiritizem in priznati je treba, da se jim je posrečil že marsikak poskus.

Eden izmed precej navadnih spiritističnih pojavov je avtomatično pisanje. Kaka oseba drži svinčnik ležno oprt na papir. Čez kaj časa se roka zgane in začne pisati, oseba sama ne ve kako. Roka piše in piše, kakor da jo vodi nevidna sila, neviden duh piše odgovore, izreke, celo verze . . . Seveda navzoči mislijo, da je „duh“, ki vodi roko, in kar napiše, to so jim „vesti

z drugega sveta". Toda moderna veda razlaga ta pojav naravno. Dr. Fr. v. Wicke de je preučeval ta pojav in prišel do prepričanja, da pojav v resnici ni spiritističen, marveč animističen, to se pravi: noben duh ne piše, ampak piše oseba sama — avtomatično. Vse, kar napiše, je vzeto iz nje duše, dasi nesvestno.¹⁾

P. Julij Bessmer je napisal lepo študijo o avtomatičnem pisanju.²⁾ Avtomatično pisanje ni svojsko spiritizmu, temveč je abnormalen pojav, ki ga tudi sicer lahko opazujemo. Najprej ni nič nenavadnega v hipnozi. Ako hipnotizer sugerira osebi, naj piše, začne nesvestno pisati. Ko se zbudi iz hipnoze, ničesar ne ve o tem. Celo nasprotni slučaj pripoveduje dr. Moll. Znano je, da se oseba, ki se zbudi iz hipnotičnega spanja, ne spominja ničesar več, kar se je v hipnozi godilo. Tu da zdravnik taki osebi svinčnik v roko, ji položi roko na papir in ji naroči, naj zapiše, kaj se je godilo v hipnozi. In res oseba zapiše avtomatično vse, česar se malo poprej sploh ni spominjala.

Tudi v somnambulizmu ta pojav ni redek. Toda avtomatično pisati lahko časi tudi v budnem stanju začno osebe, ki so sicer na videz popolnoma normalne. Angleški psiholog F. W. Myers je opazoval take zanimive pojave. Oseba se zatopi v nekako polhipnotične stanje, v nekak spiritistični „trance“, in nesvestno piše, kar se ji pač tedaj snuje po glavi. Adolf grof Spreti je sam poskušal, da bi začel avtomatično pisati. Sedel je večer za večerom po dve uri, držal svinčnik na papirju in čakal, da bi se kaj genilo. Čakal je in čakal brez uspeha. 18. večer se je začela roka nekam tresti, 21. večer pa je začela roka pisati, izpočetka težko, pozneje vedno lažje. Prepustil se je popolnoma pasivno tistemu nagonu in pisal najčudnejše reči. Kaj posebnega pa, sam priznava, da se ni napisalo nikoli.³⁾

Dà, nekaj podobnega avtomatičnemu pisanju opazujemo lahko tudi v vsakdanjem, normalnem življenju. Kolikokrat človek obsledi sam sebe, da je pisal na papir čirčičare, ko je bil z duhom popolnoma zamaknjen v kako vprašanje ali ko je poslušal z napeto pozornostjo kako tolmačenje važnih stvari!

¹⁾ Primeri: Dr. Gutberlet, *Der Kampf um die Seele*, str. 447.

²⁾ Das automatische Schreiben. (Stimmen a. M. L. 1903. B. LXIV., str. 44 in nasl.)

³⁾ Sphinx 1891. Febr. — Cit. Bessmer o. c. 48.

Francoz Alfred Binet je znanstveno preskušal take pojave. Pri nekaterih osebah se mu je posrečilo, pri drugih pa ne. Toliko je gotovo, da pri teh pojavih deluje le psihofizični avtomatizem. Namreč: dvojno prvino moramo ločiti v teh pojavih, eno psihologično, drugo fizično. V duši opazujemo večkrat dvojno delovanje: eno se godi svestno, drugo pa bolj nesvestno. Dostikrat človek kaj razmišlja, a poleg tega dela še kaj drugega nekako nesvestno; igra se s kako rečjo, bobna s prsti po mizi itd. To nekako nesvestno delovanje ni zgolj fizično, marveč ima vir v duši, le da je vir neopažen. Vzrok tega delovanja je namreč kak čutni mik ali kaka predstava. Poudarjali smo že v razpravi o hipnotizmu, da imajo občuti in predstave v sebi neko motorično energijo, s katero vzbude v motoričnem živčevju primerno gibanje. Kar si kdo predstavlja, to se reflektira v živčevju in po tem tudi v mišičju in v gibalih. Predstava besede se izkuša uveljaviti v govorilih, predstava pismenke v prstih, vajenih pisanju. Tu torej deluje nekak avtomatizem. Ta avtomatizem se lahko silno okrepi. Kdo na primer misli, če hodi, kako komplicirano je delovanje mišic, ki omogoči hojo? Hoja se vrši avtomatično, seveda je morala naravni avtomatizem okrepiti vaja. Poglejmo veččaka glasbenika! Enkrat hitro z očmi preleti skladbo in že prsti zaigrajo po klavirju in iz klavirja zazveni melodija. Koliko avtomatizma tiči v tem! Komaj se zbudi v duši predstava melodije, že se predstava uveljavi v tistem prečudnem fizičnem mehanizmu, ki ga imenujemo virtuoznost!

Kar storita premislek in vaja v normalnem življenju, to storita vaja in bolestna dispozicija v abnormalnem življenju. Človek, ki zna pisati, v somnambulizmu piše brez premiselka, kakor se mu snujejo predstave. In zopet kako prečudno se časi snujejo predstave, to je vsem znano iz sanj. Gotovo pa je, da so tudi spiritistični mediji v nekem nenormalnem, bolestnem duševnem razpoloženju. Zato ni nobenega vzroka, da bi iskali v tistem avtomatičnem pisanju nadnaravnih vplivov. Kar se godi nekoliko že v normalnem življenju, kar je neredko mnogo močnejše v somnambulizmu in hipnotizmu, to se takisto potencirano pojavlja tudi v spiritizmu. Nam se zdi, da je v tem oziru spiritizem popolnoma soroden s hipnotizmom. In to, kar imenujejo spiritisti „trance“, to se nam vidi, da je le nekako polhipnotično stanje, v katero padejo mediji in morda tudi drugi člani spiritističnih „seans“. Da

igra pri spiritičnih sednicah hipnoza neko vlogo, za to nam niso priče samo mediji, marveč tudi vse tiste priprave, ki so zlasti iz početka potrebne, da se „more razviti medij“. Temà, umerjeno pevanje ali potihno sviranje, dolge sednice... člani se morajo zavezati s častno besedo, da bodo pri gotovem številu sednic, recimo najmanj pri 20¹⁾)... pričakovanje... vse to deluje na živce, kakor more delovati sploh kaka druga hipnotična metoda.

V tem mnenju nas potrja tudi to, da tak avtomatizem počasi razdeva duševno življenje. Človek, ki se mnogo bavi z avtomatičnim pisanjem, pravi Bessmer, se ne bliža geniju, ampak blaznici. To je opazoval tudi francoski psiholog Pierre Janet.

Skratka: avtomatično pisanje je naraven, toda abnormalen pojav.

Avtomatičnemu pisanju je jako sorodno premikanje in trkanje mize. Tudi to je, kakor vse kaže, naraven pojav, povzročen po nesvestnem psihologično-fiziologičnem vplivu medija in drugih navzočih oseb.²⁾ Klein³⁾ je delal dolgo časa znanstvene, kakor pravi, zelo utrudljive poskuse in se je prepričal, da povzročuje premikanje in pisanje mize utripanje mišic v navzočih osebah. Dokazni momenti so po našem mnenju sledeči. Prvič: vsi odgovori mize so jako navadni in prazni, o kaki globokoumnosti nadzemskih duhov ni nobene sledi. Drugič: miza nikoli ničesar ne pove, česar ne bi vedel kdo izmed navzočih. Tretjič: miza se zmoti, če je medij ali kdo navzočih bil v zmoti. Zato se nam zdi upravičeno, kar pravi Klein: „Tu ne delujejo nobeni duhovi, ki bi les poduhovili; delujejo marveč le duševni vplivi navzočih“. Odgovori mize — seveda če ni vmes prevare! — so le nesvesten refleks misli in predstav medija ali navzočih oseb, ki drže roke na mizi. Natančneje to razložiti kajpada ni tako lahko. Vendar sodimo, da je tisti zakon, ki smo ga že večkrat poudarjali, namreč dinamični zakon idej in predstav, odločilen tudi tu, kakor je odločilen pri avtomatičnem pisanju, odločilen pri največ pojavih somnambulizma in hipnotizma in tudi pri tolikernih pojavih vsakdanjega življenja! Če se medij in navzoče osebe dogovore, naj n. pr. enkratno trkanje mize

¹⁾ Dr. Gaj: Iz tajinstvenoga svieta, str. 131.

²⁾ Primeri: Dr. Gutberlet, Der Kampf um die Seele, str. 457.

³⁾ Gaea 1897. 5. 4. „Somnambulistische Versuche“, cit. dr. Gutberlet l. c.

pomeni „ne“, a trikratno „da“¹⁾, se nam dozdeva, da je dan zadosten stik med dušo in „racionalnim“ trkanjem mize. Ko bi kdo drugega hipnotiziral in mu sugeriral, naj na vprašanje namesto „da“ odgovori s trikratnim pritiskom na mizo, a namesto „ne“ z enkratnim pritiskom, mislimo, da bi dosegli isti uspeh. A dejali smo že, da je stanje medija in drugih oseb pri spiritističnih sejah zelo podobno hipnotičnemu stanju, zato gotovo igra tudi tu veliko vlogo sugestija in avtosugestija. Naše prepričanje je torej, da je tu iskati razlage za „pisanje mize“, če je ta pojav, kakor se splošno zatrjuje, resničen!

O ugibanju skrivnih reči smo že govorili v razpravi o bistrovidnosti.²⁾ Lepo študijo o tem vprašanju, ki pa smo jo tedaj prezrli, so prinesle „*Stimmen aus Maria-Laach*“.³⁾ Vsi poskusi pričajo, da sloni tudi „ugibanje misli“ na psiho-fizični podlagi, četudi ni še mogoče do pičice pokazati kako. Tudi tu deluje isti dinamični zakon predstav. Če si živo mislite kak predmet, tedaj nastane v možganih živa predstava tistega predmeta in ta predstava se skuša po svoje uveljaviti v govorilih, v mišičji rok, morda sploh v vsem motoričnem živčevju. Zato je mogoče tenkočutnemu, vajenemu ugibavcu bolj ali manj ugeniti, kateri predmet ste si predstavljali. Ugane to, če vas prime za roko in nekaj časa drži. On čuti utripanje mišičja, in z vajo se mu je prirojena tenkočutnost tako okrepila in določila, da razloči utripe, ki pristojе predstavam raznih konkretnih predmetov. Zlasti na ta način spozna smer do predmeta, ki ste si ga mislili. Toda tudi še na drugi način, brez dotika, je mogoče ugeniti predstave, namreč po tako imenovani šepetalni metodi. Vsaka živa predstava se skuša uveljaviti tudi v govorilih. Ta refleks v govorilih se javlja kakor potajno šepetanje. Ugibavec stoji v dvorani osamljen; vse okrog njega je tiho in mirno. Tako, kakor sta dognala Jansen in Lehmann, je mogoče ugeniti predstave, ki se izražajo v samohotnem, nesvestnem šepetu. Že v „Obzorniku“⁴⁾ smo omenili, da je morda mogoč še tretji način, kako ugeniti predstave, namreč po vibracijah, ki izhajajo iz možgan in se posredujejo po živčevju in mišičju sploh tudi v vnanji svet. V tej misli nas je še bolj utrdila

¹⁾ Dr. Gaj o. c. 132.

²⁾ K. O. I. VII. str. 401. in nasl.

³⁾ 1902. B. LXII.: „*Gedankenübertragung*“, str. 503 in nasl.

⁴⁾ Primeri: K. O. VII., str. 405.

rečena razprava Julija Bessmerja v „*Stimmen a. M. L.*“. Tu omenja misel komiteja *Psychical-Research Society*, čigar predsednik je prof. W. F. Barret. Ta komitej je izrazil to le misel: Kakor utripanje ene strune vzbudi utripanje simpatične strune, tako se vibracije živčevja širijo v druge možgane in tam vzbude utripanje simpatičnih¹⁾ živcev, dosledno pa vzbude tudi sosedne predstave. Ta misel se nam ne zdi popolnoma napačna. Namreč: predstava, zlasti pa misel gotovo ni gibanje, a to je vendarle resnično, da ni v nas misli brez predstave in da se predstave snujejo na vibracijah živčevja. Če je torej mogoče, da vibracije živčevja dosepejo po perifernih živcih iz subjekta v drugi subjekt, bi bilo tudi mogoče, da predstave enega vzbude sorodne predstave v drugem. A to se ne zdi nemogoče, četudi še ni znanstveno dognano. V tem bi bila, kakor dobro omenja Bessmer, le neka analogija brezžične telegrafije. In zares si je komaj mogoče drugače razlagati znanstveno dokazane poskuse, ki sta jih vodila l. 1883—1885 M. Guthrie in prof. J. Lodge v Liverpoolu. Ta ali oni, še bolje pa, če vsi navzoči, si živo mislijo kak predmet ali kako besedo. Ugibavec skuša biti kar najbolj zbran (koncentriran), a sicer popolnoma pasiven. Navzoči si na pr. mislijo „oranžo“. Ugibavec z zavezanimi očmi sedi v sredi sobe. Počasi počasi se mu začne snovati predstava nečesa barvanega in okroglega. „Jabelko je... ne! nekaj drugega je!“ Časi kmalu ugane, da je oranža, časi pa mora prej stopiti v stik z osebo, ki si predstavlja predmet ter ji n. pr. položiti roko na čelo. Dostikrat pa tudi ne more ničesar ugeniti. Pri tedanjih poskusih so si mislili na priliko navzoči enkrat ime „Lorenzo“. Miss R. je ugibala. Ugibala je črko za črko, časih zamenjala podobne črke, tako L in J, S in Z, a naposled je spravila posamezne črke skupaj, a celega imena ni mogla zbrati. Tudi kake preproste risbe je mogoče približema ugeniti. Na kako delovanje „duhov“ ni tu kar nič misliti.

Dokaz za to je prvič dejstvo, da se ugibavec mnogokrat zmoti. Izmed 457 slučajev, kakor navaja M. Guthrie, je bilo uganjenih prav 237, nekoliko 82, nič 70, napačno 68. Drugič je le malokdo tako tenkočuten. Tretjič je pa zopet dejstvo, da so poskusi silno utrudljivi. Zlasti ugibavca začne kmalu silno boleti glava, kar je pač dokaz, da je živčevje preutrujeno. Žensk se rada

¹⁾ Simpatičnih tu v pomenu = sorodnih, soglasnih.

loti histerija. A tudi tisti, ki stavijo vprašanja, se zelo utrudijo, pač zato, ker si morajo napeto predstavljati dotične predmete; če namreč malomarno mislijo na predmet, ne more ugibavec ničesar ugeniti.

Tudi ugibanje misli, kolikor se sploh godi in kolikor ni prevara, je potemtakem le naraven pojav.¹⁾

Še en pojav je, ki je na videz nadnaraven, a v resnici naraven, namreč le ta, da časih mediji govorijo in pišejo „tuje“ jezike.

Ta pojav, pravimo, je na videz nadnaraven. Brez dvoma je nemogoče, da bi začel kdo, ki nikdar ni ničesar slišal o kakem jeziku, samoobsebi naenkrat govoriti in pisati tisti jezik. Po pravici pravi „Rituale Romanum“, ko govori o obsedenju, da je tak pojav dokaz za demonični vpliv.²⁾ Toda vprašanje je prav to, ali res začne medij pri spiritističnih sejah govoriti in pisati resnične „tuje“ jezike. To je doslej popolnoma nedokazano; pač pa je dokazano nekaj drugega, kar pa je zopet le naraven, dasi abnormalen pojav.

Dr. Fr. v. Wicked je opazoval ta-le zanimivi slučaj.³⁾ Sin nekega gimnazijskega profesorja je avtomatično pisal. Enkrat je videl slovarček, ki ga je napisal drug medij, in takoj se je oglasil v njem duh „starega Perza“ ter začel pisati „staroperzijski“ slovar. Ko je bil medij v somnambulnem stanju, mu je dr. Wicked sugeriral, naj bi ta jezik govoril tudi v budnem stanju. Tako je tudi bilo. Toda, in to je zanimivo, tisti jezik ni bil noben staroperzijski jezik, marveč le neka mešanica iz raznih jezikovnih elementov, ki so bili mladeniču znani. V tem se kaže subjektivni izvor jezika. Ta pojav je namreč le abnormalno potenciran slučaj, ki ima analogije v sanjah. Gotovo se je že tudi temu ali onemu izmed čitateljev kdaj sanjalo, da je iznašel v sanjah kako lepo novo besedo. Meni vsaj se je. A ko sem se prebudil, sem se besede še spominjal, toda ni imela nobenega zmisla več. Take besede

¹⁾ Ta trditev je tembolj upravičena, ker resničnih skrivnih misli tudi stvarjeni „duhovi“ ne morejo spoznati in torej nadnaravna spiritistična hipoteza itak nič ne pomaga.

²⁾ Rit. Rom. tit. X. c. 1 „In primis ne facile credat, aliquem a daemonio obsessum esse... Signa: ignota lingua loqui... distantia et occulta patefacere...“

³⁾ Dr. Gutberlet o. c. 453.

in taki govori so tvorba domišljije. Domišljija ima prečudno plastično moč in iz danih prvin sesnuje bliskoma cele nove sestave. Tako more sesnovati domišljija tudi nove besede, dà, neko mešanico, ki ima videz novega jezika. Klein trdi, da so taki „sanjski govori“ nekaj navadnega. In kar se godi normalno v sanjah, to se godi potencirano, ker abnormalno, v somnambolizmu, v hipnotizmu, v spiritizmu.

Tudi v tem torej ni ničesar, kar bi se ne dalo razložiti naravno.

H koncu omenjamo še pojava, da v hipnozi in pri spiritistih sejah mediji tako radi vse pripisujejo kakemu „duhu“. To, pravi Gutberlet,¹⁾ je prav tisto, kar se godi v sanjah. Tudi v sanjah „objektiviramo“ svoje misli in jih „projiciramo“ v drugo bitje. Psihologi imenujejo ta pojav „dramatični razkroj osebnosti“. Predstave v sanjah so namreč tako žive, da jih imamo za resnične. Obenem se zlasti v hipnozi pridružijo še slušne halucinacije. Mediju se zdi, da res sliši govorico. Tako je dosti naravno, da prideva svoje misli in predstave bitjem zunaj sebe, in ker že mnogi mislijo, da delujejo pri spiritističnih pojavih duhovi, je tudi naravno, da prideva svoje objave duhovom. —

Analiza spiritizma nam potemtakem kaže, da je najbrže treba priznati nekaj nenavadnih spiritističnih pojavov za resnične, toda znanstvo jih tolmači naravno. Druga neznanka Y torej obsega neko vrsto resničnih, a naravnih spiritističnih pojavov. Kaj pa Z?

* * *

Z.

Vprašanje o bistvu spiritizma se je približalo usodni točki. Kakor sfiga nas gleda neznanka Z.

Če izločimo iz spiritizma vse, kar je le prevara; če izločimo tudi vse pojave, ki se dade razložiti naravno — ali še kaj ostane? To je vprašanje!

Katere pojave pa si še prisvaja spiritizem? Zlasti dveh pojavov še nismo omenili: dviganja predmetov brez dotika in dviganja medija. Crookes trdi, da je videl, kako se je dvignila kvišku težka miza, ne da bi se je kdo dotikal. Tudi pravi, da je večkrat videl, kako se je dvignil od tal

¹⁾ o. c. 454.

medij Mr. Home. Tako tudi drugi zatrjajo, da se pri spiritističnih sejah časih premikajo, gibljejo in dvigajo razni predmeti brez vsake dotike. Opazovala je ta pojav leta 1893. tudi milanska komisija pri sejah Eusapije Paladino, toda je obenem izpovedala, da ni mogla uporabiti zadostne kontrole. In res so kmalu potem Eusapijo zalotili, da je sleparila...

Kaj tedaj? Zdi se nam, da lahko postavimo tri teze.

Prvič. Ko bi bilo treba priznati v spiritizmu kak nadnaravni vpliv, bi bil to brez dvoma demonični vpliv. Vse, kar pripovedujejo spiritisti o perispritu, astralnem telesu duhov, ločenih od snovnega telesa, je popolnoma samovoljno. Prav tako gotovo pa je tudi, da dobri duhovi niso s spiritizmom v nobeni zvezi. V spiritizmu tiči mnogo preveč neumne radovednosti, mnogo preveč babjega praznoverja, nego li da bi se mogli čisti, blaženi duhovi resnice in ljubezni družiti s spiritisti in njih malomiselnimi privrženci. Če je kdaj v spiritizmu kaj nadnaravnega, so zmožni takega vpliva le duhovi, ki ljubijo duševno temò, prevaro, laž!

Drugič. Toda ni verjetno, da bi bilo v spiritizmu vsaj navadno sploh kaj nadnaravnega. Abnormalni duševni pojavi se razkrivajo bolj in bolj. Marsikaj se je časi ljudem zdelo demonično, kar so spoznali sedaj za bolesten izrodek domišljije in mnogoterih duševnih in telesnih bolezni (n. pr. Vidov ples, čarovništvo, vampirstvo...). Potem se je razkrilo v spiritizmu tudi že toliko sleparstva in goljufije, da bi človek najrajši vse imel za humbug. Vedno je treba zopet in zopet podarjati, da so spiritisti tudi znamenite in izkušene veščake (Crookesa, Zöllnerja, Fechnerja) grdo ogoljufali. Dalje je umska vsebina spiritizma tako prazna in plehka, da človek take duševne prostitucije ohojemu satanu skoraj da ne more prisojati. Koliko je stara Matijčeva teta, kdaj bo prišel po lepo Elzo kraljevič iz solnčne Indije... pa nekaj, omledne lažimodrije — to pa je tudi vse!

Kar se tiče premikanja predmetov brez dotike in dviganja medija, je resnično, da veda ne more še dati povoljnega odgovora. Dr. Gutberlet sicer opozarja na zglede iz mističnega življenja svetnikov, kjer se zdi, da časih res ni misliti na vedno nove čudeže, temveč na neko habitualno dispozicijo, ki so si jo pridobili svetniki s strogo ascezo, z energičnim gospodvom duha nad telesom. Tudi je resnično, da imamo malo malo analogije v

hipnozi in somnambulizmu. Somnambuli, „mesečni“ ljudje, kažejo spretnost in gibčnost, ki je pri normalnih ljudeh nemogoča. Toda hipnotizem in somnambulizem vendarle še ne poznata pojava, da bi se osebe prosto dvigale v zrak, spiritizem pa tudi ne pozna tiste asceze, s kakršno je v zvezi „levitacija“ (dviganje) svetnikov. Zato rajši priznajmo, da ne vemo, kako bi se to naravno razložilo. Toda — to z dr. Gutberletom ponavljamo — „nikakor ni tako jasno in očitno izključena prevara, da bi morali iskati nadnaravnih vzrokov.“¹⁾

Tretjič. Sklenimo torej z istim treznim katoliškim apologetom in filozofom: „Nobeden spiritistični slučaj se zdi, da ni še gotovo in trdno dokazan, v katerem bi se bile javile nadnaravne sile!“²⁾ Delovanje nadnaravnih sil pa zatrljajmo le tedaj, kadar naravni vzroki res ne zadoščujejo! — —

Kršćanstvo ne potrebuje nobenih dvomljivih „nadnaravnih“ pojavov, najmanj pa goljufovih in neumnih pojavov spiritizma! Zato pa tudi resnobno in odločno lahko zakliče vsekdar tistim, ki primerjajo spiritistične pojave čudežem — belegom krščanstva: hands off! proč z glumaškimi rokami! Vedrojasna osebnost Jezusova in njegova človeškomila čuda so tako visoko nad glumaško naravo spiritizma kakor čisto, solčno nebo nad mrkim svetlikanjem kalužnega barja!

Če razkrojimo spiritizem, ne obsledimo morda v njem demoničnih slepil, a gotovo je, da tudi ne obsledimo solčnega sija, marveč le temine prevare in mrakove bolestne duševnosti. R. Henneburg je na podlagi bogatih dokazil dognal, da duševne, zlasti histerične bolezni (psychose) vodijo k spiritizmu, a da tudi spiritizem provzroča take bolezni.³⁾ Zato pa tudi ni najmanjšega dvoma, da je spiritizem vsem, sosebnostno pa mladini, v vsakem oziru v največjo kvar. Spiritizmu je mnogo bliže blaznica kakor pa hram modrosti!

Dr. Aleš Ušeničnik.

¹⁾ Dr. Gutberlet o. c., 473. — Primeri tudi članek: „Le spiritisme devant la science“ v Annales de Philosophie chrétienne 1903. Octobre, pg. 18—35.

²⁾ o. c. 478.

³⁾ Primeri: Phil. Jahrbuch der Görresgesellschaft 1903. H. 4. 470.

Nietzschejev nadčlovek in krščansko usmiljenje.

Docela je izginil pojem ljubezni in usmiljenja v tistih žalostnih časih, ko so se narodi odtujili ideji pravega edinega božanstva, takrat „ko so izpremenili veličastvo neminljivega Boga v podobo minljivega človeka ... Radi tega jih je Bog prepustil željam njihovega srca“ ¹⁾, ki so bile nizke in nevredne človeka. „Zgodovina potrjuje žalostno dejstvo, da je sedaj, ko je Bog dopustil narodom hoditi svoja pota, izginila zavest celokupnosti in da so bila plemenita čustva, dobrotljivosti in dobrodušnosti, ki bi naj bila prehod preko brezna uboštva in bogastva, docela neznana. In zares, katera vez naj bi bila vezala ljudi med seboj, ko je vera v eno božanstvo, vera v enotni izvor in skupni smoter preminila in se je na njeno mesto naselila sebičnost ... Slabotnika in podložnika niso več vpoštevali za človeka; bila sta mrtva stvar, orodje za obrt in uživanje, in pravica ju ni čuvala.“ ²⁾ Da, tedaj je človek poklekal pred svojo sebičnostjo, in le ta je docela preobrnila oni red, ki ga je bila zapisala roka božja v človeško naravo takrat, ko je ustvarila vesoljstvo. Individualizem je nastopal s kruto silo proti človeški družbi in zahteval žrtev, prav kakor da je človeška družba radi njega a on brez dolžnosti do nje. Ta podla sebičnost je oropala večino tedanjega človeštva vseh pravic in človek je bil prepuščen bedi in zapuščenosti. Izginilo je usmiljenje, ki naj bi bilo dajalo bolnikom gorkega zavetja in požrtvovalne pomoči, ki bi naj bilo branilo deteta očetove jeze. Saj je okruten oče otroka lahko kaznoval celo s smrtjo! Da, tudi najplemenitejšim možem tedanje dobe je bilo usmiljenje neznana ali vsaj nepotrebna, nadležna stvar! Horac je črtil ljudi, ki so živeli od milosti drugih, ljudi, ki niso sedali vsak dan za bogato obloženo mizo. Znan je njegov:

Odi profanum vulgus et arceo. ³⁾

¹⁾ Sv. Pav. do Rim. I. 23 - 24. — ²⁾ Ratzinger, Einleitung zur Geschichte der kirchlichen Armenpflege. — ³⁾ Horacij. L. III. c. I. v. 1, 2.

Plautus je neusmiljen, kadar je treba pomagati človeku. V svoji komediji, *Trinummus*¹⁾ prosi Lysiteles očeta, naj mu da denarja, da reši svojega prijatelja, moža, ki je brez svoje krivde zagazil v nesrečo. Trdosrčni Philto odgovarja:

De mendico male meretur, qui ei dat, quod edat, aut quod bibat.
Nam et illud quod dat, perdit, et illi producit vitam ad miseriam.²⁾

„Ne izplača se dati beraču jedi in pijače. Zakaj kar daš, izgubiš, njemu pa le podaljšaš bedno življenje!“ Govornik Quintilianus se čudi, da more sploh kdo imeti z nesrečnim človekom usmiljenje. „Se li moreš tako ponižati, da ne pahneš s studom ubožca od sebe?“³⁾ vprašuje ta mož. Virgil našteva svojstva modrijana in pravi, da modrijana ne gane nobena stvar, tudi beda nesrečnega človeka ne:

... Aut doluit miserans inopem.⁴⁾

Tako so pojmovali usmiljenje stari. Morebiti se je tuintam tudi Rimljan ali Grk usmilil človeka, a k temu ga ni nagibala ljubezen do trpina, marveč vodila ga je pri takih dobrih delih sebičnost. n. pr. da je vsled takih slučajnih dobrot njegovo ime zadobilo veljavo v socialnem življenju.⁵⁾ Tuja pa je bila Rimljanu misel, da treba pomagati človeku zato, ker je človek, ker je otrok istega Očeta, Boga, ki je ustvaril oba, ki je zapovedal, da se ljudje kakor bratje ljubijo med seboj. To ljubezen je užgal iznova včlovečeni Sin božji. Le ta je izpeljal človeštvo iz neprodorne teme zmot na pot, ki vodi k izvoru vsega, k Bogu. Le ta je učil da smo vsi otroci enega Očeta, ki zahteva, da se ljubimo in da drug drugemu izkazujemo usmiljenje. „Bodite usmiljeni, kakor je vaš Oče usmiljen in bodete otroci Najvišjega, ki je dobrotljiv nehvaležnim in hudobnim.“⁶⁾ Blažene imenuje tiste, ki imajo usmiljeno srce,⁷⁾ in njih dela bodo poplačana v posmrtnem življenju. Ti Gospodovi nauki so prekvasili vso človeško družbo, in vsi sloji so se ravnali po tej nebeški ideji: živeli so Bogu in bližnjemu. V bližnjem je zrla krščansko usmiljenje brata in otroka božjega, ki ima pravico, da ga človeška družba ljubi. Zato je krščansko usmiljenje rado nudilo

¹⁾ *Trinummus* pomeni toliko kakor zaklad. — ²⁾ Plaut. Trin. act. II. sc. 2. — ³⁾ Quintil. Declam. 301, III. 17. 2. — ⁴⁾ Georg, 2, 450. — ⁵⁾ Ratzinger, Einleitung zur Geschichte der kirchlichen Armenpflege. — ⁶⁾ Luk. VI. 35–36. — ⁷⁾ Mat. V. 7. —

roko bednemu človeštvu in ni se balo nobenih žrtev, temveč pokladalo jih je z veseljem na žrtvenik prave dejanske ljubezni. V Gospodovih naukih, v krščanstvu, ima torej pravo usmiljenje svoj izvor, kakor pravi tudi Bossuet¹⁾: „Gospodovi nauki so bili kakor glas nebes, kakor čist nebeški žarek, ki je uničil v človeštvu vsako razliko, ki je zabranil, da človek ne zatira več človeka... Gospodovi učenci so se zavedali enega skupnega izvora in smotra v Bogu, zato je oklepala vse skupna vez. Vsak je ljubil in čislal svojega bližnjega.“

Če se raztrga ta skupna vez, ki druží človeštvo v Bogu, tedaj zapade človeštvo prav tisti neusmiljeni okrutnosti, kakršna je vladala v poganstvu. In prav v to pogansko neusmiljenje je zares v naši dobi skušal pahnuti človeštvo — filozof Nietzsche!

Zadnji rezultat Nietzschejevega modrovanja je bil — nasilni nadčlovek, in blazni filozof mu je skušal priboriti gospodstvo v moderni družbi, in naj si tudi poguba zadene vse človeštvo. Nietzsche je seveda dobro umel, da se nadčlovek ne more prej izviti iz embrionalnega zametka, dokler človeštvo ne prispe do popolnega ateizma. Zato je bila prav ideja „Bog“, ki ji je nemški filozof napovedal večni boj! Blazno vzklika: „Človek je človek, pred Bogom smo vsi enaki. Pred Bogom!“ ponovi filozof; „sedaj pa je ta Bog umrl in mi nočemo enakosti s proletariatom. Vi višji ljudje, pojdite s trga!“²⁾

S tem blasfemičnim klicem vabi Nietzsche višje človeštvo, ki je zmožno poteptati v prah vsako misel o Bogu, naj se loči s svetovnega trga, t. j. naj pretrga vse vezi z drugimi ljudmi, ki še verujejo v božanstvo in se zato ljubijo med seboj. Nadljudje bodo morali biti neusmiljeni, zato ne morejo priznati, da sklepa kaka skupna vez človeštvo. Ta vez je raztrgana, ker je „Bog umrl“, oni Bog, ki je bil največja nevarnost za Nietzschejevega nadčloveka.³⁾ S tem je nameraval Nietzsche zasekati med človeštvom prepad, preko katerega bi ne bilo rešne poti. Človeštvo bi zaman točilo solze, ko bi mu kruto gospodarila neusmiljena nadčlovekova roka; kajti od takrat, ko bi legel stari Bog v grob⁴⁾ bi gospodaril nadčlovek, ki bi naj po Nietzschejevem mnenju bil trdosrčen, nasilen... nevaren na ulici... lokav, sploh, zlodej v

¹⁾ Bossuet, Sermon sur l' éminent digneté des pauvres. — ²⁾ Nietzsche, Zarathustra, W. W. VI. 417 in nas. — ³⁾ Istotam. — ⁴⁾ Zarathustra, W. W. VI. 417 in d.

vsakem oziru, na katerem je vse hudobno, strahovito, tiransko, bestialno,¹⁾ skratka, človek, kakršnega nam opisuje sv. Pavel, kakršen je bil tedaj, ko ga je Bog pustil na svojih potih.²⁾

Tak naj bi nastopil Nietzschejev nadčlovek, ko bi porušil vsako vez med seboj in Bogom in dosledno tudi med seboj in človeško družbo. Poklekaj naj bi pred se, pred svojo tiransko voljo — pred svoj umazani egoizem. Noben greh naj bi mu ne bil tako velik, da bi se ne spoteknil obenj,³⁾ in program njegovega delovanja v človeški družbi naj bi se glasil: „Vsi slabotni naj poginejo. To je prvi stavek našega človekoljubja. Celo pomagati se jim mora, da izginejo izmed nadčloveške družbe.“⁴⁾ Tako naj bi stopal bestialni nadčlovek dalje do svojega popolnega razvoja, tudi če bi moral gaziti do kolen v krvi in v solzah... če tudi bi moral stopati, bodisi da bi stopal preko trupel, preko gorkih človeških trupel. Kdor bi mu očital neusmiljenost, je sam preslab, da bi bil neusmiljen.⁵⁾ To je: preslab je, ker še veruje v Boga, ki je ljubezen in zakonodavec ljubezni, ter torej ne more še vsega pogaziti v blato in planiti v temò brez Boga!

Proti Nietzschejevemu nadčloveku se dviga krščansko usmiljenje, ki vzprejema v svoje varstvo vse, brez razločka, tudi tiste, ki so slabi, tudi tiste, ki jim nadčlovek grozi s smrtjo. „Ne ubijaj!“ kliče krščanstvo. Življenje človeško je nekaj svetega, nekaj, kar čuva in brani božja sankcija pred okrutno roko krivice in nasilstva. A ne le to! Krščanstvo terja več! Krščanstvo zahteva usmiljenja. Dvigni slabotnega človeka iz bede in edinščine, odpri mu roke, odpri srce in deležen boš usmiljenja tudi ti tedaj, ko bo dan sodbe v tvojem življenju!

Nietzsche je dobro čutil, da je prav krščanstvo s svojim usmiljenjem tista močna trdnjava, ki jo njegova filozofija o nadčloveku zaman naskakuje. V divjem sovraštvu do krščanstva kliče Nietzsche: „Kaj je gršega nego pregreha? Pregreha pa je de j a n -

¹⁾ Jenseits, S. 58 in dalje. — ²⁾ Sv. Pavel d. Rim. I. 29–30. — ³⁾ Cankar, Kralj na Betajni III. — ⁴⁾ Antichrist, W. W. VIII. 218. — ⁵⁾ Cankar, Kralj na Betajni III. d.

Op. k 1. sv. Pavel d. R. I. 29–30: Čudovito lepa je harmonija Nietzschejevega nadčloveka z onim, ki ga opisuje sv. Pavel v pismu do Rimljanov. Bog je pustil ljudi, tako pravi sv. Pavel: repletos omni iniquitate, avaritia, nequitia, plenos invidia, homicidiis, contentione, dolo, maliquitate... superbos, datos iuventores malorum.

sko usmiljenje s slabotnim — krščanstvo...“¹⁾ Prav zato, ker krščansko usmiljenje ne dopušča nadčloveku gaziti v krvi in solzah, zato je filozof kolne, češ da je s svojo humaniteto ubilo nadčloveka. Nadčlovek bi se bil že davno razvil, da ni v človeštvu krščanskega usmiljenja.²⁾ „To večno tožbo proti krščanstvu“, pravi Nietzsche, „bom pisal na vse stene, kjerkoli so le... Krščanstvo imenujem veliko prokletstvo... imenujem je nesmrtni madež človeštva!“³⁾ Dasi ni bil Seneka, poganski filozof, v socialnem življenju posebno usmiljen, ampak „oderuh“⁴⁾, je v svojih pismih vendar zapisel stavek:

*Nec hunc contempseris hominum, qui alieno beneficio esse salvus potest,*⁵⁾ na kar Nietzsche v svojih delih odgovarja: Slabotnim smrt!

Nietzschejeva filozofija o nadčloveku hoče vzgojiti fizično močne ljudi, ki bi imeli poleg telesne kreposti tudi močno voljo, brez ozira, brez zakona, brez vezi!

Krščansko usmiljenje pa je, kakor sodi Nietzsche, v vsem obsegu proti zakonu razvoja... Krščansko usmiljenje ima v sebi, kar je dozorelo, da pogine. Ljudje so se pa drznili imenovati usmiljenje čednost. Nič ni bolj nezdravega sredi naše nezdrave modernosti, nego je krščansko usmiljenje,⁶⁾ trdi Nietzsche, zato ker vzgaja slabotne ljudi. Gotovo je, kar smo že prej omenili, da krščansko usmiljenje čuva in brani tudi slabotne, tudi bolne in nadležne, tudi pohabljenе. Tudi Nietzschejevemu nadčloveku ne dopušča, da bi stegal roko, recimo konkretno, po življenju otroka, ki se je rodil na svet bolehav in slaboten. Nasprotno; krščansko usmiljenje podpira materino ljubezen, ki jo ima tudi do takega slabotnega otroka, da ga hrani, neguje in vzgaja, dočim se Nietzschejev nadčlovek ne straši drznega atentata na človeško življenje in skuša zatreti celo materino ljubezen!

Toda po filozofičnih mislih nadčloveka tudi vzgoja krepkih otrok nikakor ni zagotovljena, če pomislimo, da Nietzschejev nadčlovek ne pozna nobenega prava, niti božjega, niti človeškega, in da dela le-to, k čemur ga naganja kruta sebičnost. Nietzsche izroča otroka, bodisi slabotnega ali krepkega, v popolno oblast

¹⁾ Nietzsche, *Antichrist*, W. W. VIII, 218. — ²⁾ Istotam. — ³⁾ Nietzsche, *Antichrist* W. W. VIII, 312 in nasl. — ⁴⁾ Glej, Ratzinger, *Einleitung zur Geschichte der kirchlichen Armenpflege*. — ⁵⁾ Seneca, ep. 52, 3. — ⁶⁾ Nietzsche, *Antichrist*, W. W. VIII, 222 in dalje.

očetovo, ki lahko naredi z otrokom, kar mu drago; zakaj nadčlovek nima sodnika nad seboj. Tako bi pehnil Nietzschejev nadčlovek človeško družbo nazaj v tiste temne dobe, ko so metali otroke pod milo nebo, da so umirali tam od gladu ali da so jih trgali psi, kakor poroča Tertulijan ¹⁾

Če je bila žena pri starih le igrača nizkih želja svojega moža, bi ji pretila v dobi Nietzschejevega nadčloveka prav taka usoda. Nadčlovek nima ljubezni, nima usmiljenja do drugih, tudi do svoje žene ne, tiste ljubezni, ki jo terja krščanstva, ko kliče možem po sv. Pavlu: „Možje, ljubite svoje žene, kakor je tudi Kristus cerkev ljubil in sam sebe za njo dal!“ ²⁾

Krščanstvo spoštuje ženo kot tovarišico možu; žena ni sužnja, ni le predmet moške pohoti! Nietzschejev nadčlovek pa pozna le moža in vpoštevata le njegove bestialne instinkte, zato zaničuje ženo in jo peha nazaj v mračno, nemoralno življenje, kakršno je bila usoda žen pri Grkih in Rimljanih. ³⁾

Kaj bi čakalo stare in bolne ljudi, če bi dospel Nietzschejev nadčlovek do popolne zmage, je razvidno iz besedi tega filozofa, ko pravi, da mora biti nadčlovek neizprosni zdravnik, z morilnim orožjem v roki — z morilnim orožjem, ki mu pristoja, ki je njegovo človekoljubje. ⁴⁾ Edino, kar bi storil za nje, bi bilo, da bi jih potrebil z zemlje, da bi ne imelo življenje zaradi njih mrkega lica. ⁵⁾

Ni nam treba dokazovati, kaj je v tem pogledu že vse storilo krščansko usmiljenje. Lahko pa se trdi, da bi bila zemlja še mnogo bolj žalostna in bi se pretočilo še mnogo več solza, da ni sledilo krščansko usmiljenje zgledu božjega Samaritana.

V časih, ko bi gospodaril nasilni nadčlovek, bi se kovale tudi spone suženjstva. Množice bi služile Nietzschejevi aristokraciji, ki bi se po „nadčloveško“ zabavala z njimi. Nietzsche pravi: „Das Wesentliche einer jeden guten und gesunden Aristokratie ist, dass sie sich nicht als Funktion des Gemeinwesens, sondern als dessen Sinn und höchste Rechtfertigung fühlt, dass sie mit gutem Gewissen das Opfer einer Unzahl von Menschen hinnimmt, welche um ihretwillen zu unvollständigen Menschen, Sclaven, Werkzeugen herabgedrückt und vermindert werden müssen.“ ⁶⁾ Stari

¹⁾ Apol. 9. Ad nationes 15. — ²⁾ Sv. Pav. Efež. V. 25. — ³⁾ Döllinger, Heidenthum und Judenthum. — ⁴⁾ Nietzsche, Antichrist, W. W. VII, s. 222 in dalje. — ⁵⁾ Istotam. — ⁶⁾ A. Riehl, Fr. Nietzsche, der Künstler und der Denker.

sužnji in hlapci Nietzschejeve aristokracije so si docela podobni, če se pomisli, kako so ravnali v Rimu s sužnji, ki so bili v očeh takratne aristokracije tovarne živali.¹⁾ Brez dvoma bi bilo še danes stanje ljudi, ki nimajo imetja in morajo za svoj vsakdanji kruh prodajati drugim svoje moči, ravno tako, kakor v rimskih in grških časih, ko bi ne bilo krščansko usmiljenje poseglo v vnebovpijoče razmere med gospodom in podložnim. Velikega Leona XIII. je krščanska ljubezen do takih ubogih ljudi nagnila, da je pisal ono velepomembno encikliko,²⁾ v kateri skuša s krščanskega stališča ublažiti in urediti razmere med gospodujočimi in služječimi stanovi. Krščanstvo bogatim narekuje ljubezen do ubogih, ubogim pa skromnost. S tem se zasipa socialno brezno med ubogimi in bogatimi. Koliko drugih, velikih mož je iz usmiljenja zastavilo vse moči,³⁾ da rešijo nižje sloje izpod nasilnega gospostva mogočne plutokracije. Kdo je odpravil umazano kupčijo z ljudmi, katerih usoda je bila skrajno žalostna? Možje, ki so imeli krščansko usmiljenje, usmiljenje, ki se žrtvuje, da le pomaga bližnjemu!⁴⁾ — —

Tako je prerok nadčloveka, Nietzsche, sodil o krščanskem usmiljenju. Filozof, ki je priporočal krvavo morilno orodje namesto usmiljenja,⁵⁾ pa je pozneje sam živel le po usmiljenju. Zblaznel je in usmiljena sestra ga je sprejela v svojo hišo, kjer je preživel mračne poslednje dni svojega življenja.⁶⁾

Godilo se mu je kakor njegovemu predniku v filozofiji, Schopenhauerju, ki je oznanjal slepo voljo in bil nasprotnik vsakega usmiljenja v teoriji, a v dejanskem življenju je jadikoval za milost pred sodniki zaradi male denarne globe.⁷⁾ In taki filozofi so hoteli zamoriti v človeštvu ideale krščanskega usmiljenja, tistega usmiljenja, katerega so sami tako nujno potrebovali!

J. L.

¹⁾ Seneca ep. 47. — ²⁾ Enc. „Rerum novarum“. — ³⁾ Ketteler, Die Arbeiterfrage und das Christenthum. — ⁴⁾ Adolph Ebeling, Die Sklaverei. — ⁵⁾ Nietzsche, Antichrist, W. W. VIII. 222. — ⁶⁾ Dr. L. Fischer, Friedr. Nietzsche. — ⁷⁾ Sebastian Brunner, Kniffologie und Piffologie des Weltweisen Schopenhauers.

Essay o hrvaški in slovenski moderni.

(Milan Marjanović: „Fragmenti“ — Iv. Cankar.)

V naši demokraški dobi, kjer skušajo popularizirati vse misli, zenačiti vsa čustva in potlačiti vsako posebnost, dé človeku prijetno, če naleti na knjigo, ki prevladuje v njej neki posebni ton, elegantna dikcija, aristokracija v skrbno izbranih besedah in mislih. Nekaj takih črtic je zbral Milan Marjanović, eden izmed početnikov jugoslovanske „moderne“, in jih izdal ravnokar v dubrovniški hrvaški tiskarni. Ti „Fragmenti“ naj nam predočijo, kakor želi pisatelj sam, ves razvoj hrvaške dekadence, ki ima na sebi tisti rezervirani, gosposki znak: Odi profanum... et arceo. Pisatelj je to stališče skiciral sam s temile besedami: ¹⁾ „Ne naminjujem ovu knjigu širokoj javnosti, niti izlazim sa kakovim većim pretenzijama, pa sam je zato i dao tiskati tek u malom broju istisaka za svoje drugove i prijatelje, i sve one, koji su ovaj razvoj proživili.“

In zares... jaz sem zazrl v tej knjigi celo življenje te nove struje: njen ponosni porod in njeno počasno umiranje, ki je je pisatelj tako krasno simboliziral v črtici „Dekadencija.“ ²⁾ Dekadencija, ki je nastopila novo pot za nepoznanimi ideali, jih ni dosegla, plamen navdušenja, ki je ž njim ogrela naše mrzlo in sterilno slovstvo, je ugasnil, umrla je vsled anémije, kakor Zorka v omenjeni Marjanovičevi skici. In zakaj ni zamogla uresničiti tistih vzorov, ki so ji tleli na dnu duše? Zato, ker ni verovala vanje.

Njeni ideali so bili prenežni in prefini, da bi jih zamogla uživati naša materialna in brutalna doba, in kar je še najbolj čudno pri tem razvoju, je to, da so pisatelji sami bili nemoralni, pa so sanjali o deviških limbarjih, o preraphaelitskih madonah, o tenkem dimu, ki se vije iz srebrnih kadilnic in o svetosti! Samo o tem je mogoče pisati dobro, kar si sam doživel, in le to je mogoče doseči, po čemer hrepeniš s tako silo, ki prevzame vso

¹⁾ Epilog, str. 53.

²⁾ Str. 38.

tvojo dušo. Te vere in tega koprnenja moderni niso imeli in zato niso obstali pri zasnovani lahni, sanjavi in detinski umetnosti in čistih čustvih, ampak so se uglobili v opisovanje strasti, dokler se niso preživel in izčrpali. Z motnim očesom, kjer se zrcali pohotnost, ni moči zreti čistih vzorov, in pamet, kjer se porajajo nizke misli, ne more doumeti visokih idej. Aristokratske umetnosti ni tam, kjer ni aristokracije duha. O umetnikih, ki hočejo stvariti in slikati neke nove in mističke ideale, ki naj bi bili vzvišeni nad ideali mase, pa se sami naslanjajo nad željami mesá, veljajo kakor nalašč besede Kristusove (Mat. VI. 22, 23): Luč tvojega telesa je tvoje okó. Če je tvoje okó jasno, potem bo svetlo tudi tvoje teló. Če pa je tvoje oko hudobno, je tudi tvoje telo temno in nečisto. Če je tedaj luč, ki je v tebi, temna: kako gosta je temnina v tebi! Nihče ne more služiti dvema gospodoma...

In tako je zašla in propadla ta umetnost, ki sta jo bila zasnovala dva idealna značaja: Burne Jones in Puvis de Chavanne...

O tej razdvojenosti moderne duše, disharmoniji med nasprotnimi ideali nam jasno priča že omenjena skica Marjanovičeva „Dekadenca“, ki združuje vse vrline in hibe nove struje. V tej črtici veje želja po čistosti in svetlobi, ki jo je iskal pisatelj s svojimi prijatelji vred v Zorki, simbolu dekadence umetnosti, a je ni našel, ker je Zorka bolna, tuberkulozna.

A Zorka je le izraz pisateljev notranjosti... Vso svojo pesniško silo je tu pokazal Marjanović v impresionistiškem slikanju Zorkinih oči in v opisovanju narave. V preciznem slikanju narave Marjanović daleč prekaša našega Cankarja, ki razblinja ves milje v meglo, da se porazgube vse ostre konture: če si poskušamo predstavljati Cankarjevo naravo, napravi ta na nas mučen vtis, ker je vse tako nejasno in otožno, kakor je nejasna in otožna pisateljeva duša sama. V „Dekadenci“ je Marjanović tesno spojil vtise umirajoče jeseni z bolnimi očmi Zorkinimi. Ta način zveze med naravo in človeškimi čustvi, ta čudovita simbolizacija pa ni nova, najdemo jo že pri nemških mistikih 14. stoletja, posebno pri nežnem blaženem Henrikus Suso iz reda dominikancev. Zanimivo bi bilo primerjati maniro naših modernih s tem-le mehkim opisovanjem narave, ki ga berem v 14. poglavju Susovega „Eksem-

plarja“:¹⁾... „In govoril je in pel v svojem srcu majnikovemu drevescu himno ‚Salve crux sancta‘ tako le: Pozdravljeno bodi sveto majnikovo drevo večne modrosti, ki je na njem vzrastel plod večne blaženosti! Ker si nam, o majnik, podaril kras rdečih rož, ti nudim srčno ljubezen; ker si nam poslal male vijolice, ti vračam ponižni poklon; ker si nas oblagodaryl z nežnimi lilijami, te nedolžno objamem; ker si okrasil gozd in log, travnike in livade s pestrimi in svetlimi cvetlicami, te duhovno poljubujem“ ...

Marjanović je slikal Zorkine oči tako, da je vanje položil vtise, ki jih napravlja na nas narava. Vsa čustva, ki se igrajo v očesu človeškem, vse niānse barv, ki jih na njihovi površini slika duša, vse sence mučnih, kalnih misli, ki begajo pod trepalnicami, vsi afekti, počenši od lahnihi vzdihov, namigavanj, od veselja, ki raja v očeh pa do soparne strasti in globoke toge, ki žari in se solzi v teh zenicah, vse je pisatelj markantno naznačil v simbolih... „Jesen je u tvom oku, kano da su pale po njem teške, sive, vlažne magle i ona sipljiva sitna kišica... Mlačice su u tvom oku, one bez sjaja... A vidim tu i suhoga lišća i otkrnutih grančica kako gnjiju u mlačicama... I mutnih oblaka ima. Jesen je u tom lišću i oblačju — kasna jesen; plodovi su već davno prije ubrani... I čini mi se da u tom oku uvijek nešto kaplje, kaplje. Baš tako se u predzimlje na suhim granama vješaju velike kapi, njišu se, hrane se vlagom magle, debljaju, igraju i padaju kao mlake suze.“

Ta jesen dekadence, polna mlak in gnilobe, je pala tudi na dušo pisateljevo, zgubil se je v temi teh bolnih in pregrešnih oči. Sam je to izrazil z zares krasno frazo: „mi svećenici tvog mutnog pogleda.“ Marjanović razvija potem lepo misel, ki pa žalibog ni originalna. Zorko, dekadenco, primerja s starim izsušenim deblom. Spomladi silijo iz zemlje sokovi v deblo, da bi ga poživili in deblo zares požene nekaj bujnih popkov, toda ti so gnili, kal smrti in jeseni se skriva v njihovi sredini. To idejo pa je že izrekel neki kritik o Paulu Verlainu, dekadentskem pesniku par excellence.²⁾ Verlaine je tudi hrepenel po novi umetnosti, ki naj zadovolji tajne, čiste težnje naše duše, iskal je novih oblik, bleščečih besed in silnih misli, hotel je uresničiti svoje

¹⁾ Die deutschen Schriften des seligen Heinrich Seuse aus dem Predigerorden, herausgegeben von P. Denifle. München, 1880, str. 50.

²⁾ Hermann Bahr: P. Verlaine.

otroške naivne sanje, a ni bil več otrok. Strast je razjedala njegovo telo in umrl je v bolnici usmiljenih bratov vsled gnusne bolezni; sadovi njegove pesniške narave so bili lepi od zunaj, tam kjer jih je božalo solnce, kjer so jih ogrevale nedolžne sanje pesnikove, toda znotraj so bili gnili, tam kjer so poganjali iz debla, kjer jih je rodilo resnično, moralno propalo življenje.

Zakaj niso sledili svečeniki nove umetnosti idealom, ki jih je slutila nepokvarjena duša? Vsaj je prinašala ta umetnost mnogo dobrega, zmisel za barve, simbole; odkrila je lepoto umetnosti prejšnjih vekov, lepoto oči Fra-Angelikovih madon in vitkih mističskih kipov gotske dobe. O tej svetli strani govori tudi Marjanovič v tej svoji črtici: ... „Tvom imenu (Zorka) smo pjevali, jer nosiš ime vjesnice jutra, onog svježeg i jedrog rumenila, što pije maglice, čisti zemlju, goni mrak i donaša sunce i dan i život... Nosila si proljetno jutro u imenu tvome, i mi smo tražili u tvom oku jutarnje mrazove ozlaćene prvim trakom sunca, tražili rosu, da nam dūgom opaše svijet... i šaptali čeznutljivo ime tvoje i pružali ruke k tebi, i sanjali o suncu i jutru...“

— — — — —
 Naš odgovor na to vprašanje je sad natančne analize, ki smo ž njo razkrojili sestavine dekadencnega gibanja, porojenega pod tako lepemi avspicijami.

Milan Marjanovič je tudi pazljivo sledil temu razvoju in ustvarja v svojih fragmentih¹⁾ zopet nove ideale, toda sistem ogelnemu kamnu, ob katerem so se spoteknili vsi moderni, se tudi on ni izognil, kar nam jasno priča njegova skica „U jutro“. Ta naj po mislih pisateljevih znači renesanso njegove umetnosti, emancipacijo od dekadencne misli, pa je v resnici le novo spričevalo, kako je Marjanoviča in vse njegove druge zaslužnija tista bistvena napaka, ki tlači in mori vso moderno.²⁾

V čem obstoji ta napaka, nas poučijo zlasti štiri opolzke skice Marjanovičeve: Kruna,³⁾ Jabuka,⁴⁾ Cvijeće⁵⁾ in Duvne.⁶⁾ Mi jo hočemo tu ostro označiti.

Moderna si je ustvarila v domišljiji novo, prelestno carstvo, kjer naj ne bo sirovega naturalizma, kjer naj bi našla mesto doslej

¹⁾ Cikel: Umjetnost; str. 33—54. — ²⁾ Ta izraz rabim, ker so ga tudi Čehi vzprejeli. „Moderna“, „die Moderne“. Primernejšega izraza mislim da ni lahko najti. — ³⁾ Iz cikla: Žena; str. 25. — ⁴⁾ L. c., str. 27. — ⁵⁾ L. c., str. 29. — ⁶⁾ L. c., str. 31.

prezirana čustva; nedolžni šepet otroških ust, naivne bajke, tihe besede in geste. Pot pa, ki so si jo izbrali, da realizirajo tako umetnost najplemenitejših čustev, je bila napačna: šli so namreč k tej umetnosti po istih mlakužah kakor naturalisti, gazili so isto blato kakor ti in zato svojih ciljev niso mogli dogledati, kamoli uresničiti. Namesto dostojanstvene umetnosti, kakršno so obetali, so podali neko karikaturu, namesto nežnih devic so slikali histeriška bitja, namesto finih čustev rafinirana, namesto mirnih in skromnih duš so nam slikali značaje, ki so pokojni le na videz, „mramornato-hladni“¹⁾, v resnici pa razburkani od najgrših strasti; namesto vzvišenih misli so opisovali perverzne. Rezultat tega procesa so pri nas tiste znane, vsiljive karikature Cankarjeve, ki te s svojimi kričečimi imeni dregajo takorekoč v nos; vsi tisti Pomponiusi, Semproniusi in Malhusi, ki so na prvi pogled sentimentalne dušice, v resnici pa zlobni prasički, ki se zadovoljno valjajo po blatu svoje sprijenosti. Če se jim dremlje, pa celó sanjajo o Beatricah, Lavrah in drugih devicah... Da Cankarju ne storim krivice, rad priznam, da se je otesel te vinjetske manire v „Tujcih“ in „Klancu“. Le tako si je moči razlagati to dejstvo, da najdeš v spisih moderne vse polno kontrastov in nasprotujočih si idej. Vsi moderni so obsedeni od te misli, da treba to umazano življenje, ki se ga hočejo znebiti, prej živeti, okusiti do dna vse strasti, ki je pretresajo, občutiti v sebi pohotnost, počenši pri njenih najbolj brutalnih pojavih pa do njenih zadnjih izrastkov, do nekako bolj elegantnih naslad, da treba preživeti vse faze polnosti.

To je usodna zmota, zanjka, ki se ujame vanjo vsak, kdor ji zaupa. Po intelektualni tmuni je semtertja mogoče priti do luči, po moralni pa zelo težko; pri pisateljih, ki so navadno zelo občutljivi in ki se takorekoč vživijo v svoje opise, pa je to skoraj nemogoče. Kdor okuša slast, četudi le v nebrzdani domišljiji, se navadno pogrezne vedno bolj vanjo; s slò ni moči sklepati kompromisov, treba bežati pred njo. Naši pisatelji pa ne poznajo zatajevanja, ti „nadjudje“ niso niti zmožni premagovati se in brskajo cinično po najbolj dvomljivih čustvih; zato prave umetnosti, kakršne so si morda zaželeli, ne bodo našli nikdar. To lahko opažamo pri vsakem od njih: na pol pota se zgublja v

¹⁾ Iz zbirke „Fleurs du Mal“ od Charles Baudelaire.

malenkostih, jame opisovati telesa, človeško polt, bujne forme in zapeljive oči, dokler se ne pogrezne in pogine v noči. „Ambulate, dum lucem habetis, ut non vos tenebrae comprehendant, et qui ambulat in tenebris, nescit quo vadit.“¹⁾

Potem, ko smo razpredli to svojo misel, bo uvidel vsak, da se je Marjanović sam obsodil, ko je v „Duvnah“²⁾ zapisal o nunah tele besede: ... „Vi ste pobjegle! Al život nije zaboravio na vas. On prodire i kroz čvršće ograde nego su samostanski zidi, kroz jače oklope nego su crne suknje. Oteste mu se, ali zaboravile ga niste. Vas štite zidove, vas štiti oboreni pogled. Vas brani zakletva, vas brani — strah, brani vas molitve i pomisao, da ste slabe i nemoćne. Zar ne biste poletjele van, da dobijete sila, da vam se oprostite kazne, da vam oslabi molitva; da nestane zakletve? Zar ne bi bili preniski zidovi, da jih preskočite i prelake suknje, da jih se tresete, kada bi otvorile oči i upravile pogled na slabije od vas, tada bi osjetile snagu, silu vlasti i žar ljubavi? Ko da nas onda zadržī?!“

Vsaka polemika je tu odveč. Tu sodi slepec o barvah. Z idealom krščanske popolnosti ne stoji v nasprotju dejstvo, da človek ne more popolnoma pozabiti na svet. Marjanović ni tu povedal nič novega. Znano je, da so ravno veliki možje, sveti značaji, idealni eremitje mnogo trpeli vsled skušnjav, sv. Pavel, sv. Antonij puščavnik, sv. Hieronim. Da pa je mogoče živeti vzdržno tudi tam, kjer nas vežejo dragi spomini na ostali svet, o tem nam priča vsaka doba krščanska. Naj le omenim nekaj visoko izobraženih matron in devic, ki so živele sredi propadajočega poganstva in se vendar niso vdale omamljivi dekadenci latinske in grške kulture, sv. Marcelino, sestro Ambroževo, sv. Nonno, mater Gregorija Nacianškega, Makrino, sestro Bazilijevo, Anthuzo, mater Zlatousto, Moniko, mater Avguštinovo, vdovo Olympias prijateljico Zlatoustovo, in prijateljice Hieronimove, sv. Pavlo, Blaesillo, Eustochium, obedve Melaniji, prijateljici Rufina.

Marsikomu se bo zdelo, da je moja obsodba zelotska. Zato navedem sedaj sodbo Maksima Gorkega, ki je pač tudi sam živel v vseh mogočih štadijih, ki so jih preživeli moderni. Gorkij išče devištva, on vsklika³⁾:

¹⁾ Janez XII. 35. — ²⁾ Stran 31, 32. — ³⁾ Glej, „Hrvatsko Pravo“ priloga k št. 2273, 1. 1903. „Devičanstvo je sunce, znanosti su mesečina.“

„Zablodil sem v temini, koprneč po resnici, po svetlosti, po lepoti, po novem življenju — pokaži mi pot! Čistih, lepih misli, ki naj objamejo celo življenje, nisem našel v sebi. Srce mi je oledenelo, kakor bi bil mrtev, in zdi se mi, da sem truplo, ki so je pozabili zakopati. Človek dremlje, nihče ga ne budi, dremlje in postane žival, želeč živeti po prasje. Če mu spomniš besedo ideal, se ti roga. In tako je vse okoli nas kup gnilobe. Ponosnih prvorojencev ni več med nami! Kje so vzori, ki bi zamogli ogreti naša srca? Da, okoli mene je mnogo učenih ljudi, toda malo je čistih. O vi pisatelji, vi krivi preroki, kakšni učitelji ste, ko vendar niti življenja ne poznate!“ Da, kdor misli, da konča življenje pri beznici, da se resnično življenje zrcali samo v duši takih ljudi, ki so že vse užili, ta je omejen.

Nietzsche,¹⁾ ki mu sicer ta slabotna generacija sledi črez drn in strn, pravi: „Čistost je najbolj izdatni vir eneržije.“

V Marjanovičevi črtici „Kruna“²⁾ se koncentrirajo vsi dobri in slabi momenti njegovega pesniškega talenta. Neka intuitivnost, moč simbolizacije, kakršno ima med nami edini Cankar, se kaže v ti skici. Ideja pa je enostranska, zagonetni seksualni problem pojmuje pisatelj samo z njegove temne strani. Sicer ta črtica nima tistega soparnega razpoloženja, ki je v naslednjih črticah „Jabuka“ in „Cviječe“, pa napravi vendar sila mučen vtis, podoben gnusu. Neka gospodična „mlada, svježa i prpošna“ prosi pisatelja, naj bi ji kaj napisal v spominsko knjigo. Ta se izgovarja, slednjič pa izjavi, da bi v knjigo rajši kaj naslikal. Naslikal bi namreč simbol žene. Kakšen je ta simbol?

... „Naslikao bih najprije mračnu pozadinu, a zatim na njoj jedan vijenac spleten od gloga. Naslikao bih ga s ostrim trnjem, tamnim kao zagonetka, s granjem boje zemljine, a s listićima zelenim kao nada i proljeće. Naslikao bih po njem još mnogo onih cvijetova, latica bijelih kao angjeoska nevinost, i prašnika žutih kao čisto zlato. I onda bih još naslikao dvije ruke kako su primile taj vijenac grčevitim kretom i pritisle ga na mušku glavu. Tako okrunjena glava diže se ponosno, a kroz kose i preko čela kapa krv, koja zaljepljuje vjedje. I još bih naslikao par očiju, koje iz pozadine zavidno gledaju pobjedono lice okrunjenoga i stotine ruku, koje se grčevito pružaju za onim vijencem od trnja...“

¹⁾ Ibidem. — ²⁾ Str. 25, 26.

Nobena beseda ni tu odveč, nekaj preprostih potez tvori sliko, ki je čudovito plastična; tu ni nepotrebnih refleksij, kakor jih dostikrat najdeš pri Cankarju, a vendar je to tema; nekaj interesantnega je v njej, toda tista kri, tista zavist in pohotnost je živalska.

Čustva, ki jih tu označuje Marjanović, so sila priljubljen predmet pri modernih. To so tista čustva, ki so divjala v narodih, ko so bili vdani naravnim božanstvom, poosebljenim krutim naravnim silam: groznemu Molohu, pogubni boginji ljubezni, Astarti, in Balu.¹⁾ To stališče pa je povse nizko in barbarsko. To je tudi vzrok, da se novejša slovstvo tako rado bavi z bolestinami pojavi, ki so vsi izraz tajnih in neukročenih naravnih moči; dekadenca je ustvarila spise, kjer se opisujejo bakantski plesi, kjer se govori o narkoških sredstvih, opojnih vonjih, o dioniškem rajanju, o slí in pohoti. Zatekli so se h kruti in slepi naravi! To je stališče poganskih verstev, ki je je že apostol narodov markantno naslikal v pismu do Rimljanov:²⁾ „... zgubili so se v svojih mislih in otemnelo je njih nespametno srce. Modre so se imenovali, pa so zašli... Zato jih je Bog prepustil željam njihovega srca in nečistosti.“

Razumljivo je, da si ne obetamo dosti od novih idealov, ki si jih je zasnoval Marjanović v skici „U jutro“.³⁾ Duša pisateljeva je strta, viharji presilnih afektov so jo opustošili — kako naj rodi ta zemlja, vsa razrvana in utrujena? Lepa je, ko leži pred nami otožna, toda smrt koraka črez njo. Marjanović je lepo opisal naravo v tej skici; ko jo čitamo se nam zdi, da čutimo tisti sveži dih rane pomladi, ki veje v njej. Pisatelj skuša ozdraviti bolno Zorko, simbol svojih prejšnjih umetniških idealov, in jo pelje vun na ostri pomladanski zrak. Toda kri, ki naj znači življenje, se ji udere z ust in pordeči travo, ravno ko vzide solnce. Nato vsklikne pisatelj: „S toga sam dana spoznao sve tajne i čare proljeća i života, smrti i novog radjanja, ljubavi i sunca. Tog dana sam shvatio prirodu proljetnu.“

Mi vemo, da to novo solnce, ki ga hoče odslej opevati pisatelj, ni svetlo in jasno, ampak fosforenca, ki se poraja v raz-

¹⁾ O postanku naravnih verstev primeri: H. Schell, Apologie des Christenthums, I. Band, Religion und Offenbarung, 3. Abschnitt, § 2., str. 386.

²⁾ Ad Rom. I. 22, 24.

³⁾ str. 42—44.

gnilih tvarinah. Ta nova poezija življenja pomenja nenasitno hrepenenje po novih vtisih in po novem užitku. Ta literatura je liki Kronos, ki požira lastne otroke. Poleg tega pa je ta novi ideal Marjanovičev po okusu Nietzschejevem. Tega lažititanstva, teh „ljudi in pol“ se mora človek končno naveličati, saj niso nič drugega kot revne kopije Nietzschejevih misli. To neplodno posnemanje mora vzbuditi nehoté reakcijo in gnus. Ti literati, ki bi bili radi originalni, pogrevajo vedno iste motive, ki so jih poprabili iz „Gaia scienza“ in iz „Also sprach Zarathustra“, ali pa morda samo iz kakih bornih revij.

V Marjanovičevem talentu je mnogo simpatičskih potez. Ne mislim tu samo na njegove stilistiške vrline, kakršnih ima pri nas komaj Cankar, ne vpoštevam tu samo njegove naravne in lahke dikcije, ki nas spominja jasnih italijanskih umotvorov, naglašam tudi nekaj njegovih misli, ki se tu pa tam pojavljajo v njegovih črticah. To so lepe, zares pesniške misli, ki jih Marjanović z nenavadno upodablajočo močjo na kratko skicira, ne da bi se zapletel v dolge in mučne refleksije, kakor dela včasih naš Cankar. Dve črtici „Kiša“¹⁾ in „Zvono“²⁾ nam odkrivata svetlo stran Marjanovičevega talenta.

Deževalo je, kaplje so udarjale monotono ob šipe. Pisatelj je dražilo to žalostno vreme. Preklinjal je dež. Kar se oglasi njegova „baka“, stara mamica in govori: „Dobra je kiša, sinko: kad kiša pada, plače nebo. To bi nebo htjelo dolje na zemljo da sadje, jer su dolje ljudi, slika i prilika Bogu — hvala mu i čast budi! — Ali je nebo veliko, te ne može na zemlju k nama, za to se onda mršti i plače. A kada se isplače, pa mu odlane, razvedri se i pokaže svoje veliko oko. To je božje oko — hvala mu i čast budi u sve vijeke! Onda nas grije sunce. A u jutro se dižu magle k nebu: to uzdiše zemlja, jer bi sad ona htjela k nebu, ali ne može, teška je od ljudskih grijeha. Daleko je nebo, pa se magle umore i oznoje, to budu oblaci i sa njih padaju suze, kaplje, rosice. A kada oblaci ne mogu dalje k nebu, srde se i zakrivaju božje sunce. Onda se riblju i tutnje gromovima. A nebu

¹⁾ Cikel: U životu, str. 25.

²⁾ Cikel: Umjetnost; str. 45.

je svega žao, pa plače i plače. Ne kuni sinko, dobra je kiša: od nje nam je sav rod polja i sva hrana i sav život. Zemlja bi se raspukla, da nje nema. Tako su govorili stari, a oni su bili pametniji od nas.“

Kak fin opazovavec narave je Marjanović! To poosebljanje narave nas spominja naivnih, čarnih bajk. Tu ni tistih ironičnih črt, ki pokvari ž njimi Cankar skoraj vsako stvar, če jo še tako dovršeno zasnuje. Tu ni kontrastov in hlepenja po poanti.

Žal — vse to so le sanje, ravno tako kakor so sanje misli v črtici „Zvono“. To so svetle iskre, ki kmalu ugasnejo. To so glasovi, ki hitro zamró liki glas zvonov, ki ga tako lepo opisuje Marjanović. „Ono se njiše, grede škriplju, zvono zvoni. Ogromni železni bat udara o njegove bokove. Zvoni muklo i bolno, jauče i ječi, kao da se lomi pod udarcima i stenje pod svojom težinom. To je veliko zvono. Ono nije veselo i živahno kao mala zvonca. Veliko zvono dublje i bolnije plače i stenje. Lupanje teškoga bata zvonu ne daje mira, ne dá mu, da se prepusti svojem dñnju i odatle zvono ječi kad bi najradije, da bruji i da se samo sobom pozabavi...“ To napol tožno in napol svečano zvonjenje je nadlegovalo stare gospodinje, ki so stanovale poleg cerkve: saj naznanjajo dolgočasne praznike, kjer treba toliko potrošiti za goste, posebne zabave pa ne bo; trgovca so motili zvonovi pri računu, pesnika pri pesnikovanju: le dvoje bitij se je vzradostilo, ko je slušalo glas zvonov, neka devica in neki berač. Deklica vsklikne: — „Oj zvoni, zvoni, ti moje zvono! Čut će te on... tamo na drugom kraju grada! Oj! zvoni, zvoni! Sjetit će se mene, koja sam ti, zvono drago, tako blizu! Ponesi mu moje uzdahe, nađe i sanje, ponesi...“

... A dolje na trgu stisnuo se uz kuću, u kutić jedan, prosjak star, slijep i bogalj, te slušajući glas velikoga zvona utapao se u onom ječanju, i zaboravio, da je sutra blagdan, a on na cesti; zaboravio na sve i šaptao svoju molitvu.“

Vtis, ki ga napravi na nas nadaljnji razvoj te črtice, je liki veselo presenečenje, ki ga občutimo takrat, ko solnce predere oblake in sivo, pusto meglo. Misel te skice je prisrčna in ljubka, nič ni v njej zlobnega in topla je, vsa se prilega sreću. Tu je uresničena tista misel, ki je dekadenca za njo le begala, negotova, naj se je oprime ali ne. Marjanović je ujel nekaj radostnih solčnih pramenov, kar jih je sploh mogel v tem gostem mraku,

ki se v njem kreta. Marjanoviću se je zazdelo, da ga vabi k sebi tista umetnost, ki nima na sebi nobenega madeža in ki se ji za-morejo posvetiti le tisti, ki so preprostega srca. „In Gospod je poklical Samuela“, ali ta Samuel se ni zdramil in ni dejal s ponižnim glasom: „Govori Gospod, ker tvoj hlapec posluša“, on ni smatral svojega pisateljskega darú za dragocen talent, podarjen od Boga, da ž njim varčno gospodari, kakor je to umel globoko verni Gogolj. „Dissipavit substantiam suam,“¹⁾ izčrpal se je, ker je bil preveč razkošen v besedah in mislih svojih. V „Zvonovih“ je slišal pisatelj Gospodov glas le v polusnu, in resnica, ki mu je za hip razsvetlila dušo, se je zdrznila in se hitro umaknila, ko je zazrla toliko temo. Toda ta hipni in radostni moment je Marjanović ujel in ga naslikal, tako sanjavo, kakor to zna dekadencia... Ko so utihnili zvonovi so dejale ženice: „Hvala Bogu!“ devica je postala otožna, saj v njej ni bilo vzbudilo zvonjenje misli na nadzemsko srečo, ki edina more lajšati gorjé, ozdraviti bolezni in nasititi lačne, ona je le mislila pri tem na svoja ljubezenska čustva. Le berač ni čul, da so nehali zvonovi zvoniti „Bio je usnuo, a u snu je šetao po sjajnim gospodskim dvorima“...

Takih prosjakov najdeš mnogo v ruskih romanih, pri Dostojevskem in Čehovu.

Blagor ubožcem, kajti njihovo je nebeško kraljestvo.²⁾

Moderni so mojstri v stilizaciji, simbolizovanju in v podrobnem slikanju. Ker pa je pri njih vse le „en detail“, je celo ogrodje okorno, zveza med mislimi pomankljiva, velike poteze pretirane. V njih ni duha, ki bi oživiljal, ideje, ki bi spajala, vse je le razdirajoče čustvo. Psihološke pojave in procese slikajo vestno kakor anatomi, pri tem pa zgubijo pogled na celoto; v njihovih daljših povestih so lepi posamezni prizori, celoten vtis pa je mučen, sila nejasen; vozla nikjer ne razvozljajo (primerjaj zadnji akt M. Maeterlinckove drame „Monna Vanna“). Take so povesti Cankarjeve, take so črtice Marjanovičeve. V teh proizvodih ostane na dnu neki „residuum“, ki ga ne moreš razkrojiti in doumeti. To jč sila destruktivnih talentov...

¹⁾ V priliki o izgubljenem sinu; Luk. XV. 13.

²⁾ Luk. VI. 20.

Zato jih je tudi težko soditi nepristransko. O Cankarju Slovenci niti nismo spisali doslej vsestranske kritično ocene, razun nekaterih člankov v „Zvonu“ in „Slovanu“¹⁾; kar je spisal Milan Marjanović o Cankarju v „Vienacu“²⁾ je le reprodukcija Cankarjevih idej.

Kaj naj se mi učimo od tega slovstvenega pokreta? Misli ne bomo iskali pri tistih, ki se vedno uče, pa ne pridejo nikdar do popolne resnice³⁾, toda kar je lepega v njihovi obliki, si lahko prisvojimo.

Ko so jeruzalemske žene v jutranjem svitanju romale k Gospodovemu grobu, so nesle s seboj dragocena mazila v dragocenih alabastrovih posodah. Navdaja nas živa želja, naj vstane krščanska misel in naj zopet zavlada med nami v slavi in veličastvu, naj navdahne naše spise, toda ti naj bodo dovršeni tudi v umetniškem oziru, da se jim ne bo treba umikati pred omamljivo obliko proizvodov, ki jih ustvarja nova struja. Naj se zopet vzbudi krščanska umetnost, ki je nekdaj krasila katakombe, zidala dremotne mistiške gotiške katedrale in vzbudila renesanco. Gospod, „ostani pri nas, kajti mračni se in nagnili se je dan“⁴⁾

Fr. T—v.

¹⁾ „Slovan“ l. 1903. Dr. J. T.... k: Cankar in njegova dramatika. I. št. 10, str. 311; št. 11, str. 341.

²⁾ „Vienac“ l. 1903., št. 9., 10., 11., 12., 13., 14.

³⁾ S. Pavel itd. II. Timoth. 3, 7.

⁴⁾ Luk. XXIV. 29.

Hrvatsko pismo.

I

Još kažu, da nismo jedan narod! Još nas političari i učenjaci hoće razdijeliti, još nas kratkovidni hoće uvjeriti, da nismo svoji i da nam nema zajedničke budućnosti!

A sve nam kliče, da smo braća, da smo jedan rod, jedna krv. Sve nas puti na slogu, na zajednički rad i borbu: i prošast i sadašnjost i budućnost.

Budućnost?! Da i budućnost! Ta Slovincu nema obstanaka u tudjem moru bez Hrvata; a Hrvat u koga se može pouzdat, gdje tražiti oslon proti spletkama vražjim, van u svoga planinskog brata!

Prošast nas puti. Nije li nam prošast jednaka, izpisana krvlju, išarana požrtvovnošću, izvajana ljubavlju pregornom, izkićena zanosom za krst častni i slobodu zlatnu!...

A sadašnjost! Borba za obstanak; borba s tudjinskom mišlju, borba s domaćimi izrodi, s lažnimi domoljubi, s nezvanimi učitelji i s lažnimi prosvjetitelji — u jednu: borba s službenimi i neslužbenimi liberalci.

Da je u nas sve zaraženo liberalizmom — znate; al svi ne znate možda, kakva je naša knjiga.

Imamo tih knjiga i književnika, hvala Bogu, dosta. Ne bi škodilo, da mnogi nisu ni zamočili pera. Imamo i društva književnih: društvo sv. Jeronima, „Maticu Hrvatsku“, akademiju (koja se zove jugoslavenska, al je contradictio in adiecto), pak društvo hrvatskih književnika. Imamo listava zabavno poučnih i poučnih, koji listaju i venu, te se čovjek ne zna ni snaći. Najveću ulogu svakako igraju „Vienac“, „Nada“, „Prosvjeta“, „Dom i svijet“, realistična „Hrvatska misao“, „Dom“ namijenjeni seljaku, „Behar“ muslimanski list, „Pobratim“ službeni djački list i dr. Multa sed non multum!

O službenom „Pobratimu“ ter o „Beharu“ nemam što reći. „Nada“ je list bosanske vlade, u kom ćete se namjeriti na sve, a

riedko na zdravo štivo. Urednik joj je poznati pjesnik S. S. Kranjčević, šopenhauerovac. Razumije se, da samo odabranici mogu pisat u službeni list. „Prosvjeta“ je list dosta mlad i dosta dobar. Ipak se zaleti koji put i „Prosvjeta“ na liberalnu stranputicu. Nauče se i u njene stupce češće koj vuk u odielu ovčijem. Nadat se je uza sve to, da će „Prosvjeta“ z bilja širit kršćansku zdravu prosvjetu među hrvatski narod. „Dom i svijet“ je list, koj se možda najviše čita, a to radi kriminalnih romana in često bljutavih crtica. Fini ukus! U teoriji je „Dom i svijet“ da što kršćanski, moralan; al to ipak ne smeta, da donosi kojekakve protukršćanske i nemoralne stvari. Značaj!

„Vienac“ je naš najstariji list. Predaja mu je liepa. Ponosi se, da su mu urednici i suradnici bili najbolji pisci i pjesnici hrvatski... Al tempora mutantur — i „Vienac“ se promienio. Još nedavno bijaše „Vienac“ protivnik naših „mladih“, naprednjaka i kako se sve zovu. Danas ga uređuju mladi, koji ne trpe kritike ni ikakovih zakona. Zadnjih godina „mladi“ izdavaju „Salon“, pak „Život“, onda „Mladu Hrvatsku“ i dr., a sad se okupiše oko „Vienca“, koji kite svojimi bljutavimi, to izvornimi to pohrvaćenimi črkarijama, kojimi ubijaju još i ono malo svijesti i ponosa u mladeži, što je ostalo. Taj i takao „Vienac“ podupire naša „Matica“, koja se zove „Hrvatska“, a sve je prije nego hrvatska, jer i ona gazi stare predaje i brodi strujom liberalizma. O „Hrvatskoj misli“ ne treba ni zborit. Dosta: to je glasilo realista, mladih obzoraša ili slavosrba bez načela...

Driemalo se u nas dugo. Među tim je došao neprijatelj i posijao kukolj u pšenicu. Sad ga treba plievsti. Posao je to težak al i uzvišen. Protivnici su oboružani i silom i prevarom. Narodni su pobornici oboružani mačem istine i kopljem pravice, a zaštićeni štitom sv. vjere katoličke.

Što je u Vas sada, k nama će doći. Liberalci draže i izazivlju, katolici čekaju na biljezi. Plamit će boj, težak i odsudan — al je pobjeda na našoj strani. Bude li svijesti u hrvatskih svećenika, zapriečit će, te ne će „Matica“ moći sijat liberalnog otrova u najšire slojeve.

Bude li sloge, dignit će se na uztuk liberalcem dobar katolički beletristički list. Proti „Domu“ dra Ante Radića, koj su podigli najviše svećenici, treba pokrenut na uztuk list za seljaštvo „Hrvatska straža“ će razkrinkavat realističnu „Misao“. Još je

potreban — i to prieko potreban — katolički dnevnik za uztuk današnjim liberalnim dnevnikom

Ne bili se „Slovenac“ mogao tako preuredit, te bi bio glasilo i slovensko i hrvatsko? Bio bi to čvrsti most naše sloge bratske, a mi bi katolici Hrvati najlakše dobili svoje glasilo.

Znam, da će ih biti, koji se ne će s time slagati — osobito u našoj prestolnici. Neka predlože i učine što bolje. — Svakako treba što više složnog zajedničkog rada, da spasimo, što se još dade spasit.

Bože daj, donesla nam mlada godina podpuni sklad svih, što se bore za ista načela.

S hrvatskog mora braći bratski pozdrav!

Dr. F. B.

Cerkev in cerkve.

Krize na Francoskem.

Alfred Loisy

pa knjiga „Evangelij in Cerkev“.

Na Francoskem so žalostne razmere. Combes preganja Cerkev, a tisti, ki bi morali braniti Cerkev do krvi, sinovi Cerkve, ti gledajo z brezdušno resignacijo ta boj. Odkod ta prežalostni pojav? Vzroki so pač različni, a prvi se nam zdi je le ta, da je mnogim duhovnikom moderna doba fraz, brez zdrave filozofije, brez jasnih ciljev, zamorila duha žive, močne vere!

Živ zgled, predstavnik takih duhovnikov je — Alfred Loisy. Zadnji čas je splavalo njegovo ime na površje. Znano je že tudi pri nas. „Slovenski Narod“ je pozdravil in proslavil moža-duhovnika za soboritelja zoper Kristusa in Cerkev. In žal, priznati moramo, da to pot ni varal. Alfred Loisy je katoličan, ki po črki izpoveda vero v Kristusa-Boga, a njegov duh, duh s katerim prešinja francosko duhovščino, je sovražen resničnemu, živemu krščanstvu! — —

Nauk Alfreda Loisyja po črki. — Alfred Loisy, duhovnik — profesor na višji šoli v Parizu, je proslul po knjigi „L'Évangile et l'Eglise“¹⁾ (Evangelij in Cerkev), ki jo je napisal zoper slovečega protestantovskega teologa Harnacka. Harnack je z zgolj historičnega stališča dokazoval, da je jedro in bistvo vsega evangelija in krščanstva vera v Boga Očeta, ki ga je razodel Jezus. Alfred Loisy v tej knjigi stoječ na istem zgolj historičnem stališču presoja teorijo Harnackovo in trdi, da je Harnack samovoljno ravnal z evangelijem, povzel iz njega, kar mu je godilo, a izločil, kar mu ni prijalo. Harnackova teorija se snuje na predsodkih protestantizma ter je le „radikalna formula“ protestantovskega verskega naziranja.²⁾ Harnack je podoben biologu, ki bi ubil žival in jo potem mrtvo „seciral“, da bi proučil zakone in bistvo življenja. Harnack trga in trga s krščanstva listje, mladike, veje, skorjo, lesno vlaknino, stanico za stanico ter išče bistva, dokler ne ostane malone nič.³⁾ Harnack je našel v evangeliju kot utrip krščanstva otroško zaupanje v Boga, milosrčnega Očeta. Toda ali ni v istem evangeliju prav tako jasno izraženo upanje in pričakovanje kraljestva božjega in večnega življenja? Ali ni prav tako jasno izraženo mesianstvo Kristusa samega? Ali ni prav tako jasno izražena ustanova apostolstva, ki mu je Kristus dal naročilo, da ponese blagovest po vsem svetu? Ali niso prav tako jasno izraženi še razni evangelijski nauki?⁴⁾ Prvotno krščanstvo je bilo kakor seme in v njem je živelo v možnosti drevo, ki je zrelo sedaj; redilni sok mu je bila ljubezen, življenjska moč upanje v božje kraljestvo, ekspanzivna sila apostolstvo, splošna oblika vera v enega absolutno — suverena Boga, značilna razlika vera v božje poslanstvo Jezusa Kristusa, čigar ime nosi krščanstvo.⁵⁾

¹⁾ V Monakovem je izšla nemška izdaja, pomnožena z dvema poglavjema: „Evangelium u. Kirche“ v. Alfred Loisy. Autorisierte Uebersetzung nach der zweiten, vermehrten bisher unveröffentlichten Ausgabe des Originals v. Joh. Grière-Becker. München. Verl. Kirchheim, 1904. — Vendar je tačas izšla že tudi francoska 2. izdaja: „L'Évangile et l'Eglise“ 2. edit... Poleg tega je izdal Loisy še tri knjige: 1.) „Autour d'un petit livre“, v kateri brani prvo knjigo; 2.) „Le quatrième évangile“, v kateri tolmači svojo misel, da je četrti evangelij le simbolična knjiga; in 3.) „Le discours sur la montagne“, ki v njej govori o sinoptičnih evangelijskih.

²⁾ o. c. 16. — ³⁾ o. c. 14. — ⁴⁾ o. c. 11. — ⁵⁾ o. c. 13.

„Ideja kraljestva božjega, ideja Mesija, posredovavca kraljestva, ideja apostolstva ali blagovest o božjem kraljestvu — to so tri bistvene prvine živega evangelija“¹⁾ in iz njih se je razraslo krščanstvo, ki je zremo danes v katoliški Cerkvi.

S tega stališča, a zgolj historično, presoja potem Loisy v svoji knjigi krščanstvo. Zgolj historično! To sam izrecno poudarja. Zakaj če bi knjigo smatrali s teologičnega stališča, pravi, „bi bila zlasti z ozirom na božanstvo Kristusovo in avtoriteto Cerkve zelo pomanjljiva in nepopolna“.²⁾

Osnovna listina krščanske vere so evangeliji.³⁾ Zgodovinar nima pravice samovoljno izbirati iz evangelija in sam odločevati, kaj je bistveno, a kaj nebistveno. Bistveno je to, kar je Jezus poudarjal kakor bistveno, kar so prvi kristjani od njega sprejeli za bistveno, kar je vedno živelo v krščanstvu kot bistveno.

Prvo, kar je poudarjal Jezus, je bilo — božje kraljestvo.⁴⁾ Harnack se moti, če pojmuje to kraljestvo le kot časovno in zemeljsko, evangelij oznanja kraljestvo, ki sega prek smrtnega življenja v posmrtnost in večnost. Čas in sedanje življenje je le priprava, a pogoj tega kraljestva je notranje izpreobrnjenje po pokori. Zmota je, če kdo misli, da Jezus ni učil samozatajevanja.⁵⁾ Brez dvoma je je učil, četudi ni ustanovil nobene določene discipline. Gotovo je tudi, da se evangelij ne bavi z napredkom in kulturo, toda „duševni napredek in kultura tudi nikakor nista najvišji cilj življenja in ne najdragocenejša dobrina človeštva.“⁶⁾

Druga ideja v evangeliju je „Božji Sin“.⁷⁾ On je kralj in Bog na veke. Izločiti iz evangelija njega se pravi okrniti blagovest.

Toda historiku mora biti krščansko tudi vse, v čemer živi evangelij. Hierarhični, dogmatični in bogočastni razvoj more biti nekaj drugega, slučajnega, tujega, kvarnega, nekrščanskega le skrajnjemu antikataloškem protestantu, ki samovoljno, nehistorično in nekritično priznava kot bistveno v evangeliju le vero v Boga Očeta!⁸⁾

Že prvi kristjani so tvorili določeno, vidno, tudi dobro centralizirano, celo hierarhično osnovano družbo. Središče in glava je bil Jezus; dvanajst je bilo izbranih apostolov, med njimi

¹⁾ o. c. 113. — ²⁾ o. c. 2. — ³⁾ o. c. I. — ⁴⁾ o. c. II. — ⁵⁾ o. c. 51. — ⁶⁾ o. c. 58. — ⁷⁾ o. c. III. — ⁸⁾ o. c. 95.

eden prvi.¹⁾ Brez organizacije bi se krščanska verska družba ne bila mogla ohraniti. Ohranjujoče počelo vsake družbe je avtoriteta. Brez monarhičnega episkopata bi bilo krščanstvo in evangelij v veliki gnostični krizi brez dvoma propadlo. A krščanska družba je potrebovala tudi središča in tako providencialno središče krščanstva je bil Rim. Tako je postala rimska cerkev mati in glava vseh cerkva.²⁾ Ves ta razvoj Cerkve izhaja iz evangelija in nadaljuje evangelij.³⁾ Cerkveni organizem je bistveno verske narave in ima namen ohranjati in širiti religijo na svetu.⁴⁾ Osnovno počelo katolicizma je isto kakor počelo evangelija. Seveda ima dandanašnji cerkev drugačno lice, kakor je je imela izpočetka; podobna ji je, kakor je odrasel človek podoben otroku; človek je isti, ista osebnost, isti organizem, a vnanje lice se izpreminja, ko človek raste.⁵⁾

A evangelij ne živi le v Cerkvi, marveč tudi v dogmah. Cerkev je morala tolmačiti vernikom nauk in pojav Jezusov. Cerkev je morala tolmačiti svetu, da je le en Bog in da je Jezus Bog — teologična dogma. Tolmačiti je morala človeštvu, da je zveličanje v božjih rokah, in da je tudi odvisno od svobodnega človeškega sodelovanja — dogma milosti. Tolmačiti je morala krščanstvu, da je Bog vrhoven gospod, a da je Bog dal tudi Cerkvi polnost duhovne oblasti — dogma o Cerkvi. Dogme izhajajo iz evangelija.⁶⁾ Če naj evangelij živi v človeštvu, mora imeti učitelje, ki ga oznanjajo, a imeti mora tudi nauk, ki se v njem izraža!⁷⁾

Zgodovinar ne pozna nobene religije brez bogočastja.⁸⁾ Zato ni čuda, da ima tudi krščanska religija svoje bogočastje. Že apostolska občina je imela določeno obliko bogočastja. Absolutno nemogoče je, da bi se razširila religija brez vnanjih simbolov in svetih obredov. In ker je življenjska moč krščanstva največja, zato je krščanstvo imelo tudi že izpočetka najživejše bogočastje.⁹⁾ Načela so duša religije, a načela brez religioznih naprav in naukov so duša brez telesa, nekaj, kar se v dejanskem življenju, kakršno je, ne more uveljavljati. Kakor Cerkev in dogma, tako tudi bogočastje, hierarhija, zakramenti izhajajo od Jezusa in iz evangelija.¹⁰⁾ Krščanstvo je Kristus, čaščenje

¹⁾ o. c. 99. — ²⁾ o. c. 106. — ³⁾ o. c. 112. — ⁴⁾ o. c. 118. — ⁵⁾ o. c. 116. — ⁶⁾ o. c. 133., 135. — ⁷⁾ o. c. 151. — ⁸⁾ o. c. VI. — ⁹⁾ o. c. 157. — ¹⁰⁾ o. c. 164.

svetnikov, zlasti čaščenje Matere božje, je le dopolnilo čaščenja Kristusa. Vsi napredki kristologičnih dogem so pospešavali tudi čaščenje Marijino. Prav tako krščansko je, če verniki molijo rožni venec, če časte relikvije, če nosijo škapulir, če dobivajo odpustke. Ali ne stopajo s tem v občestvo svetnikov, t. j. v občestvo z Jezusom, v občestvo z Bogom? ¹⁾ Celo Harnack ne more tajiti, da so pobožnost do Srca Jezusovega, do prečiste Device in druge katoliške pobožnosti vir blagoslova in pomoček, da kristjani dosežejo dobrotnega Boga. Dà, ali se ne ohranja celo protestantizem le po tem, kar je rešil cerkvene organizacije, oficialnega nauka in konfesionalnega bogočastja? ²⁾

Krščanstvo živi v Cerkvi in po Cerkvi in nepotrebno je iskati neke kvintesence krščanstva. Če sem to dokazal — tako sklepa Loisy — je dosežen namen knjige „Evangelij in Cerkev.“ —

To je črka njegovega nauka. Po črki je torej Alfred Loisy gotovo katoličan. Nekateri so mu očitali, ko je prvič izšla njegova knjiga, da je to „knjiga skepticizma in smrti“. V knjižici „Autour d' un petit livre“, ki jo je napisal v ohrambo, Loisy to odločno zanika. Odločno zatrjuje, da je njegova knjiga „knjiga upanja in življenja“. Njegova knjiga je knjiga o svetem pismu, ki je božje delo; o Kristusu, ki so v njem skriti zakladi božanstva; o rimski katoliški Cerkvi, tej duhovni državi, domovini duš, večnem ognjišču resnice, pravice in svetosti; o veri vekov, ki je vedno ista in vedno nova; o krščanskem bogočastju, ki ga oživlja duh Jezusov. „Mala knjiga“, pravi Loisy, je kljub napakam, kljub didaktični suhoparnosti „homagij Kristusu-Bogu, homagij Cerkvi, ki je živo telo nesmrtnega Kristusa!“ ³⁾

Ne moremo tajiti, da izpoveda Loisy po črki vero v krščanstvo, a poglejmo duha, ki oživlja knjigo. Poglejmo, kako on umeva krščanstvo; poglejmo, kako on tolmači krščanstvo; poglejmo principe, načela, po katerih on presoja krščanstvo; poglejmo posledice njegovih načel!

Alfred Loisy hoče biti zgolj historičen kritik krščanstva. Toda krščanstvo je nadnaravna religija. Kakor nadnaravno religijo jo je oznanjal Kristus in kakor nadnaravno jo je

¹⁾ o. c. 185. — ²⁾ o. c. 188.

³⁾ Citat v „Annales de Philosophie chrétienne“ Nov. 1903. pag. 228.

vedno smatrala Cerkev. Kar torej historik kar historik ne dozna nadnaravnih elementov, ne sme o njih tudi ne izrekati sodbe. Sicer je tak kritik podoben gluhemu fiziku, ki bi analiziral zračne vibracije in trdil, da ni glasov. Glušec jih ne sliši a mi jih slišimo. Podoben je tak kritik slepcu, ki bi tajil barve. Slepec jih ne vidi, a mi jih vidimo.¹⁾ Naj presoja Loisy krščanstvo z zgolj kritično-historičnega stališča, tega mu ne moremo braniti, toda naj nikar ne govori, da tega ni, česar ne vidi in ne sliši on. In to je prva zmeta Alfreda Loisyja. Loisy kot historik sega čez svoje meje. Česar ne najde v listinah, to taji. Reči bi smel: tega historično ni mogoče dognati; a on pravi: tega ni. Saj je znano, da je tradicija starejša in obsežnejša kakor evangelij. Krščanstvo in Cerkev bi mogli bivati celo brez evangeljev. Že Lessing je nasproti hamburškemu pastoru Goezeju nepobitno postavil tezo, da je bila religija, preden je bilo sveto pismo, da je bilo krščanstvo, preden so pisali evangelisti, in da bi se bila krščanska religija lahko ohranila tudi brez sv. pisma.²⁾ Dalje Loisy snuje vse na hipoteze. Kar ne pristoji v njegovo naravno historično-kritično teorijo, to on izloči iz evangelija, češ to ni prvotno, marveč drugotno, pozneje položeno v evangelij. Tako Loisy zameta posamezne evangelijske tekste;³⁾ tako mu je ves četrti evangelij le simbolična knjiga.⁴⁾ Celó do tega je prišel, da zrè v evangelij tuintam le poznejše refleksije in osebne nazore pisateljev. Tudi Kristus se mu zdi „idealiziran“, njegovo življenje deloma „legendarno“. Marsikaj se mu vidi v evangelijskih pretirano; marsikaj je popisano kakor čudežno, ker se je tako videlo z poznejše „mesijanske perspektive“.⁵⁾ Loisy se ne straši ne le apostolom, marveč celo Kristusu prisojati omejeno spoznanje, nevednost, zmote.⁶⁾ Prav tako je Loisy zasnoval nesrečno teorijo o razvoju dogem. Ker ni našel v listinah določno izraženih dogem, je sklepal, da jih tedaj sploh še ni bilo v obsegu evangelija, marveč, da so se razvile še le pozneje pod vplivom helenizma,

¹⁾ To lepo primero rabi P. Mattiussi v odprtem pismu na profesorja gregorijanske univerze v Rimu P. Henrika Gismondi T. J. (Pismo je objavljeno v *La Scuola Cattolica*. Novembre, pag. 451—473.)

²⁾ *Theologische Streitschriften, Axiomata. Gesammelte Werke* (ed. Cotta) III., pag. 596—604.

³⁾ Primeri: o. c. 8, 42, 65, 88. — ⁴⁾ o. c. 22. — ⁵⁾ o. c. 22, 26, 29, 30. — ⁶⁾ o. c. 85, 113, 114.

kulture, filozofije, mišljenja narodov, ki so vstopali v Cerkev. Dogme so mu nekak kompromis med filozofijo in krščansko tradicijo. Dà, celo do trditve se je povzpел, da tam, kjer se skrajne posledice ne dade več logično strniti, Cerkev proglasi misterij. „Abstraktna logika, pravi, bi črtala to ali ono skrajno trditev, toda to se ne more zgoditi, ne da bi se pretreslo živo ravnovesje religije.“ Interpretacija poznejše tradicije je to ali ono dogmo tudi modificirala ¹⁾ Tako se je razvilo tudi bogočastje. Početkom sta bila le dva zakramenta: krst in evharistija. Iz krsta se je razvil zakrament sv. pokore, evharistija je bila središče razvoja vsega bogočastja. „Preprosto blagoslavljanje in deljenje kruha in vina se je razvilo v daritev svete maše.“ Razvoj zakramentov še ni končan. Število 7 je samovoljno.²⁾ Zakramenti so simboli; njih moč je kakor moč idej; pomen teh simbolov je določil zgodovinski razvoj.³⁾

Ko bere človek knjigo Loisyjevo, končno ne ve več, kaj se sploh ni razvilo. Celo tega ne ve, ali je prvotno krščanstvo verovalo v božanstvo Kristusovo, verovalo v resnično njegovo priučujočnost v evharistiji . . .

Toda če hočemo umeti duha Loisyjevo knjige, moramo omeniti še druge velike zmote njegove. Loisy je kantovec, celo predstavnik in prvak novokantovske šole na Francoskem. Tej šoli pa je vse naše spoznanje relativno, to je: ne le da ne proniknemo z umom vsega bitja, kakor je — ker to je resnično —, marveč da tičé v vsem našem spoznanju vedno tudi nedostatki in zmote in da je je tako treba vedno popravljati in izboljševati.⁴⁾ In to je usodna zmeta! Po tej teoriji nikdar ne spoznamo resnice. Nekaj spoznamo, a še v tistem tiči zmeta. Nobena naša sodba ni taka, da ne bi mogli postaviti upravičeno tudi protislovne. Zakaj kdor postavi protislovno, zanikuje zopet tisto, kar je bilo v prvi zmotnega, dasi seveda tudi njegova sodba ni popolnoma resnična, ker zanikuje tudi to, kar je bilo v prvi sodbi resničnega. Tako je vse resnično in neresnično, resnično danes, neresnično jutri. Tako se prebija človeški rod od zmote do zmote brez upa, da bi kdaj dosegel resnico.

Ne moremo tukaj pobijati te velike zmote, a vsak vidi, da je ta teorija teorija splošnega skepticizma in subjektiva-

¹⁾ o. c. 127, 130, 132, 133, 139. — ²⁾ 164, 168, 169. — ³⁾ o. c. 178. —

⁴⁾ o. c. 146, 147.

vizma, in zato, kakor le ta, negacija vse vede in dosledno kajpada tudi negacija vere. Če izpovedujem božanstvo Kristu sovo, izpovedujem po tej teoriji nekaj, kar se meni zdi resnično. Ko bo pa človeško spoznanje napredovalo, se bo izkazalo, da moja izpoved ni bila resnična. Neko jedro bo ostalo isto, a simbol, definicija, dogma, izpoved se bo izpremenila. To je radikalna negacija vere. Vere nagib po tej teoriji ne bi bila več božja beseda, ampak človeška, izpremenljiva formula; predmet vere ne bi bila več božja resnica, ampak zopet le človeška, pomanjkljiva, izpremenljiva, celo zmotna formula. **Torej za take formule naj prelivamo kri!** je zaklical po pravici ogorčen katoliški teolog.¹⁾

Na podlagi te teorije je še le mogoče prav umeti to, kar piše Loisy o razvoju dogem. Neki razvoj dogem je popolnoma resničen. Že v 5. stoletju je o razvoju dogem klasično pisal Vincencij Lerinski.²⁾ Dogme se razvijajo, kakor se razvija kal: stebelce, koreninice, listje, cvetje, vse je že v kali preformirano, četudi ne razvito, a razvije se počasi pod vplivom svetlobe in gorkote. Tako so bile tudi nekatere dogme izpočetka v zavesti krščanstva nerazvite, a razvile so se in se razvijajo v svetlobi in toploti božjega duha. Prvi kristjani n. pr. niso izrecno izpovedovali vere v brezmadežno spočetje Matere Božje, toda verovali so, da je bila Devica Mati Božja, in verovali so, da je bila Prečista, in v tej veri počiva tajno tudi ideja brezmadežnega spočetja in iz te vere je vzkalila, kakor vzkali iz brstja cvet. Loisy pa ne pojmuje tako razvoja dogem. Loisyju so dogme nekaj, česar ni bilo v zamislih evangelija, neka modifikacija prvotnih idej, neka pretvorba, neki po razmerah časa izsiljeni pravzaprav nelogični kompromis sodobnega spoznanja in krščanske tradicije.

Ko Cerkev proglasi kako dogmo — tako pojmuje katoliška teologija razvoj dogem — tedaj slovesno konstatira, da je nauk, ki se je morda o njem tuintam nekaj časa dvomilo, resničen,

¹⁾ P. Mattiussi: *Dogma mutabile*. (La Scuola Cattolica 1903. Marzo e Maggio, pag. 254)

²⁾ Primeri: *Commonitorium* c. XXIII. (ed. Hurter): „Nullusne ergo in Ecclesia Christi habebitur profectus? Habeatur plane et maximus... Sed ita tamen, ut vere profectus sit ille fidei, non permutatio... Fas est etenim, ut prisca illa coelestis philosophiae dogmata processu temporum excurentur, limentur, poliantur; sed nefas est, ut commutentur, nefas ut detruncantur, ut mutilentur... etc.

razodet in božji in da je zato vsak kristjan dolžan verovati ga, če treba, do krvi! Loisy po svoji teoriji mora stvar pojmovati drugače. Definicija njemu ni drugega kakor izraz verskega nauka s stališča sodobnega mišljenja; kakor se izpreminja človeško mišljenje, tako se dosledno morajo izpreminjati formule; drugačno, nasprotno spoznanje, drugačen, nasproten izraz dogme! Tako Kristus po mnenju Loisyja ni mislil na to, da bo Cerkev trajala stoletja¹⁾, a ker je trajala, se ni mogla vzdržati v tedanjih dobah brez primata — evo, pod silo razmer se je razvila vrhovna oblast papeštva in Cerkev jo je proglasila za dogmo. Kristus ni imel nobenega programa o zakramentih²⁾, a krščanstvo je moralo počasi pronikniti vse človeško življenje — evo, razvije se spontano zakrament za zakramentom in razvoj še vedno ni končan. Tridentinski zbor je definiral, da jih je sedem, to se pravi, tedaj jih je res bilo sedem. In tako dalje...

Vsak lahko sam spozna, kam vodi taka teorija. Kje je še kaj izvestnega, kaj resnično božjega, kaj večnega, česar bi se oklenil človek? Vse se maje, vse valuje... Kritika s takimi načeli mora priti tudi do tega, da bo zanikala sploh osnove krščanstva in vsakega verstva, in če ji bo človeštvo sledilo, bo v nekem hipu strahoma opazilo, da ni več rešnih tal, marveč da se ugreza, ugreza v barjè, v temò, v smrt...

Loisy je zašel na silno nevarna pota. Mož sicer misli, da je rešitelj človeštva, češ, ljudje ne morejo k Cerkvi, če jim Cerkev ne pride naproti. Resnica je, Cerkev mora ljudem naproti, a ne s kompromisi z napuhom in zablodami. Tisti, ki so dobre volje in ponižnega srca, bodo spoznali Mater, če le odpro oči in odpro srce. Ljubezen do resnice jih prej ali slej mora privedi do Cerkve.

Z naturalizmom ni mogoče pomoči človeštvu. Prej ko slej mora krščanska apologetika, naj si ima tudi različne metode, izkušati dvigniti človeka, da se oklene z božjo pomočjo naravnih vezi.

Stara metoda je bila le-ta: Apologet je kazal na velika dejstva, ki jih je mogoče naravno spoznati in historično dognati, na prerokbe, čudeže, osebnost Jezusovo, vstajenje Kristusovo. Iz

¹⁾ o. c. 113. — ²⁾ o. c. 169.

teh dejstev je na podlagi Kristusove slovesne izpovedi sklepal njegovo božje poslanstvo. Tedaj pa je apologet poslal človeka h Kristusu Učitelju. Če si se prepričal, da je Jezus verodostojen, tedaj mu veruj! veruj mu, da je Bog; veruj Kristusu-Bogu, da je njegova Cerkev nezmotljiva učiteljica resnice in pravice; veruj torej tudi vse, česar te Cerkev uči; sprejmi od nje sv. pisma, „prosta zmote vsake“, slušaj glas njenih zborov, otroško se vdaj ukazom nje papežev! Ta vera je božja, ta vera je resnica, ta vera je življenje!

Vera, to je tisti skok, ki ga je oholo zametal nekdaž Lessing¹⁾ in zato obtičal v racionalizmu, vera, le-ta tudi dandanašnji edina more pomagati človeštvu tja, kjer je resnično krščanstvo, kjer je polnost resnice in pravice, kjer je edino pravo življenje!

Loisy je nevaren, ker je reprezentant cele šole. Nevaren je pa tudi zato, ker piše lepo, kakor je nekdaž pisal Renan; človeku se časi zdi, da bere Renana, ker piše drzno, in drznost ugaja svetu, ker drzno trdi, četudi brez vseh dokazov. Loisy ne rabi v knjigi nobenih dokazov, ampak le blesteče trditve. In to ugaja, to je moderno. Ko je P. Mattiussi na Laškem dvignil glas proti Loisyu, je laški moderni katoliški list „Cultura Sociale“ odgovoril, da je bilo vse, kar je napisal, jako logično, a ne moderno! Tu tiči nevarnost. Fraza je še vedno moda na svetu. Ljudem se ne ljubi misliti, zlate pene so jim ljubše kakor kleno zrno.

Mnogo katoličanov je zbeganih. Zato se oči vernih obračajo tja, kjer je nezmotljivi učitelj resnice, On, ki ima oblast ukazati zmotam — molk! Vsem pa mora biti ta žalostni pojav glasen opomin, kako potrebno je, da zavlada povsod krščanska filozofija. Loisyji morejo izrasti le iz miljeja brez zdrave filozofije, brez jasnih ciljev! Zato naprej z zastavo Tomaža Akvinca!

Dr. Aleš Ušeničnik.

¹⁾ Gesammelte Werke (ed. Cotta) III, 516.

Dr. France Prešeren.

„Da zdaj, ko že na Kranjskem vsak pisari,
O tebi spise vsak daje med ljudi —
Jaz tudi v trop, ki se poti in trudi,
Se vrniti želim, se mi ne čudi!“

Travestiral sem te Prešernove verze in jih recitiral Prešernu, čigar kipec stoji na pisalniku. In zdelo se mi je, da se mi je Ribičev France nasmejal nekam melanholično-tragično, kakor bi hotel reči: et tu mi Brute, potem pa molče prikimal: Le daj! — —

Prvi sneg je frčal krog oken v divjem metežu. Odprl sem v črno usnje vezan rokopis, sredi njega bral naslov Dr. France Prešeren. Večkrat sem že bral ta naslov, bral pod njim rokopis, a nikoli si nisem upal z njim na dan. Zdelo se mi je, da mora imeti človek neizmerno poguma, če hoče sesti na sodni stol in soditi tako genialnega duha, kakor je bil Prešernov. V zadnjih časih sem se pa prepričal, da ni treba toliko poguma, da zadostuje tudi predrznost v moderni dobi, da tista seda v sedlo namesto poguma in da premnogi jahajo z večjim hrupom, kakor bi jahali, če bi bili pogumni. Zato sem pretehtal, če imam kaj povoda in pravice, izpregovoriti o Prešernu, ker sem slišal še kot dijak o njem od mož in ljudi, ki so ga poznali. In prišel sem po razmotrivanju do zaključka, da imam pravico kot rojak Prešernov, na katerega rojstni krov sem tolikrat gledal skozi majhno okno lesene moje rodne hiše in kot velik idealist mrmral pesem: „Oj, ¹⁷²⁴dobro, srečna, draga vas domača...“; da imam pravico, ker sem tolikere že vodil na dom njegov, tako premnogim z vlaka navdušen kazal Prešernovo hišo in marsikakega tujca opozoril na našega prvaka; da imam pravico, ker sem kot dijaček s silnim spoštovanjem hodil mimo hišice, kjer je bivala zadnja leta njegova sestra Lenka, ker sem se razgovarjal z dvema osebama mnogo o Prešernu, ki sta ga poznali in občevali z njim. Ne omenjam tu svojega očeta, ki je kot krojaški pomočnik šival pri Ovsenjakovih — rojstnem domu Čopovem — prav takrat, ko sta bila Prešeren in Čop na počitnicah. Čop je snažil puško, Prešeren je ni imel — gotovo prenežnega srca za morilno orodje —. Za odvitje vijakov pri puški si je izposodil krojaško dleto mojega očeta, pa je je zlomil. V povračilo je dal

očetu rdečo blazinico, obšito s steklenimi koraldami, češ, ker nimaš ure, da bi jo stavil na „polšterček“, boš pa zabadal šivanke vanjo. In tisto Čopovo relikvijo, ki bi bila recimo sovrstnica Prešernove pipe, sem jaz — nepokojno dete — igrajoč se s koraldami, razdejal.

Vsled tega trdim, da imam tudi pravico zapisati nekaj vrstic o Prešernu.

Trdim pa še, da imam kot — dasi daljni — žlahtnik tudi dolžnost, omiliti morda nekaj sodb o Prešernu.

In zadnji sunek, da se za to odločim, mi je dala gospodična Jelovškova s svojimi spomini. Ko sem jih prečital, mi je bilo bridko. Sama priznava, da ni učena pisateljica in zato se mora pač gorostasna nelogika v njenih spominih prezreti. So prav naslovljeni ti beležki — spomini.

Torej zgolj subjektivna stvar. A vendar bi mislili, kadar kdo piše subjektivno, zgolj po srcu, da je vendarle treba dobrega preudarka, cui bono? In na to po prečitani knjigi ne dobimo odgovora.

Toda kaj malega o knjigi sami kasneje.

*Ha Rabi je
Tivoli pre
deval o
Prešernu*
Pred mano torej je odprt rokopis — življenjepis Prešernov. Spisal ga je meni neznani Vinko St. po tumačenju gosp. učitelja T. l. 1864. Iz tega se dá sklepati, da je dotični St. ali pa učitelj T. Prešerna osebno poznal, če pa ne, da je bil gotovo dijak za Prešernove dobe. Torej on tolmači recimo famo Prešernovo, kolikor in kakor je bila glasna ob njegovem času. Navedem tu nekaj odlomkov iz rokopisa:

„Nekaj časa je bil tudi v Ribnici, kjer se je Prešernu satiriški duh prebudil, in Prešeren je spisal mnogo satiriških pripovedk, ki jih je pozneje raztrgal. Učil se je Prešeren v nižjih šolah na pol slovenski na pol nemški, po napravi Josipa II. Ko cesar Franc I. pride v Ljubljano, je imel Prešeren slovenski govor in se je tu javno pravega domorodca skazal.

Za šolo se je Prešeren malo učil, in šolske bukve so mu ležale pozabljene za pečjo v prahu, ali prebiral je marljivo druge knjige in se pridno učil romanskih jezikov. Obično se je Prešeren hodil v Ljubljani sprehajati s svojimi drugovi pod Tivoli (v mladih letih), kjer so studencom¹⁾ mythologične imena dajali, kakor n. pr. „hipokrene“ takrat lep studenec, zdaj blatna mlaka. Tam so delali mladi dijaki kočice in male mline v hladni topolovi senci. Drugi

¹⁾ Priobčujem popolnoma doslovno in ne popravljam slovniških hib.

studenec je bil „Agrippa kastalija“ (?), pri katerem je svoj pravi poetični duh pokazal, pri katerem je namreč svoji prvi pesmici složil. Tu je bilo prav krasno mesto, bile so okoli lepe zelene klopi iz zemlje, prijazen hlad, in lepo senco so delali okoli stoječa drevesa.

Prešeren je bil pravi veseljak in vinski brat. V drugi šoli je hodil navadno sam v krčmo, v tretji in četrti šoli napravi organizovano četo med dijaki. V peti šoli je bilo že njih število na dvajset naraslo, in dali so ji ime: „Studentenweinvertilgungskommission“.

To društvo je imelo svojo kaso. Kadar so šli v Šiško, so šli navadno v hišo, kjer se je Vodnik rodil. Veliko denarja si je Prešeren z instrukcijami prislužil. — Ali leta 1817.—1818. postane v Ljubljani velika lakota in dragina, ljudje so jedli koprive, korenje, listje, suho deteljo itd. Prešeren pa ni cel teden drugega jedel ko slab črn kruh.

Starši in rodbina Prešernova so hoteli, da on gre v semenišče po doveršeni osmi šoli, ali Prešeren jo na Dunaj pobriše, kjer se je prava učil. Na Dunaju je občil mnogo z drugimi Slovani, malo govoril in raje druge poslušal. Juridične skušnje je izvrstno napravil in bil je prvi jurist na Kranjskem. Na Dunaji se je tudi večidel vseh slovanskih narečij naučil.“

To v rokopisu iz Prešernove mladosti.

— — —

Delal je za druge advokate in ni slabo živel, najtežji pravde je izdelal in toliko je zaslužil, da bi bil, ko bi bil tak, kakor so drugi, denarje spravljaj. Živel je brez vsakega reda, kakor vsak pravi pesnik. Marsikaka reč se mu je prigodila, ki je njegoy pesniški duh pospešila. Ko je prišel v Ljubljano, je poznal svet že dobro. Na poezijo ga je pripravila posebno nesrečna ljubezen do Primicove Julije, ki je sedaj stara b... v N. M. in ji je všeč, da jo je Prešeren nekdaj tako opeval... Bila je lepa ali malo ¹⁾ praktična, gledala je samo, kako bi mogla lahko živeti. Imela je več fantov, a nazadnje je vzela onega, ki je imel največi dohodke. — Za poezijo je bilo to dobro, ali za Prešerna slabo. — Potem se je popolnoma zgubil — — —

Posebno se je udal vinu in žganju. Večkrat je po celo merico žganja v grlo zлил — — —

Imel je dobre prijatelje. In ti so imeli zopet Weinvertilgungskommission. Pravilo je bilo: Vino je strup, torej ga je treba pokončati. — — —

¹⁾ zelo.

Prešeren in njegovi prijatelji so vedeli vse skrivnosti ljubljanske in v pustu so metali cedulje po teatru, na katerih so bile strašne satire na visoko gospodo in gospe, pisane po slovensko, nemško in laško itd. V tem sta bila oba Prešerna prava mojstra. Tudi Prešernov stričnik je bil izobražen človek, pa nesrečen, kakor pesnik. Imeli so v Ljubljani skrivne shode skozi deset let — pri Fasselbirtu ali redutu. — — —

Prešeren je bil prijazen človek in za šalo, njegove satire in puščice so bile ojstre. Obleka njegova je bila taka-le: Na glavi je imel strašno velik cilinder, dolg frak, čez katerega je pozimi še stari plašč iz debelega ruškega sukna, za večnost narejen, ogrinjal. On je dosti žalostnih dni na svetu imel, posebno so ga frančiškani pogostoma napadali zaradi pesmi sv. Senan!

— — — — —

Za revne ljudi je bil Prešeren prava duša. Reveži so hodili vedno k njemu, in marsikomu je dal po celo pest krajcarjev. Prešeren je vse razdal; enkrat je imel že le dve srajci, ko ga pride neki revež prosit, on vkaže svoji sestri, ki je bila pri njem, eno mu dati. — Nesreča ga je vendar pekla strašno in večkrat se je hotel ubiti. Enkrat se je hotel na Bleškem jezeru ustreliti, ali pištola se k sreči ni hotela izprožiti. Tako tudi enkrat v Ljubljani.

Leta 1848. Prešeren nikoli ni bil trezen popolnoma. Umrli je 1849. v Kranju, kakor eni pravijo za vodenico, drugi za suho bolezen, tretji od žalosti.

— — — — —

Dokler je živel, so ga imeli vsi za norca, ko je pa umrl, so rekli: „Er war doch ein gescheidter Kerl.“ Brat njegov mu je večkrat v življenju rekel: „Ej, France! France! Um imaš, um, ali pameti ne.“

To so odlomki iz rokopisa. Kar se je že često pisalo in je splošno znano, to sem izpustil. Zapisal sem nekatere momente, ki jih doslej še nismo čuli in brali.

Za življenjepisom sledi jako zanimiva karakteristika tedanje dobe: stanje v Slovencih politično, socialno in kulturno. Proti koncu je popolnoma samostojen še ta-le stavek: „Svoje ver je Prešeren ostal zvest, ker na Slovenskem se lahko opazi, da so vsi „frajgajsti“ tudi nemškutarji.“

To je torej življenjepis Prešernov v rokopisu, ki je razen Bleiweisovega najstarejši. Nihče ne more reči, da ni pisan skozi in skozi

realistično, na vsa usta. Zdi se nam tudi zelo verojeten in je tudi psihološko dobro utemeljen.

Ne bom opravičeval Prešerna, le na to bi opozoril, da ni tako težko psihološko umevati njegovega življenja. Udarce in razočaranja prebije lahko mož suhega srca, matematične sodbe — mož filozof. Pesnikovo srce je pa preveč receptivno, prenežno in prešibko, da bi ostalo ledeno na razvalinah lepih nad. Slovo od mladosti nam dosti jasno opisuje razbito šajko Prešernovih lepih nad. In resnica je, da so liriki vseh narodov kolikor toliko nesrečni. Ali ta nesreča ni taka, da bi spravila realnega, navadnega človeka, ki ima komaj za lečo srca, iz tira. Ba, kaj takega, kar je morilo Prešerna, bi srednjemoški, suhoparni zemljan poplaknil s čašo vina in bi legel ter do osmih izvrstno spal. In ta moment liričnega srca Prešernovega se v ocenah premalo poudarja. Prav omenja navedeni rokopis: Za poezijo je bilo to dobro, za Prešerna slabo.

Da, slabo zato, ker je bil pesnik. Ko bi bil čisto navaden „Durchschnittsmensch“, bi ga vse to ne bilo vznemirjalo. Pesnik pa mora trpeti — to je njegov poklic — „nositi v srcu pekel“. Če mu ga drugi ne ustvarijo, ustvari si ga sam. In ta boj proti namišljenemu ali resničnemu trpljenju je tisti mogočni navor, ki lirika dviga vedno višje in mu daje najlepših idealnih misli in snovi.

In edino s tega stališča se mora ocenjati Prešernova ljubezen do Julije. O tem piše jako dobro Aškerc (Prešernove poezije XX.) „Ta Julija se je spremenila v njegovi duši v pesniški ideal. — Vera idealizuje ljubljeno, oboževano bitje ter ga obdā z nadzemesko gloriolo.“ Tako Aškerc Popolnoma pritegnemo temu, samo „vera“ bi se umestno zamenila: tvorna pesniška fantazija. Ta in samo ta ustvarja Delije, Korine, Cintije, Lavre in Julije. Prav zato po pravici trdi španski kritik, da se pesnik svojemu idealu ne sme preveč približati. Biti mu mora samo električna iskra, ki vname njegovo srce, iskra, ki se zabliška hipoma, pa zopet izgine. In če ogenj ponehuje, pa zopet iskra — zopet pojav ideala — in nove pesmi vro iz srca.

Popolnoma resnično. Kakor se ne zdi nobenemu komornemu strežaju kralj velik, ker ga vsak dan vidi od blizu slabotnega in revnega, kakor vsi ljudje, prav tako bi preveliko zbližanje, recimo kar zakon, ugasil užigajočo luč in ideal bi stopil na zemljo, hodil vprahu — in več bi ne bil ideal.

Zato nima prav Jelovškova, če vprašuje: „Ali je bil Prešeren res tako navdušen od te ljubezni, kakor nam pripoveduje v svojih krasnih sonetih, kdo ve?“ Str. 13.

To ve vsak, kdor je prebral Prešerna. Bil je navdušen in to brez konca in kraja bolj kakor za drugo ljubezen. Večjega navdušenja si ne moremo misliti kakor v tej idealni ljubezni. Saj pa to priznava Jelovškova sama že na strani 15: Primčeva Julija je bila Prešernova pesniška ljubezen. O tem navdušenju je vsaka debata izključena. Zato se nam zdi, da je nekoliko tihe zavisti, ali kaj, ko se v spominih opisuje Julija in pa če se trdi, da „Ženska zvestoba“ „izbriše mnogo pomena in vrednosti sonetnemu vencu“, str. 7. Zakaj neki? Kdor na to ve odgovoriti, ta poezije sploh ne razume in naj bo kdor si bodi.

Tudi rokopis, ki je pred mano, sodi — sicer krajše, pa vendar čisto podobno o Juliji. Dobro, to naj je resnica, a ne zapisana zato, da bi kdo rekel, da bi se Prešeren ogreval za tako drobno reč, ki nosi eno ramo višje, ne, nasprotno, en sam pogled je učinkoval, ukresal luč, zažgal kres, in čim manj je Prešeren Julijo videl, manj jo poznal, lepša je v pesmih. Takisto je — učitelj Prešernov — Petrarka zagorel ob enem pogledu na Lavro, katero je zazrl pri nekem sprevodu, in cela knjiga je zazvenela v sonetih o njej.

* * *

Auto-da-fé — Prešernovih rokopisov. Koliko se je o tem pisalo! Premlačen je bil rajni Dagarin, da je gotovo večkrat vzdihal še v grobu. Sedaj nastopi Jelovškova in ta brani Dagarina. Seveda je najprej (str. 136) rečeno: „Celo jaz kar skoro verjeti ne morem; in vendar govori vse za to!“ To je trditev na imenovani strani. Na straneh 138 in 139 pa odločno ugovarja temu. Isto je povedala ustmeno Aškercu, kar pravi na str. LIV. sam.

Glede tega sem si napravil popolnoma sam svojo sodbo, ki je dobro podprta in si jo upam vzdržati nasproti vsaki kritiki. Sodba je ta:

„Ob Prešernovi smrti je bilo nekaj sežganega. Sežgano pa ni bilo proti volji pesnika!“ Dokazujem:

Kot abiturient sem se sešel s starim gospodom, msgr. G., svojim rojakom. Bil je mož neizmerno bistrega duha; študiral je izborno v Gradcu pravo, pa kar naenkrat ga je usoda privedla v duhovski stan. Bil je kasneje ljute boje za narodnost po Istri, vodil najtežje pravde za blagor svojih župnij, nosil često strgano suknjo, da ni mogel k avdienci brez posojene obleke — bil je mož, kakor jih je malo. Sam

tega, kar sem omenjal, ni pravil, ker je preskromen; to so povedali drugi. Govorila sva pa tedaj v Ljubljani o dijaštvu, o Sloveniji itd. Mož se je pomladil pri teh razgovorih, oko mu je žarelo in marsikaj modrega mi je povedal. Ko sem spoznal, da sva si dobra, drznil sem se, da ga prašam:

„Poznali ste Prešerna, poznali razmere, povejte, ali je bila res sežgana Prešernova literarna zapuščina?“

Mož se nasmehne in pravi:

„Kaj misliš ti? Kako se splošno sodi?“

„Sodi se, da je Dagarin požgal. Tako se je razlagalo v šoli. In jaz sem ljut na tega dekana, da nam je to uničil. Da bi vsaj tragedija ostala!“

„Ljuba duša, verujte meni: Prešeren je imel finejši estetično-kritični nos kakor vsi njegovi sedanji kritiki in kritikastri. On je korenito dobro vedel, kaj je za tisk, kaj pa je za vinsko družbo!“ Potem je pripovedoval, da je bil večkrat z njim v družbi po gostilnah. Kje in kako se je seznanil, kot precej mlajši, ga nisem prašal. Razlagam si pa stvar tako: On je bil Brezničan, Prešeren tudi, on jurist, Prešeren že koncipient. Poznali so se gotovo že z doma in tako je imel lahko tudi on pristop v družbo, kamor je zahajal Prešeren s tovariši.

O tem mi je pravil:

Sedeli smo pri vinu, govorili, smejali se. — Prešeren je sedel koncem mize in molčal ter „drobno“ gledal. (Jelovškova trdi isto, da je imel sanjave, na pol odprte oči.) Kar se dvigne, obmizje umolkne, Prešeren potegne iz žepa zganjen listek in prebere pesmico. Smeh, plosk, pitje. A povem vam, da so bile vse v tej družbi prebrane pesmi, kar sem jih jaz čul, strašno kosmate. V tisku nisem bral nobene od teh.

To je prvi argument.

Drugi:

Kot dijak sem nadlegoval z vprašanji staro ženo (ne vem, če še živi), ki je bila bližnja sorodnica Prešernova in pri njem v Kranju kot petnajstletno dekle v službi s teto vred. Ta mi je opisovala n. pr. Prešernovo hojo — prav tako, kakor jo opisuje Jelovškova. Znala ga je celo „dobro posnemati v hoji“. Trdila je, da je večkrat pisarje pregnala od kvart, ker so igrali namesto delali, kadar ni bilo Prešerna v pisarni. „Prizibala sem se po stopnicah kakor bi stric šli, in kar zleteli so vsaksebi.“

To je pravila, da so imeli stric v sobi predalnik. Spodaj perilo, v zgornjem predalu pa pisanja. Ko so prišli s stare pošte zvečer, so večkrat odprli predal in vanj vrgli zmečkan papir. Meni so pa rekli enkrat: „Deklič, tole pusti pri miru, to ni zate.“ Pa nisem nikoli pogledala noter.

O tem, če je bilo kaj sežganega, ni vedela, ker je tedaj ni bilo več pri stricu.

To je drugi dokaz za mojo trditev.

Te stvari so bile najbrž sežgane, naj jih sežge kdorkoli. Mislim pa, da jih je najbrž Dagarin, ki se je pa o tem s Prešernom dogovoril in izmed teh listov izločil, kar nam je ohranjenega. Odločna trditev Jelovškove, da bi ne bil Prešeren nikakor dovolil sežgati svojih stvari, je popolnoma subjektivna in nima dovolj opore.

Pa recimo, da ne bi bil Prešeren o tem nič naročil, nič dovolil in da se ni sežgalo pred smrtjo, da se je šele po smrti razvleklo in pokončalo, kaj potem?

Iz teh dveh zgoraj navedenih prič posnamemo, da se ni zgodilo proti volji pesnika, ker je ločil, kaj je za „med ljudi“, kaj pa za vinske brate, ki je odločno zabranil mladi deklici brati to, kar je bral družbi na stari pošti. Torej so bile stvari, ki niso imele pesniške vrednosti po eni strani, po drugi pa bržčas takega žanra, da bi se ga tudi „fajgajst“ Prešeren sramoval v javnosti, ker je imel „fin estetično-kritični nos“.

Mislim, da mora vsak razsodni človek ta dokaz uvaževati in da je morda na podlagi navedenih virov trdnješi od dosedanjih podmen in domnevanj.

Če dodamo k temu še to, da je zadnja leta prav malo pesnikoval, v Kranju skoro nič, vsaj za tisk ne, da se je res preveč udal pijači (Jelovškova) in da vinski ni zlagal pesmi, sledi takisto, da v zapuščini ni moglo biti kdovekaj.

* * *

Kaj pa stavek: „Svojei veri je ostal Prešeren zvest . . .“

Ta stavek sodim tako: Ni res, da bi Prešeren ne bil svobodomislec. To je gotova resnica. Bral je knjige, ki so tedaj slovele kot epohalne glede protiverstva (Strauss) in da se je nekaj tega duha navzel, to je popolnoma jasno.¹⁾ Da bi bil pa brezverec, tega ne

¹⁾ Primeri: V. S. Prešernovo naziranje (Kat. Obzornik V. str. 17—22).

verjamem. Ona trditev glede zakramenta sv. pokore v „Spominih“ se mi ne zdi z daleka tako važna in iskrena, da bi iz nje deducirali; Prešeren se na smrtni postelji ni izpovedal nikdar! Njegov izgovor in govor pri Jelovškovi je tak — naj je tudi prvega genija — kakor se dogaja prečesto v življenju, dasi dotičnik, ki to govori, z daleka ni prepričan o tem, kar trdi. Vse njegove pesmi me potrjujejo v tej veri.

Saj je bila prav ta ljubezen za Prešerna usodna. En sam korak je upropastil veliko slavnih mož, en korak, storjen prenašlo, nepremišljeno, in ta jih je bičal celo življenje z ostro trnjevko. In tudi ta slučaj recimo je Prešerna zbičal, da podplat je koža čez in čez postala.

To priznava njegova hči, je priznala mati, je priznal Prešeren sam.

„Vselej, kadar sva se sporekla, je popival“ str. 52. „Ako bi se midva ne bila nikoli sešla, bi bil jaz danes drugačen mož.“ Str. 67.

V teh izjavah, popolnoma jasnih, je tudi odgovor, zakaj se Prešeren ni oženil. Vsa razmotrivanja in premišljevanja pa tudi udarci Jelovškove so čisto odveč. Vsak pametni človek, kdor je zasledoval Prešernovo življenje in pazljivo premočil novice njegove hčere, mora priti do enostavnega zaključka:

Prešeren se ni oženil, ker je spoznal, da v tem zakonu ne bi bil srečen, ker ga njegova Ana ni umevala. Najboljši dokaz za to je dogodek, popisan na str. 47.

„Vzemi me, saj veš, da bi bila to moja največja sreča!“ Tako Ana.

Prešeren je globoko vzdihnil, podprl se s komolci, zakril si oči ter se zamislil. Čez dolgo se je sklonil, bil je za deset let starejši. Nato je vstal, prijel svojo mater za rameni ter jo potisnil ven rekoč: „Idi sedaj...!“

Z drugimi besedami bi se reklo: „Zate bi bila največja sreča, zame nesreča.“

Z druge strani se je pa Prešernu zdelo nemoško pustiti Ano bedno na cesti in poiskati druge neveste. To je bil vzrok, da se ni oženil, to tudi vzrok njegove nesreče. — —

Nekam neljubo zveni iz te knjige tudi beseda: „kmet!“ Zdi se nam vedno, da se rabi v zelo poniževalnem pomenu: N. pr. „če prav je bil kmečki sin, imel je majhne roke in noge“, „kdor ima posla s kmeti, ve, koliko potrpljenja je treba, da se tem ljudem kaj dopove“, „stregla sta mu dva kmeta, dasi jih ni nobeden (:) prosil.“ Vse to in kar je še podobnega, zveni preveč zaničevalno, zlasti izpod peresa osebe, ki je prav tako revnega in nizkega stanu.

Tudi sorodnikom se dela krivica. Str. 120 „Stanovanje pa so bili očetovi sorodniki popolnoma oplenili.“

Saj vendarle ni bilo kaj pleniti! No, samo tista ura na stojalu, ki pa ni omenjena v oporoki. Saj Prešeren sam pravi: Vermögen besitze ich ohnedies keines . . . Die Zimmereinrichtung vermachte ich meiner Schwester. — Kako revno je bilo pri njem, pravi hči sama. Torej edino nekaj knjig je morda bilo vzetih — ali pa vse. Koliko so bile vredne?

Torej v teh ozirih je ta stavek vsekako pretiran in o „plenu“ se ne dá govoriti. Primerjaj Tomo Zupan, Koledar družbe sv. Cirila in Metoda str. 47.

„Omenjam očeta Boštjana (to je tisti „kmet“) tudi zato, ker je bil v Kranju pesniku strežnik v njega zadnjih prehudih dneh. — Beda je trkala posebno še takrat na bolnikova vrata; a župnik Jurij iz Koroške mu je bil dober brat. — Z denarjem za pesnika-brata je poslal v Kranj sestro Lenko . . .

Torej ni čuda, da ni mogla Katra kruha dati otrokoma, „ker ga sami niso imeli“.

Tudi se beseda „far“ nekam preveč s slastjo omenja. Tedaj ni zvenela še tako trdo kot dandanes. Vodnikov rokopis in Koprivnikov, če ga ni kdo odnesel, rabi to besedo v pridigi: „Šel je mimo judovski far.“

To je torej nekaj treznih misli, ki so se mi vzbudile ob čitanju „Spominov“. Zapisal sem jih iz ljubezni do Prešerna in upam, da so toliko utemeljene, da se vsaj toliko lahko verjamejo kakor druge, ki jim vsaj deloma nasprotujejo.

Fr. S. Finžgar.

Opomnja uredništva: Ta in oni se z nami vred ne bo strinjal z vsem, kar je zapisal cenjeni pisatelj v obrambo Prešerna (o „peklu v srcu“, o „najlepšem“ navdušenju erotične lirike . . .), toda marsikaj je dobro pojasnjeno, zlasti bi utegnili poslej vendarle izginiti iz zgodovine slovenskega slovstva bajka o Dagarinu-Herostratu. Kar tiče Prešernove vere, bi mi vsaj rajši pritegnili pisatelju kakor pa žalostni trditvi Prešernove rodne hiše, ki ne verjame, da bi se bil Prešeren izpovedal, češ čemu naj bi se bil tako „ponižal“? česa pa naj bi se bil „kesal“? „spoved bi bila popolnoma odveč“! Taka a p o t e o z a Prešernovih blodenj ni v hasen ne Prešernu, ne javni morali. Priznajmo rajši: Prešeren je blodil — in to ni bilo prav! — a zadnje hipe svojega življenja je vendarle odprl svojo dušo „žarkom od zgóraj“ — in to je bilo edino prav!

Slovstvo.

Konstitucije ljubljanske sinode. Velikega pomena sta bila za slovenski narod katoliška shoda. Prvi katoliški shod je bil po mračni dobi liberalizma prva velika narodna manifestacija katoliške zavesti. Tudi je shod zasnoval enoten program katoliške akcije. Na drugem katoliškem shodu o zatonu XIX. veka se je ves slovenski narod poklonil in posvetil Kristusu, nesmrtnemu kralju vseh vekov. Obenem je shod dopolnil katoliški program s socialnim programom. Katoliška shoda sta veliko dejstvo v zgodovini slovenskega naroda. Kar so pa katoliški shodi za ves narod, to so škofijske sinode za duhovščino. Tudi duhovščina potrebuje plamenečega ognja za krščanske ideje, za sveto zvanje, za apostolsko delo; tudi duhovščina potrebuje enotnega programa v menjajočih se časovnih razmerah. Sinode so kresna gorišča, ob katerih naj se razplamene srca z novim ognjem za Kristusa in Cerkev, za rešenje in srečo človeštva; sinode so zbori, na katerih naj se združijo vsi pod eno zastavo z enotnim geslom in enotnim načrtom.

V Mariboru so se zbrali duhovniki letos že na četrto sinodo. V ljubljanski škofiji pa je bila letos po dolgi dobi prva sinoda, in pred nami leži lepa knjiga, ki so v njej zbrane konstitucije te sinode. V konstitucijah je zasnovan zares cel program naše katoliške duhovščine, jasno, logično, precizno.

Vera je kal vsega krščanskega življenja. Pri nas pa je mnogo nevarnosti, ki prete zamoriti vero v duši naroda, v duši otrok, mladeničev, deklet, staršev, ljudstva. Družbe in časniki smeše dogme, napadajo Cerkev in duhovščino, kvarijo нравno ljudstvo. (Tit. I.) Prevažno sredstvo zoper te nevarnosti je v prvi vrsti vzgoja mladine. (Tit. II.) Knjiga tolmači vzgojna načela (c. 1.), govori najprej o prvi domači vzgoji (c. 2.), potem o šolski vzgoji (c. 3.), o vzgoji šoli odrasle mladine, zlasti o družinski (c. 4.), o skrbi za zaročence (c. 5.) Iz zakona vzraste družina, iz družin družba in država. Zato govorje dalje konstitucije o družinskem, socialnem in političnem življenju vernikov (Tit. III.). Ta razdelek je naravno najboljšeje. V 10 poglavjih tolmači dolžnosti duhovnikov v tem trojnem oziru. Najprej govori o pomenu in bistvu bratovščine sv. Družine, vzornice krščanske družbe (c. 1.), potem o molitvi (c. 2.), posvečevanju praznikov (c. 3.), o prejemanju zakramentov (c. 4.), o pomočkih krščanskega življenja: čaščenju sv. R. T., Srca Jezusovega, o apostolstvu molitve, čaščenju M. B., rožnem vencu, tretjem redu, misi-

jonih (c. 5.); dalje govori o zmernosti in pomočkih zoper nezmernost (c. 6.), o stanovih in vrednosti dela (c. 7.), o skrbi za izseljenke (c. 8.), o branju časnikov in knjig, o farnih in ljudskih knjižnicah, o prepovedanih knjigah (c. 9.). V 10. poglavju je govor o narodnem in političnem življenju vernikov, o nacionalizmu, konstitucionalizmu, o volitvah, kat. pol. društvih in katoliških shodih. Toda duhovniki ne bi mogli biti pravi pastirji ljudstvu, če ne bi bilo življenje njih samih urejeno po zgledu Kristusovem, kanonih sv. Cerkve, ukazih in navodilih škofov. Zato je v zadnjem razdelku (Tit. IV.) govor o vzgoji, zasebnem in pastirskem življenju duhovnikov: o semeniščih (c. 1.), o pobožnosti duhovnikov (c. 2.); o krepstih, o prepovedanih zabavah in opravilih, o noši, o študijah, o kano-nični pokorščini duhovnikov (c. 3.); o duhovniku spovedniku, propovedniku, katehetu, o duhovniku v političnem in socialnem življenju (c. 4.); o službah, razmerju med župniki in kapelani, o konkurzu in skušnjah, o dolžnostih župnika (c. 5.); o konferencah in občevanju duhovnikov (c. 6.); o karoničnih vizitacijah (c. 7.). K sklepu so dodani vzpored sinode, sinodalni govori itd. Posebej bo izšel še „Appendix“, v katerem Presvetli tolmači kratko in jasno po najboljših virih (Suarezu, Peschu, Herrmannu) osnovne nauke krščanske apologetike (o Bogu in gospostvu božjem, o razodetju in Cerkvi, o Kristusu in njegovem gospostvu), potem pa podaje analizo najvažnejših Leonovih okrožnic (o edinstvu Cerkve, o Cerkvi in kulturi, o svobodi, o krščanski državi, o socialnem vprašanju).

Že iz tega kratkega pregleda je razvidno, kako jasne cilje in jasna pota je začrtal ljubljanski knezoškof na sinodi svoji duhovščini, da bi se le-ta bolj in bolj bližala idealu, ki je Kristus, prvi „Pastir naših duš“, da bi se bolj in bolj žrtvovala v težkih časih za pravo srečo naroda in bila vsem vse! Samoposebi se razume, da bo poleg brevirja, sv. pisma, poleg zlate knjige „Imitatio Christi“, poleg meditacij in Cramerjevega „Apostolskega dušnega pastirja“ ležala na mizi vsakega duhovnika za vedno rabo tudi ta knjiga.

A. U.

Didon — P. Bohinjec: **Jezus Kristus**. Izdal dr. A. Jeglič, knez in škof ljubljanski. III. zv. Cena broš K 1 20, vez. K 2 20. Izšel je pravkar III. in zadnji zvezek tega znamenitega dela (str. 820—1050). V njem je opisana smrt Jezusova in njegovo poveljanje. Tako je delo dovršeno. Opozarjali smo že (K. O. VI, 286) na to sloveče Didonovo delo, ki je imamo sedaj tudi na domačem jeziku. In če smo tedaj morali izpovedati, da je obudilo to delo med Slovenci mnogo premalo zanimanja, žal da tudi do danes še nismo mogli opaziti tistega zanimanja, ki ga delo po pravici zasluži. Čudno je to! Toliko se govori in piše o vedi in tako se z druge strani poudarja lepa umetniška oblika. Didon je napisal delo, ki odgovarja upravičenim znanstvenim težnjam in pisal je knjigo s tisto fineso, s tistim „espritom“, ki je svojski le velenobraženim Francozom. P. Bohinjec je knjigo lepo podomačil (dasi ne brez vseh nedostatkov,

kar pa je pri tako težkem delu pač umevno) — in vendar! Zdi se, kakor da naj knjiga obleži v prahu, kakor da naj je bila zastoj velikodušna žrtev izdajatelja in nemali trud prelagateljev. Ali je morda med naobraženimi Slovenci tako omrznilo resnobno teženje po resnici? Zdi se zares, da mnogim ni nič do resnice, marveč da je vse njih govorjenje in pisanje o svetovnem naziranju, o stremljenju po harmoničnem svetovnem nazoru, le — fraza! In tako, ker se nočejo vglobiti v početke krščanstva, v solnčnočisto, nebeškolepo osebnost Jezusovo, v božanska tajinstva njegovega dela — zato „kolnejo, česar ne poznajo“! In vendar je večno resnično, da je Kristus Λ in Ω , vir in cilj vsega teženja po miru, po sreči, po blaženstvu, in da „ni v nikomur drugem zveličanja“ (Dj. ap. 4, 12.)! A. U.

Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku. Zbral dr. Franc Kos, c. kr. profesor. Založila in izdala „Leonova družba“ v Ljubljani. 80 + 415 str.

Veliko slavo uživa Valvasor zaradi svojih zgodovinskih del. Vender spoznamo kmalu, ako primerjamo Valvasorjeve zgodovinske spise z izvirnimi listinami, da je mnogokrat resnica čisto pokvarjena, da sta si Valvasor in izvirnik v kričečem nasprotju. Ker so se pozno začeli objavljati prvotni viri, so marsikako napačno sodbo izrekli tudi drugi zgodovinarji, ki so se pečali z domoznanstvom. Tako je nastala v nekaterih vprašanjih zmešnjava in nekaj dob je ostalo popolnoma temnih, zlasti v stari zgodovini Slovencev. Da se odpravijo te hibe in da dobimo čiste vire za zgodovino našega naroda, je prvi strokovnjak na tem polju, dr. Fr. Kos, začel izdajati omenjeno „Gradivo“. Po tej knjigi, kadar bode dovršena, pridemo Slovenci do precejšnje veljave med drugimi narodi. Ni malenkost, da je Leonova družba začela posnemati znanstvene akademije. Z velikansko marljivostjo je zbral dr. Kos v tej knjigi v obliki regestov vse znane listine ter citate in odlomke iz spisov raznih pisateljev, ki so opisovali slovensko domovino. Regesti so uvrščeni po kronološkem redu in pri vsakem regestu stoji najprej obseg v slovenskem jeziku, potem pa sledi izvirnik v svojem jeziku. Pred regesti je pa temeljit zgodovinski pregled o razmerah v deželi pred prihodom Slovencev, o narodih, ki so tu bivali, o verskih in cerkvenih razmerah. Obširno so opisani boji Slovcnov z Bizantinci pred naselitvijo Slovencev v sedanji domovini, njih prodiranje proti jugu in zapadu, nastop Slovencev okoli l. 568., njih usoda za časa samostojnosti, razširjanje krščanstva med njimi in podjarmljenje Slovencev ali začetek frankovske oblasti.

Jako dobro bode služil imenik krajev in oseb, ki je pridejan na koncu knjige. Izražajoč veselje in ponos, da je ta knjiga zagledala beli dan, želimo le g. dr. Kosu zdravja in poguma, Leonovi družbi pa mnogo odjemavcev knjige, da bodo kmalu prišli na vrsto tudi drugi zvezki obširnega „Gradiva“.

A. K.

Knjige družbe sv. Mohorja za l. 1903. Poleg zanimivih povesti in črtic, zbranih v „Koledarju“, priljubljenih „Večernic“ in poučnega „Domačega Vrtnarja“ nam je posebej omenjati treh knjig, s katerimi nas je družba sv. Mohorja prav močno razveselila.

Zgodbe sv. pisma. — Če so Slovenci z veseljem sprejeli zgodbe starega zakona, so se gotovo že naprej veselili zgodb novega zakona. Saj je ni knjige, ki bi bila našemu dobremu ljudstvu bolj priljubljena, kakor so evangeliji. In po pravici; evangeliji so blagovestje tudi našemu narodu. Jezus edini je tudi narodom pot, resnica in življenje. Kdor obeta drugo odrešenje, je lažniv prerok. Zato smo hvaležni družbi sv. Mohorja, da nam je začela podajati v zares lepi knjigi, okrašeni z mnogimi podobami, evangelije. In dr. Jan. Ev. Krek, ki je po † dr. Fr. Lampetu nadaljeval in končal zgodbe starega zakona, je gotovo tudi težko čakal, da bi počel razlagati Slovencem evangelije. Vsaj snopič, ki nam ga je letos podaril, priča to. Pisan je z veseljem, z ljubeznijo, ki mora prevzeti tudi čitatelju srce. Poleg tega pa ga je pisal po svoji enotni osnovi in z večino, da bo knjiga navlašč ne le za preprosto ljudstvo, ampak tudi za izobražence. Berite uvod v evangelij, berite uvodne zgodbe, berite na primer razlago himne „Magnificat“ — ali ni vse pisano tako, da je z veseljem in pridom bere tudi duhovnik, ki je po poklicu studiral sv. pismo in mu je evangelij zares „Vademecum“?

Pamet in vera. II. zvezek. — Škoda, da ta poljudna apologetika ni pisana po enotnem načrtu. Trije deli letošnjega zvezka n. pr. bi bili morali iziti že v I. zvezku. Sicer pa je delo zares bogato. Tu je polno gradiva iz zgodovine, zgledov iz prirode, izrekov učenjakov. Dokazi so dosti premišljeni in jedrni. Mislimo, da bo ljudstvo z veseljem segalo po tej knjigi in znano je pač, da ni lahko pisati takih knjig za ljudstvo. Marljivi pisatelj gotovo zasluži priznanje.

Omenili bi le ene stvari, ki nam ni povse všeč, namreč glede rabe citatov. Izreki učenjakov imajo lahko dvojno dokazno moč. Časih je vsebina dokaz, časih pa samo avtoriteta moža. Če rabi učenjak kako lepo primeri, če duhovito pojasni kako resnico, tedaj obrača nase vso pozornost tista primera, tista iskra duha, in avtoriteta je postranska reč. Da je le dobro povedano, kaj nam mar, ali

je tako povedal Rousseau ali pa naš Seigerschmied! Še veseli nas, če se je zablisnilo v umu moža z naših gor! Kadar pa n. pr. pisatelj v potrdilo svoje teze pravi: tudi ta in ta je tako mislil, tako se izrazil, tedaj pa takoj vprašamo: kdo? kdo je ta? ali pa je res tako rekel? morda pa ni mislil resno tako? In po pravici tako vprašamo! Zato pa je tudi pisatelj odgovoren za svoje priče; vedeti mora, da so res tako pričale in navajati jih sme le tedaj, če so res tako pričale. In prav v tem oziru nas knjiga „Pamet in vera“ ni zadovoljila. V knjigi je polno citatov; mnogo se nam zdi nepotrebnih, samo balast; mnogi so netočni; nekateri so pa pač tudi neresnični. Nepotrebni se nam zde citati iz same avtoritete mož, ki so komaj komu poznani. Netočni se nam zde zlasti citati iz avtoritete „brezvercev“, kadar pričajo za „vero“. Tu tiči brez dvoma neka netočnost, ki jo je treba pojasniti. Kdor ne veruje v Boga, mi ne more biti resna priča za Boga; pač mi je lahko priča za Boga kdo, ki morda ne veruje v božanstvo Kristusovo. Neresnični pa so citati, ki morda navajajo besede kakega pisatelja, ki jih pa dotični pisatelj ni tako umel. S navaja natančno sila citatov, ki jih gotovo ni primerjal; navaja pa tudi citate, ki bi jih bil lahko primerjal, a jih navaja kar splošno. N. pr. na str. 111 stoji kot „motto“ citat: „Sv. Duh je deloval pri teh poročilih (sv. pismu)“ (Lessing). To je dokaz zgolj iz avtoritete. Tu bi izobražen bravec po pravici vprašal: Kje pravi to Lessing? Toliko knjig citiraš, o katerih veš, da jih nimam, Lessinga imam, zakaj ga torej tako netočno citiraš? Lahko bi kdo celo dejal: Jaz sploh ne verjamem, da bi bil Lessing resno kje to zapisal. Racionalist Lessing ni mogel tega resno zapisati! Tako bi lahko kdo rekel in nam se zdi, da po pravici.¹⁾ Tu torej bi želeli nekoliko drugačne metode. Za anekdote, primere, iskre ne potrebujemo natančnih citatov, za avtoritete pač!

V K e l m o r a j n. — Kanonik dr. A. Karlin je Mohorjanom že poznat po praktični nabožni knjigi „Priprava na smrt“, ki jo je lepo podomačil. To pot nam je podal zanimiv potopis. Lep jezik (tuintam je kaka besedica za preprosto ljudstvo malo preveč izbrana), prijeten slog živahen dialog zanimivo pripovedovanje — to so velike vrline te knjige. O Kelmorajnu samem in o nekdanjem romanju Slovencev v Kelmorajnu pa bi želeli izvedeti malo več. 20 strani o Kelmorajnu je za knjigo, ki ima 175 strani, malo premalo. Sicer pa vsa čast pisatelju in le želimo, da bi nam družba skoraj zopet podarila kaj takih knjig. (Sličice pa so pač premajhne)

A. U.

Poduk rojakom Slovincem, ki se hočejo naseliti v Ameriki. Spisal Rev. F. S. Šusteršič. Založila zveza slovenskih duhovnikov v Ameriki. 1903. Tiskal „Amerikanski Slovenec“. Z zemljepisom Združenih držav.

Z veseljem pozdravljamo to knjižico. Zares, prvo, česar so potrebni vsi, ki sami mislijo iti v Ameriko ali pa morajo drugim po-

¹⁾ Namreč: citat je resničen, a Lessing je zapisal to le hipotetično v polemiki. (Cf. G. W. ed. Cotta. III. pg. 516, 526.)

magati s svetom, je to, da so poučeni o razmerah v Ameriki! Ta praktična knjižica nudi dosti pouka. Kratko, a jasno riše ameriške razmere, kaže napake izseljencev in jim daje svete, če se selijo, kam naj se in kako? kaj jih čaka? kakšne so npravne, kakšne cerkvene razmere? V posebnem poglavju je opisano katoliško življenje v Ameriki, zlasti med Slovenci. Natisnjen je v knjižici tudi naselniški zakon, kratek pregled denarja, mere in vage, naslovnik slovenskih škofov in duhovnikov v Ameriki. Zlasti pregledno pa so opisane vse slovenske naselbine v Združenih državah — Vsega priporočila vredna knjižica!

Koledar družbe sv. Cirila in Metoda v Ljubljani za l. 1904. Izdalo in založilo vodstvo. Cena K 1.20.

Ta koledar je ob enem 16. in 17. vestnik naše šolske družbe. Poleg koledarskega gradiva in vestnika je priobčenih nekaj pesmi (I. Vesela, Ketteja, I. N. Resmana), črtica Zapadla zvezda (Ks. Meško), životopis Iv. Veselov (Iv. Vrhovnik), dvoje literarnih drobtin o Prešernu pa Harambašova „Prešernova pipa“.

* * *

V Carigradu izhaja od letos lepa katoliška dvemesečna revija *Καθολικὴ Ἐπιθεώρησις* (Katoliški Obzornik). Nje urednik je laik grški uniat dr. Salachas. Smoter njen je obramba vere in narodnosti, grška straža v Carigradu za vero očetno. Ideje vodnice zajema iz Leonovih nesmrtnih okrožnic. Zlasti se mora boriti zoper napade grškega razkolnega patriarha na Rim in katoliške misijone.

* * *

8. dec. je umrl sloveči angleški filozof Herbert Spencer (rojen 27. aprila v Derby). Napisal je sila del: Prva počela. Počela biologije, psihologije, sociologije, morale . . . Izkušal je zasnovati veliko sintezo vsega modernega spoznanja. Za osnovo je izbral počelo evolucije. Bit je tedaj tudi predhodnik Darwinov. Od evolucionizma je prišel do agnosticizma in monizma. Mercier pravi (*Les origines de la psychologie contemporaine*, 144.), da ni stvaritelj nove filozofije; njegova filozofija ni sinteza, marveč le „kolekcija idej.“

Glasnik „Leonove družbe“.

Dr. Fr. Kos: Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku. Založila in izdala „Leonova družba“ v Ljubljani. I. knj. (l. 501—800). Stran LXXX + 416. Cena 8 K; za podporne člane „Leonove družbe“ 6 K; za redne in ustanovne člane 4 K. Naroča se pri „Leonovi družbi“ ali „Katoliški bukvarni“ v Ljubljani

„Laibacher Zeitung“ (11. nov.) je pisala o tem delu:

„Torej vendar-le zopet enkrat delo morda epohalnega pomena za slovensko zgodovinopisje, delo, za katero izrekamo avtorju najodkritosrčnejše priznanje. Kdor namreč natančno pozna naše malenkostne razmere, ta tudi ve, koliko lepih in stvariteljskih idej se razbije čisto ob najničnejših ovirah politične in osebne antipatije, in kolike vztrajnosti in koliko plemenitega navdušenja je treba za dobro stvar, da se premagajo vse majhne in najmanjše in vendar zopet tako odločilne ovire in zavore! Delo je izšlo v zalogi „Leonove družbe“. Vsa čast mlademu društvu, ki je umelo, povzpeli se v kratki dobi svojega obstanka na ono višino, da se loti tako na veliko zasnovanega književnega podjetja, ki bi vsaki veliki akademiji delalo čast! Mi mislimo, strokovnjak in laik bo z veseljem vzel v roke to knjigo, saj se nje moderna glede na papir in tisk lepa oblika sama priporoča“...

„Slovenski Narod“ (28. nov.):

„Dolgo časa se je izražala želja, da bi spisal kak zgodovinar zgodovino slovenskega naroda. „Slovenska Matica“ se je poprijela te ideje, hotela je izdati tako zgodovino, toda iz nam neznanega vzroka je bila pokopana ta lepa namera, katera po našem mnenju ni bila pravilno osnovana. Ljudje so zahtevali zgodovine, ne da bi imeli zbranih virov za posamezne zgodovinske dobe. Te je treba najprvo zbrati in kritično objaviti, ker le na podlagi verodostojnih zgodovinskih prič se more spisati nepristranska in zanesljiva povestnica. Medtem ko so drugi narodi že davno uvideli potrebo takih zbirk in se vsi ponašajo s svojimi več ali manj dobrimi zborniki zgodovinskih virov, se med Slovenci doselej še nikdo ni poprijel takega naporenega dela. Zato pa moramo biti hvaležni „Leonovi družbi“, da je izdala Kosovo gradivo za zgodovino Slovencev... Kdor pozna enake publikacije drugih narodov, mora priznati, da ima Kosovo delo v več ozirih prednost pred mnogimi drugimi. Mi le želimo, da bi mogel Kos z isto vztrajnostjo in natančnostjo nadaljevati in dokončati tako težavno delo, s katerim se bo lahko slovenski narod ponašal. Kosu pa naj bode v zadoščenje zavest, da mu je hvaležen ves narod za njegov trud...“

„Slovenski Gospodar“:

„Ali se ni že toliko- in tolikrat, in to po vseh naših listih, izrekala gorka želja po knjigi, ki bi nam podala našega naroda zgodovino? To hrepenenje je zdravo in da se je javilo z vedno večjo silo, je veselo znamenje. Kajti narod se mora prav zavedati še-le tedaj, ko samega sebe dobro pozna; da se hoče dobro poznati, je pa zopet zanesljiv dokaz, da ima življenske moči v sebi dovolj, da se še hoče v krogu narodov uveljaviti, da še ima prihodnost. Slovenskemu razumništvu je znano, da se profesor dr. Fr. Kos že več let temeljito bavi z našo zgodovino ter da se je tedaj dela lotil sistematično. Njegovi trezni in globoko segajoči članki v izvestjih „Muzejskega društva“ kakor v Letopisih „Slovenske matice“ so vzbujali nenavadno pozornost in vsakdo je vedel, da imamo zgodovine slovenske pričakovati le od

njega in da bo to delo izborno. No in izdal je po Leonovi družbi v Ljubljani ravnokar knjigo, ki sicer še ni zgodovina našega naroda, ali je izobražencem toliko kakor taka in še več...“

„Slovenski List“:

„Krasna in velevažna knjiga. Ravnokar smo dobili v roke knjigo: Gradivo... Ta knjiga nas je zelo razveselila, kakor nas je do zdaj še vsak spis učenega profesorja dr. Franca Kosa razveselil. Mi mu iskreno častitamo! Slovenskemu in sploh slovanskemu občinstvu pa toplo priporočamo, naj pridno segajo po tej knjigi. Bodi naša dolžnost, da pomagamo s pridnim naročanjem, da izide celo delo, ki bo v čast slovenskemu narodu!“

„Primorski List“ je prav tako presrečno pozdravil to delo.

„Dom in Svet“ (št. 11):

„To so naša Monumenta Sloveniae!... Ta zbirka zasluži, da jo postavimo v prvo vrsto velikih znanstvenih del!“

„Slovenec“ (25. nov) pa je prinesel lep podlistek o pomenu Kosove knjige. Denimo sem le nekatere odstavke:

„Leonova družba“ je nedavno predložila slovenskemu svetu svoj prvi književni dar. Ne vem še, kako bode javnost sprejela znanstveno delo slovenske Leonine, a to vem, da je bil prvi vtis, ki ga je knjiga napravila pri prijateljih in nasprotnikih — presenečenje. Mlado, komaj po imenu znano društvo je nastopilo z znanstvenim delom, ki je epohalnega pomena za slovensko zgodovino-pisje, zastavilo si je cilj, kakršnega morejo ostvariti le velike znanstvene akademije. Ali bodo z vzvišenim ciljem hkrati tudi rasle moči?

A napačno bi bilo soditi, da ima knjiga, kakršno je izdala „Leonova družba“ pomen le za zgodovinarja-strokovnjaka. Vsak slovenski razumnik si je menda še otel toliko zgodovinske vednosti iz gimnazijskih let, da lahko s pridom in zanimanjem čita regeste, med katerimi se nekateri bero kot zgodovinske (povesti (n. pr. poročila Pavla diakona, nekaterih grških zgodovino-piscev). Jasno in jedrnat pisan uvod tudi neveščemu čitatelju raztolmači zemljepisne, politične in verske razmere tiste dobe, na katero se zbrane listine nanašajo.

Pa naj koga manj zanimajo navidez malenkostne zgodovinske posameznosti, ki so v knjigi zbrane in obravnavane, vendar je vsak zaveden Slovenec dolžan podpirati to znanstveno podjetje. Zbirati priče svoje preteklosti, ki govoré o njega usodi v davnih časih, o njega delovanju in trpljenju, to je častna dolžnost vsakega naroda.

Ne bom se tu skliceval na mogočne Nemce, ki so si ustvarili veličastno zbirko „Monumenta Germaniae historica“, opozarjam raje na izgled naših sosedov Hrvatov. Ondi so že zgodovinarji Rački („Monumenta Croatiae“, Tkalčič in jugoslovanska akademija („Starine“), objavili mnogo spomenikov hrvaške zgodovine. Ako naše skromne moči ne vzmorejo sličnih, obsežno zasnovanih zbirk, sprejmemo vsaj z veseljem svoje zgodovinske spomenike v obliki znanstveno-pravilnih regist. „Gradivo“, katero je pričel objavljati profesor Kos, je izredno dejanje v slovenskem zgodovino-pisju. Monumentalni značaj se kaže na vsaki strani. Zato je to delo vzvišeno nad mrzko strankarsko kritiko niti ga ne more uničiti preziranje gotovih krogov. Slovenci pa s tako taktiko le kažemo, da nismo več zmožni priznati zasluženosti hvala znanstvenemu delu, ki nam je pred vsem omikanim svetom v čast...“

Tako „Slovenec“. In žal, izpovedati moramo, da kljub ugodnim kritikam vseh strank velik del izobraženih krogov knjigo praktično popolnoma ignorira. Samo platonsko priznanje bo komaj pomagalo dovršiti tako veliko in tako eminentno kulturno nalogo!

Essay o hrvaški in slovenski moderni. (Fr. T-v.)

- Dekadenca. — Za ideali brez vere v ideale. — Limbarji moderne pa — blato. — Vrline moderne. — Prva zmota moderne. — Nove težnje za ideali. — Zaman! — „Gospod, ostani pri nas!“ 79

Hrvatsko pismo. (Dr. Fr. B)

- Slovstvo in krščanstvo. — Kje je zavest? — Hrvatsko slovenska vzajemnost. — Katoliški dnevnik! — »Slovenec“ 91

Cerkev in cerkve.

- Alfr. Loisy pa knjiga »Evangelij in Cerkev« (Dr. Aleš Ušeničnik). — Krize. — Infiltracija protestantizma. — Zmote Loisyja. — Hiperkritika. — Subjektivizem. — Napačna evolucija. — »Kri za formule!« — Kje je živa močna vefa? — Kje je filozofija? 94

Dr. France Prešeren. (Fr. S. Finžgar.)

- „Um imaš, um, a pameti nimaš!“ — Psihološka razlaga Prešernovega življenja. — Zakaj se ni ženil? — Dagarin in »auto-da-fé«. — Prešeren in vera. — »Kmet!«. 102

Slovstvo.

- Konstitucije ljubljanske sinode. — Didon-Bohinjec: Jezus Kristus III. — Dr. Fr. Kos: Gradivo za zgodovino Slovencev. — Knjige družbe sv. Mohorja za leto 1903. — Rev. F. S. Šusteršič: Poduk rojakom. — Koledar družbe sv. Cirila in Metoda 112

To in ono.

- Grški »Katoliški Obzornik« — Herbert Spencer 118

Glasnik »Leonove družbe«.

- Dr. Kosova knjiga in ocene 119

Naznanilo upravnništva.

Temu zvezku smo pridejali **položnice**. Prosimo p. n. naročnike (oz. člane »Leonove družbe«), naj porabijo te položnice, ko nam pošiljajo naročnino (oziroma letnino), ker nam je s tem delo močno olajšano!

Opomnja: Letnina rednih članov »Leonove družbe« z naročnino vred znaša 10 K; letnina in naročnina **podpornih** članov 6 K; samo **naročnina** 5 K. Če kdo pošlje po položnici denar **brez dodatka**, se zaračuna naročnina za »K. O.« (ozir. letnina Leonove družbe). Če pa kdo želi pristopiti **na novo** med **člane** ali če pošilja morda denar za **Kosovo knjigo**, naj to opomni zadaj na položnici in naj pritisne znamko za 5 h!

„Katoliški Obzornik“

izhaja

po štirikrat na leto.

Cena 5 K, za dijake 2 K.

Naročnina naj se pošilja pod naslovom:

„Leonova družba“ v Ljubljani.